Ο ΚΥΚΛΟΣ

διμηνιαία έκδοση τέχνης κι προβληματισμού

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

3 - 4

ΜΑΪΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1980

ο κύκλος

διμηνιαία έκδοση τέχνης κ/ προβληματισμού

Πνευματική Ομάδα: Στέφανος Ζυμπουλάκης, Κώστας Κατσώνης, Τρύφωνας Παπαχριστοφόρου, Χριστόφορος Παπαχρυσοστόμου, Λούης Περεντός, Φοίβος Σταυρίδης.

Υπεύθυνος κατά το νόμο: Φοίβος Σταυρίδης, Κρήτης 5, Λάρνακα.

Συνεργασίες — έντυπα—εμβάσματα: Ο ΚΥΚΛΟΣ, Τ.Κ. 527, Λάρνακα (Κύπρος).

Συνδρομές (μόνο ετήσιες, από το Γενάρη κάθε χρόνου)

Εσωτερικού: £2.500 μίλς

£3.000 μίλς (Βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμοί)

Ελλάς: 400 Δρχ.
(Κεντρική Διανομή: Χαριλάου Τρικούπη, 13, 4ος όροφος, τηλ. 3625464, Αθήνα.)

Εξωτερικού: $12

Τιμή τεύχους (40 σελίδες): 400 μίλς Ελλάς: 60 Δρχ.

Κυκλοφορεί σε 1000 αντίτυπα

Προτεραιότητα θα δίνεται σε κείμενα μελέτης και προβληματισμού του κυπριακού χώρου (μελέτη, δοκίμιο, βιβλιογραφία).

Κείμενα που φέρουν υπογραφή, εκφράζουν τις απόψεις του συγγραφέα-τους.

Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται (Φωτογραφίες επιστρέφονται). Τα ανάτυπα επιβαρύνουν τον συγγραφέα.

Αναγγέλλονται όλες οι εκδόσεις που στέλλονται στο περιοδικό. Κυπριακές εκδόσεις, ή εκδόσεις αναφερόμενες στην Κύπρο, που στέλλονται σε δυο αντίτυπα, κρίνονται.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εξώφυλλο: «Η γιορτή της Αφροδίτης στη Λάρνακα» (λεπτομέρεια). Σχέδιο σε Γαλλικό περιοδικό. Τέλος 19ου αιώνα.

Εκτύπωση: POLYKOLOR OFFSET PRINTING LTD TEL. 56322 LARNACA - CYPRUS

AMBROISE FIRMIN DIDOT

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ (1816-1817)

Στο νησί της Κύπρου κατοικούνε τώρα μόλις εκατό χιλιάδες ψυχές, μισοί Τούρκοι και μισοί Έλληνες. Οι αιτίες της ερήμωσης αυτής είναι πολλές, εκείνο όμως που θα μπορούσε να προκαλέσει την ολοκληρωτική εγκατάλειψη του τόπου, όπως άλλωστε και στις πιο πολλές περιοχές της οθωμανικής αυτοκρατορίας, είναι το αβάσταχτο βάρος των φόρων. Σ' άλλους καιρούς, όταν το νησί δεν ήταν ερημωμένο και μπορούσε ακόμα να κάνει εμπόριο, οι πολυάριθμοι κάτοικοί-του ήταν σε θέση να πληρώσουν αυτούς τους φόρους. Τώρα, ενώ οι φόροι παράμεναν στα παλιά επίπεδα, οι κάτοικοι ήταν λιγότεροι από τους μισούς. Από την άλλη, ο ελληνικός κλήρος, μιμούμενος τους Τούρκους, πιέζει τους κατοίκους που ξέμειναν, να πληρώνουν υπέρογκα ποσά για συντήρηση των μοναστηριών. Σαν αποτέλεσμα, όσοι δε μπορούν να ζήσουν κάτω από τέτοιες συνθήκες καταφεύγουν στη Μικρά Ασία ή στη Χίο, όπου οι φόροι παραμένουν στα παλιά επίπεδα και για τούτο τόσο ο πληθυσμός όσο κι η ευημερία αυξαίνουν καθημερινά.[1]

Οι περισσότεροι έμποροι κατοικούν στη «Μαρίνα», μια περιοχή που ονομάζεται έτσι εξαιτίας μερικών άθλιων μαγαζιών που βρίσκονται στην ακροθαλασσιά. Υπάρχει εδώ κι ένα καφενείο, μ' ένα μπιλιάρδο που το παίζουν ανήσυχα, σαν από φόβο πανούκλας. Οι ευπορότεροι κάτοικοι της Λάρνακας έχουν δικό-τους μόνιππο για περίπατους στα περίχωρα ή για να ταξιδεύουν στη Λευκωσία ή Νικοσία, πρωτεύουσα του νησιού. Οι άμαξες αυτές εισάγονται από την Ιταλία κι οι Τούρκοι τις βλέπουν σαν κάτι παράδοξο, ιδίως εκείνοι της Ασίας. Τα βουνά-τους δε θα επέτρεπαν να τις χρησιμοποιήσουν.

Αριστερά του δρόμου από τη Μαρίνα στη Λάρνακα, βρίσκονται τα ερείπια του αρχαίου Κιτίου, που απλωνόταν λίγο προς τα βόρεια, από την πλευρά της μεγάλης λίμνης με το αλμυρό νερό όπου οι δερβίσηδες κτίσανε ένα «τεκέ» περιτριγυρισμένο από δέντρα, τοπίο πολύ ευχάριστο. Οι Ευρωπαίοι και οι Έλληνες κατοικούν στη Λάρνακα παρόλο που ο τόπος αυτός είναι το πιο άγονο και ανθυγιεινό μέρος του νησιού. Λέγεται πως η πόλη είναι χτισμένη επάνω στο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, από την οποία πήρε το όνομά-της[2]. Τα σπίτια είναι χτισμένα με άργιλο ανακατωμένο με άχυρο κι οι επίπεδες στέγες-τους έχουν ελαφρή κλίση για ν' αποφεύγεται εισροή των νερών, κάτι που δεν είδα ούτε στην Αίγυπτο ούτε στα μεσημβρινά μέρη της Συρίας.

Μια μέρα ενώ γύριζα στη Λάρνακα από το μοναστήρι των δερβίσηδων, που το ζωγράφισα, είδα να μαζεύονται ξαφνικά μαύρα σύννεφα επάνω στον Όλυμπο (στην Ελλάδα βρίσκει κανείς παντού βουνά μ' αυτό το όνομα). Βιάστηκα να φτάσω στο σπίτι του προξένου. Δεν πρόφτασα να μπω και άγρια θύελλα ξέσπασε πάνω στην πόλη. Ξεσήκωσε στέγες, ξερίζωσε δυο πελώρια κυπαρίσσια -που ως εκείνη τη μέρα αντιστάθηκαν περήφανα όλες τις θεομηνίες- γκρέμισε τοίχους και πολλά σπίτια κι έσπειρε τόσο τρόμο στους προληπτικούς κατοίκους σε τέτοιο σημείο ώστε μερικοί, που πίστεψαν πως ήλθε το τέλος του κόσμου, μόλις πέρασε το κακό αφαιρέσανε αίμα. Οι πήλινοι τοίχοι πολλών σπιτιών, διαλυμένοι από τη δυνατή βροχή γινήκαν μάζα πηλού στο έδαφος κι ο περαστικός μπορούσε να δει το εσωτερικό του σπιτιού στο ισόγειο και στον όροφο, έτσι όπως παρουσιάζονται κάποτε τα σπίτια στα θέατρά-μας.

Με πλάγια: οι λέξεις γράφονται ελληνικά στο κείμενο.
(Κ): σημειώσεις του περιοδικού. Όλες οι άλλες είναι του συγγραφέα.
1. Οι γραμμές αυτές γράφτηκαν πριν την καταστροφή της Χίου.
2. *Λάρναξ, -ακος*, κιβούρι.

Δυο μέρες ύστερα από τη θύελλα, κοιτώντας έξω από τα παράθυρα του σπιτιού του προξένου, που βρίσκοταν στο πιο ψηλό σημείο της πόλης, με μεγάλη έκπληξη είδα πως ολόκληρη η πόλη είχε σκεπαστεί μ' ένα όμορφο καταπράσινο χαλί. Επάνω στις στέγες που, όμοια με τους τοίχους, ήταν κι αυτές φτιαγμένες από άργιλο ανακατωμένο με άχυρο, είχε βλαστήσει, ύστερα από τη βροχή, καταπράσινη χλόη. Ήταν Γενάρης, κι η θερμοκρασία ήταν τόσο ευχάριστη, όπως τις καλύτερες μέρες του φθινοπώρου.

Την πρωτοχρονιά, μια και βρισκόμουνα στην Κύπρο, πήγα με τον πρόξενό-μας στις επισκέψεις που έκανε σε σημαίνοντες κατοίκους και στους προξένους άλλων χωρών. Οι υποχρεώσεις που μια τέτοια μέρα επιβάλλει είναι και στην Ευρώπη ενοχλητικές, όμως σ' αυτό το νησί γίνονται και οδυνηρές ιδιαίτερα σ' εκείνους που έχουν ντελικάτο στομάχι. Γιατί σε κάθε σπίτι που πηγαίναμε μας πρόσφεραν διαδοχικά ναργιλέ, καφέ, γλυκά, ένα ποτήρι από το καλύτερο κρασί του νησιού, γλυκίσματα και λικέρ. Θά 'τανε απρέπεια ν' αρνηθούμε όλα αυτά τα ωραία πράγματα που συνήθως τα πρόσφερε η οικοδέσποινα ή η κόρη-της. Ευτυχώς όμως που μια τούρκικη συνήθεια, υιοθετημένη στην Ανατολή, επιβάλλει να προσφέρεται στα φλυντζάνια μονάχα μικρή ποσότητα καφέ, σαν ένδειξη εκτίμησης προς τον επισκέπτη που, κι εκείνος με τη σειρά-του, πρέπει να τον πίνει γουλιά, γουλιά, με ηχηρές ρουφηξιές, δείχνοντας έτσι την εκτίμησή-του για τον εξαίρετο καφέ.

Κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού, οι Ευρωπαίοι περνούν τις μέρες-τους μέσα σε γενική ευθυμία, όπως ταιριάζει στη γιορταστική περίσταση. Οι Τούρκοι, για τους οποίους οι μασκαράτες-μας είναι ακατανόητες, ονομάζουν την περίοδο αυτή «εποχή που πιάνει τρέλλα τους Φράγκους». Στη Λάρνακα γίνανε λαμπρές χορευτικές βραδιές, χορεύτηκαν μάλιστα και γαλλικοί χοροί. Ο χορός της Ελληνίδας, όπως και της Αραπίνας, είναι βαρύς και σεμνός. Έτσι όταν είδανε να χορεύει μια Γαλλίδα που μόλις είχε φθάσει στη Λάρνακα και δε γνώριζε τις συνήθειες της χώρας γιατι δεν πρόλαβε να τις πληροφορηθεί, όλες είπανε: «ά, τη χυδαία! πώς κουνάει τις γάμπες-της!» Οι γυναίκες στην Κύπρο, όπως όλες οι ανατολίτισσες, περπατάνε με τα πόδια γυρισμένα προς τα μέσα, κι έχουν την εντύπωση πως οι δικές-μας γυναίκες είναι σακάτισες, αφού περπατάνε διαφορετικά.

Τις τρεις τελευταίες μέρες του καρναβαλιού συνεπαίρνει όλους τους κατοίκους το πάθος της χαρτοπαιξίας. Το παιγνίδι του Φαραώ, απαγορευμένο την υπόλοιπη χρονιά, τους κάνει να χάνουν υπέρογκα ποσά. Ένας Έλληνας έχασε φέτος εικοσιοκτώ χιλιάδες φράγκα. Στο παιγνίδι παρατηρεί κανείς, σ' όλη την έκτασή-τους, τις προλήψεις της χώρας που καταδυναστεύουν ακόμα και τα πιο λογικά κεφάλια. Είδα παίχτες να κυριεύονται από ανείπωτη απελπισιά γιατι κάποιος άγγιξε τα λεφτά που ποντάρανε σ' ένα χαρτί. Κι άλλους να θλίβονται απαρηγόρητα γιατι το εφτάρι ή κάποιο άλλο χαρτί επάνω στο οποίο είχαν τη συνήθεια να ποντάρουν, έχασε.

Ο φόβος του cattivo occhio, του ζηλόφθονου ματιού, που έχει μεγάλη επιρροή σ' όλη την Ανατολή, έχει στημένο το βασίλειό-του ιδιαίτερα στην Κύπρο. Στην τυπική ερώτηση «πώς είσθε», που είναι στην ουσία ερώτηση για την υγεία αυτού που ρωτιέται, αν η απάντηση είναι «καλά, ευχαριστώ» -που είναι, τις πιό πολλές φορές- εκείνος που απαντά έτσι, βιάζεται να προσθέσει για κάποιους πόνους στο μπράτσο, ή παλιούς ρευματισμούς στο γόνατο, ή άλλα παρόμοια. Κι αυτό για το κακό μάτι, Η παλιά αυτή πρόληψη είναι τόσο βαθειά ριζωμένη στο νησί, που κι αυτοί οι Ευρωπαίοι, όσο και να θέλουν να την περιφρονήσουν στην αρχή, ακούγοντας καθημερινά τόσα και τόσα, καταλήγουν ν' αποδίδουν κι αυτοί κάθε πυρετό ή αρώστεια σε «κακό μάτι». Οι Ελληνίδες για να προστατέψουν τα παιδιά-τους από το κακό μάτι τα καπνίζουν κάθε βράδυ με ξερά φύλλα ελιάς, αγιασμένα στην εκκλησία την ημέρα των Βαΐων.

Για τους Κυπρίους, όταν κάποιος σκουπίσει το σπίτι-του πριν φύγει ο επισκέπτης, τούτο είναι σημάδι σίγουρο πως ο επισκέπτης αυτός ποτέ δε θα ξαναπατήσει το πόδι-του στο σπίτι. Όταν σπάσει κάτι στο σπίτι, ιδιαίτερα μια στάμνα με λάδι, τους κυριεύει

απελπισιά γιατι αυτό σημαίνει πως θ' ακολουθήσει μεγάλο κακό. Αντίθετα οι Τούρκοι αντιμετωπίζουν ένα τέτοιο γεγονός με διαφορετική φιλοσοφία. Αντί να κλαψουρίζουν, έστω κι αν η ζημιά ήταν μεγάλη, λένε πως αφού ήταν να' ρθει κακό στο σπίτι, πρέπει να ευχαριστούν το Θεό που έρριξε το κακό σ' ένα αντικείμενο κι όχι στο κεφάλι-τους. Θα χρειαζόντουσαν πολλές σελίδες για να περιγράψω όλες τις προλήψεις που επηρεάζουν το ανήσυχο πνεύμα των Ελλήνων. Τούτο όμως δεν πρέπει να μας εκπλήττει, αν λάβουμε υπόψη πως ακόμα και στις πιο φωτεινές εποχές της αρχαίας Ελλάδας επικρατούσε η ίδια κατάσταση: τα ίδια λάθη είχαν πάντα τα ίδια αποτελέσματα.

Στη Λάρνακα η ελληνική γλώσσα είναι πολύ παραφθαρμένη. Οι γυναίκες είναι άχαρες, ενώ στο εσωτερικό του νησιού είναι γενικά ωραίες. Στη Λευκωσία είδα γυναίκες με θαυμάσια χαρακτηριστικά, που τους έδιναν ξεχωριστή ομορφιά. Όταν έτρωγα σε σπίτια Ελλήνων, μας σερβίριζαν τα παιδιά: είναι συνήθεια αρκετά γενικευμένη που διατηρείται κι όταν ακόμα τα παιδιά μεγαλώσουν.

Ένας ταχυδρόμος φεύγει, πεζός από την Κύπρο και σε δεκαοκτώ μέρες φτάνει στην Κωνσταντινούπολη. Κάνει μεγάλα βήματα με τη βοήθεια ενός μεγάλου μπαστουνιού που στην άκρη-του είναι δεμένα κουδουνάκια, για να ειδοποιούνται οι κλέφτες πως μεταφέρει μόνο γράμματα. Είναι ντυμένος με φτωχικά ρούχα και στο κεφάλι φοράει σκούφο όπως εκείνο που φοράνε οι Δερβίσηδες.

Όταν πήγα να επισκεφθώ το φράγκικο μοναστήρι στη Λάρνακα, που είναι αρκετά όμορφο, υπήρχαν μόνο τρεις παπάδες. Λίγο καιρό πριν, ο πάτερ Felice, αφού έπαιξε το ρόλο του Ταρτούφου στο σπίτι του κυρίου Μ. που τον φιλοξένησε, και ο παπάς προσπάθησε να σαγηνέψει τη γυναίκα του οικοδεσπότη, εξαναγκάστηκε να φύγει από το νησί, ύστερα από μια ζωή γεμάτη σκάνδαλα. Για να εκδικηθεί τους κατοίκους, ο παπάς έστειλε σε κάθε σύζυγο την εξομολόγηση της γυναίκας-του και πλήρωσε ένα παιδί για να παραδώσει τους φακέλλους την επομένη της αναχώρησής-του. Όπως ήταν φυσικό ξέσπασε τεράστιο σκάνδαλο, που δημιούργησε μεγάλη σύγχυση. Ολόκληρη η πόλη φλεγόταν από δίκαιη οργή για τον άθλιο πάτερ Felice. Κι όταν το καράβι στο οποίο επιβιβάστηκε συνάντησε ενάντιους ανέμους κι αναγκάστηκε να ξαναγυρίσει στο λιμάνι, ο Πρόξενος, γνωρίζοντας πως οι προσβλημένοι κάτοικοι θα σκότωναν τον παπά, διάταξε τον πλοίαρχο να μην επιτρέψει σε κανένα ν' ανεβεί στο καράβι και να τον κρύψει στο αμπάρι ώς ότου σαλπάρουν. Έτσι σώθηκε η ζωή του πάτερ Felice.

Πηγαίνοντας να επισκεφτώ τη Λευκωσία, την πρωτεύουσα της Κύπρου, κοιμηθήκαμε το βράδυ σ' ένα χωριό χτισμένο κοντά στο βουνό. Επάνω στο βουνό είναι κτισμένη η εκκλησία του *Σταυρού του Ολύμπου*. Την άλλη μέρα το πρωϊ διακρίναμε το Δάλι, ένα μικρό χωριό που το όνομά-του μας θύμισε το αρχαίο Ιδάλιο. Ένα ποταμάκι με αρκετό νερό διασχίζει αυτή την ευτυχισμένη πεδιάδα, δίνοντάς-της ένα ευχάριστο τόνο. Απλώνεται από το νότο στο βορρά και τριγυρίζεται ανατολικά και δυτικά από λοφίσκους. Στο βάθος του ορίζοντα διακρίνονται οι κορφές των ψηλότερων βουνών του νησιού. Περνώντας μέσα από τους κήπους που γειτονεύουν με το Δάλι είδα συκιές φορτωμένες σύκα. Ροδιές, λεμονιές και πορτοκαλιές ήταν καταστόλιστες με χρυσούς καρπούς. Κι αυτό, αρχές του Γενάρη! Τα λειβάδια γύρω είναι γεμάτα από μεγάλες πέτρες, πράγμα που σημαίνει πως σ' αυτό εδώ το μέρος υπήρχαν, σε παλιούς χρόνους, σπίτια.

Ο δρόμος που οδηγεί από το Δάλι στο χωριό Νήσου[3] είναι γοητευτικός και σκιάζεται από ωραία λιόδεντρα. Στο χωριό, ο πρωτοπαπάς, για τον οποίο είχα συστατική επιστολή, έλειπε. Τούτο όμως δεν εμπόδισε να μου προσφέρουν πρόγευμα κάτω από τις αψίδες που τριγυρίζουν το σπίτι. Γύρω μας, πυκνοί όγκοι από κάτασπρο, αστραφτερό βαμβάκι ήταν απλωμένοι στον ήλιο για να στεγνώσουν, και πιο κάτω, παχιές αγελάδες κοιμόντουσαν μακάρια κάτω από τις πορτοκαλιές.

3. Nico, στο κείμενο (K)

Ανεβαίνοντας στους λόφους δυτικά της πεδιάδας, μου φάνηκε πως διάκρινα σ' ένα λόφο αρχαία ερείπια. Εξετάζοντας όμως πιο προσεχτικά είδα πως δεν ήτανε παρά χαλάσματα σύγχρονων κατοικιών. Στο Δάλι δε βρίσκει κανείς αρχαιότητες. Μένει όμως η παράδοση και τ' όνομα, όπως στην περίπτωση του *Ιερού Κήπου,* κοντά στην Πάφο, που είναι τώρα γνωστή με το όνομα Baffo. Αυτά μονάχα μένουν από το Ιδάλιο, την Πάφο, την Αμαθούντα και τους κήπους της Αφροδίτης, ξακουστούς άλλοτε σ' ολόκληρο το νησί.

Στη Λευκωσία, οι μιναρέδες που οι Τούρκοι έχτισαν επάνω στην παλιά καθολική εκκλησία των Ενετών, διακρίνονται από πολύ μακριά. Περίπου τρία τέταρτα της ώρας από την πόλη, βρήκα ένα είδος εξέδρας, κάπου εξήντα πόδια μήκος, σχηματισμένης από κοχύλια. Αυτό μ' έκανε να πιστέψω πως οι ποιητές, που έκαμαν να γεννηθεί από τη θάλασσα η θεά της Αμαθούντας και του Ιδαλίου, ήθελαν μ' αυτό τον τρόπο να τονίσουν στους λαούς την ύπαρξη πολλών φυσικών αναταραχών κι ανακατατάξεων.

Η πόλη της Λευκωσίας, χτισμένη σε πεδιάδα, παρουσιάζει όμορφη όψη. Η λευκότητα των σπιτιών-της γίνεται πιο έντονη με το μακρινό φόντο των ψηλών βουνών του νησιού. Οι τάφροι και οι οχυρώσεις που την περιτριγυρίζουν διατηρούνται ακόμη σε καλή κατάσταση. Όπως και σ' όλες τις άλλες τουρκικές πόλεις, επάνω στα τείχη υπάρχουν κιλλίβαντες χωρίς κανόνια και κανόνια χωρίς κιλλίβαντες. Η πόλη, που ο γύρος-της έχει εφτά χιλιάδες διακόσια βήματα, κυριαρχείται κυριολεχτικά από την ανατολική-της μεριά. Η μεγάλη εκκλησία, γοτθικής αρχιτεκτονικής, που μετατράπηκε τώρα σε τζαμί, ξεπετιέται μεγαλόπρεπα επάνω από τα μονόροφα σπίτια. Στην πρόσοψή-της, που είναι καλά διατηρημένη, κι από την αριστερή μεριά, διακρίνεται ο λέων του Αγίου Μάρκου. Υπάρχουν μερικά πολύ όμορφα σπίτια, το καθένα σχεδόν με τον κήπο-του. Οι στέρεοι τοίχοι πολλών απ' αυτά, δείχνουν πως χτίστηκαν από τους Ενετούς. Η πόλη έχει τρεις πόρτες· εκείνη που ονομάζεται Baffo, και που οδηγεί στην Πάφο, έχει πολλή γραφικότητα.

Κοντά στην εκκλησία της Λευκωσίας κατοικεί ένας στρατιώτης του στρατού-μας, ο οποίος αφού πολέμησε στο Austerlitz και στο Eylau, παντρέφτηκε κι εγκαταστάθηκε στο νησί. Έχει μάθει και ασκεί το επάγγελμα του επιπλοποιού και ζει ευχαριστημένος με την τύχη και τη ζωή-του.

Η περίμετρος της Λευκωσίας είναι πολύ μεγάλη αλλά το εσωτερικό-της είναι αραιοκατοικημένο. Έχει όλα κι όλα τρεις χιλιάδες σπίτια, δηλαδή κάπου δεκαπέντε χιλιάδες κατοίκους. Από ακριβή στοιχεία που μπόρεσα να μαζέψω, το σύνολο του πληθυσμού του νησιού είναι ογδόντα χιλιάδες κάτοικοι. Η κυβέρνηση πήρε αυστηρά μέτρα για να σταματήσει τη μετανάστευση, χωρίς όμως κανένα αποτέλεσμα. Στη μεριά της Αμμοχώστου η γη, που είναι και κοντά στη θάλασσα, είναι πολύ εύφορη, μένει όμως ακαλλιέργητη· κι όμως αυτό το νησί, χάρη στη θέση-του, στη γονιμότητα του εδάφους-του και στην ποικιλία των ειδών που παράγει, θα μπορούσε να προσφέρει μεγάλες ευκαιρίες για εμπόριο και νά 'χει εύκολα ένα εκατομμύριο κατοίκους. Μερικά πλοία έρχονται ακόμα για να φορτώσουν για εξαγωγή στην Ευρώπη ή στην Τουρκία, βαμβάκι, μετάξι κίτρινο και άσπρο, κρασιά, σιτάρι, κριθάρι, αλάτι, μαλλί, μούσμουλα, φαιόχωμα και άλλα. Η αξία των εξαγωγών όλων αυτών των προϊόντων, όμως, δεν ξεπερνά συνολικά τις εκατόν πενήντα χιλιάδες φράγκα.

Ο αρχιεπίσκοπος ήξερε αρκετά καλά τα αρχαία ελληνικά και κατά τη διάρκεια της παραμονής-μου στη Λευκωσία τον επισκέφθηκα μερικές φορές. Η εξουσία-του είναι παρόμοια με εκείνη του Τούρκου κυβερνήτη ο οποίος, αφού κατάφερε τώρα τελευταία, με διάφορες μηχανορραφίες, να ξαναδιοριστεί κυβερνήτης της Κύπρου, εξανάγκαζε τώρα το λαό να του πληρώσει τα έξοδα του ταξιδιού-του στην Κωνσταντινούπολη, όπου πήγε για να εξασφαλίσει αυτό το διορισμό που ήταν, κατ' ουσία, μια χάρη. Το αρχιεπισκοπικό μέγαρο είναι για τους Έλληνες ένα είδος ειρηνοδικείου, και κάθε φορά που πήγαινα να

δω τον αρχιεπίσκοπο, ήταν πάντα απασχολημένος σε δίκες. Όταν οι αντίδικοι δε συμφωνήσουν με την απόφαση που εκδίδει, έχουν το δικαίωμα να καταφύγουν στον Τούρκο κυβερνήτη. Με το φόβο, όμως, του αφορισμού, ο αρχιεπίσκοπος κατορθώνει να κάνει σεβαστές τις αποφάσεις-του, γιατί ο αφορισμός αποτελεί πάντα πολύ ισχυρό όπλο για τους Έλληνες. Μια μέρα με πήγε να ιδώ το όμορφο μεγάλο σχολείο που φρόντισε να χτιστεί. Του εξέφρασα την ικανοποίησή-μου και πρόσθεσα: «Είναι όμως σώμα χωρίς ψυχή, αφού ούτε βιβλία ούτε δασκάλους έχει.» Κι εκείνος μου απάντησε πως βιβλία και δασκάλους περιμένει από διάφορα μέρη της Ελλάδας.

Κάθε τρία χρόνια ο κυβερνήτης είναι υποχρεωμένος να στέλλει στο σεράι της Κωνσταντινούπολης τριάντα γεράκια, μερικούς αητούς και δώδεκα καλοθρεμμένα βόδια, σκεπασμένα με πλούσια πορφυρά φορέματα.

Στη Λευκωσία μου πρόσφεραν μεγάλα μανιτάρια που είχαν απαίσια και ύποπτη εμφάνιση. Τά 'φαγα, όμως, ύστερα από τη διαβεβαίωση πως δεν υπήρχαν δηλητηριασμένα μανιτάρια στο νησί. Τούτο με βεβαίωσε κι ο γιατρός Ησαΐας, εγκαταστημένος στην Κύπρο από καιρό: ποτέ δεν ακούστηκε να πάθει κανείς κάτι από μανιτάρια. Και κάτι ακόμα. Σ' αυτό το νησί, όπως με βεβαίωσαν, οι ψύλλοι εξαφανίζονται το καλοκαίρι και ξαναγυρίζουν το χειμώνα.

Στη Λευκωσία συνάντησα τον κύριο Λογοθέτη, που μόλις γύρισε από τη Λήμνο, όπου έζησε εξόριστος, εξ αιτίας λιβέλλου ενάντια στον αρχιεπίσκοπο. Στην Κύπρο όλοι τον θεωρούσαν πολύ μορφωμένο άνθρωπο. Επέμενε να μου διαβάσει μερικά από τα γράμματα που έγραφε από την εξορία στον Παναγιωτάκη Μουρούζη[4]. Σ' ένα από αυτά άρχιζε με μια μακριά, δισέλιδη εξιστόρηση των δεινών-του, επιμένοντας πως ο πρίγκιπας Μουρούζης έπρεπε να τα ξέρει πρώτος.

Δυο λεύγες από τη Λευκωσία συναντήσαμε πολλούς σωρούς από πέτρες που αποτελούσαν βωμούς κατάρας για διάφορα πρόσωπα της αρχαιότητας που καταπίεζαν τους κατοίκους[5].

Τα νερά που λιμνάζουν σε πολλά μέρη, και που θα ήταν πολύ χρήσιμα στη γεωργία αν υπήρχε τρόπος να χρησιμοποιηθούν, είναι η κυριότερη αιτία για τους πυρετούς που κάθε χρόνο κάνουν κυριολεκτικά θραύση στους κατοίκους. Οι Ευρωπαίοι, που αποφασίζουν να εγκατασταθούν στη Λάρνακα, διαλέγουν ασφαλώς το χειρότερο μέρος του νησιού, γιατί η πόλη είναι τριγυρισμένη από έλη.

Η πόλη της Φαμαγκούστας, άλλοτε Fama Augusti, ξακουστή για την άμυνα που κράτησαν το 1571 οι Ενετοί, με αρχηγούς τους Bragadino, Baglione, Martinengo και Quirini, είναι τώρα εντελώς καταστραμμένη. Και μ' όλο που μόνο διακόσια πενήντα χρόνια πέρασαν από τότε που ήλθαν οι Τούρκοι στο νησί, ούτε ένα παλάτι, ούτε μια εκκλησία δεν έμειναν όρθια. Καμιά εκατοστή κάτοικοι που απόμειναν, ζούνε τώρα ανάμεσα στα ερείπια. Απο τις λεπτομέρειες αυτής της αλησμόνητης πολιορκίας, που περιγράφει στο θαυμάσιο βιβλίο-του Ι σ τ ο ρ ί α τ η ς Β ε ν ε τ ί α ς, ο κύριος Daru, θα μεταφέρω εδώ ένα κομμάτι, που περιγράφει το τραγικό τέλος αυτών των θαρραλέων ανθρώπων, για να γίνει γνωστή η θηριωδία των Τούρκων και να καταδειχτεί πόση πίστη πρέπει να δίνει κανείς στις υποσχέσεις και τους όρκους-τους[6].

4. Παναγιωτάκης Μουρούζης (1769-1812). Μέγας Διερμηνεύς του Στόλου. (Κ)

5. Όταν πληροφορήθηκα αυτή τη συνήθεια, ρώτησα έναν εργάτη που έτυχε να βρίσκεται κοντά σ' ένα τέτοιο σωρό: *Τί είναι τούτο, καταραμένο; Ναι αυθέντη,* μου απάντησε, *αναθεματισμένο είναι.*

6. Παραβιάζοντας αξιοθρήνητα κάθε αρχή δικαιοσύνης και ανθρωπισμού, ο Μωχάμετ Β' μετά τη πτώση της Ευβοίας, διάταξε να πριονίσουν το σώμα του Erizo, κυβερνήτη της περιοχής, με τη δικαιολογία πως είχε υποσχεθεί να μη πειράξει το κεφάλι-του, όχι όμως και τα πλευρά του. Κι όμως, οι Χριστιανοί βασιλιάδες ανέχονται αυτούς που ονομάζουν πιστούς συμμάχους-τους να τολμούν να εφαρμόζουν και σήμερα ακόμα την τακτική των Τούρκων να μη σέβονται καμμιά από τις υποσχέσεις που δίνουν στους Χριστιανούς ή και σε όσους δεν ανήκουν στη μωαμεθανική θρησκεία. Στους αιώνες-μας, που πνίγονται στο αίμα θρησκευτικών πολέμων, φαίνεται πως η τουρκική βαρβαρότητα κληροδότησε το φανατισμό και την άγνοια που χρησιμοποίησαν κατά των Προτεσταντών το ρητό: Hoereticus non est servanda fides.

«Η άλωση της Λευκωσίας από τους Τούρκους». Χαλκογραφία 18ου αι. (;). (Από τη συλλογή Μιχ. Λ. Σανταμά).

«Η παράδοση συμφωνήθηκε να γίνει με τους εξής όρους: Η φρουρά θα έβγαινε με τον οπλισμό και τις αποσκευές-της, με πέντε κανόνια και τρία άλογα. Θα μεταφερόταν στην Κρήτη με τούρκικα καράβια. Οι κάτοικοι θα ήταν ελεύθεροι να φύγουν από τη Φαμαγκουστα, μεταφέροντας, αν ήθελαν, και όσα τους ανήκαν. Όσοι θά 'μεναν δε θα τύγχαναν κακής μεταχείρισης, ούτε οι ίδιοι, ούτε τα υπάρχοντα, ούτε η τιμή-τους.

Μόλις έγινε συμφωνία με τους πιο πάνω όρους, οι πόρτες της πόλης παραδόθηκαν, στις 4 Αυγούστου, στους Οθωμανούς. Μόλις όμως μπήκαν στην πόλη άρχισαν να επιδίδονται σε πράξεις βίας. Ο Bragadino έστειλε αμέσως διαμαρτυρίες στον πασά, ο οποίος διάταξε τους ανθρώπους-του να σεβαστούν τους όρους της παράδοσης και μήνυσε στον Bragadino πως θά 'θελε πολύ να γνωρίσει και να συνομιλήσει με τον διοικητή των δυνάμεων που αντιστάθηκαν τόσο θαρραλέα.

Το ίδιο βράδυ ο Bragadino, πιστεύοντας πως ήταν χρέος-του ν' ανταποκριθεί στην πρόσκληση, πήγε στο στρατόπεδο του Μουσταφά, μαζί με τον Baglione, τον Louis Martinengo, τον Antoine Quirini, καμπόσους άλλους αξιωματικούς, και σαράντα στρατιώτες. Ο Bragadino προχωρούσε έφιππος, επικεφαλής του αποσπάσματος, ντυμένος με την κόκκινη στολή του Ενετού άρχοντα. Δίπλα-του ένας στρατιώτης κρατούσε επάνω από το κεφάλι-του ένα κόκκινο παρασόλι, ένδειξη του αξιώματός-του. Έγιναν δεχτοί με πολιτισμένο τρόπο. Ο πασάς μίλησε μαζί-τους κάμποση ώρα για τα γεγονότα της πολιορκίας κι ύστερα τους ρώτησε τί εγγυήσεις πρόσφεραν για ασφαλή επιστροφή των καραβιών που θα τους μετάφεραν στην Κρήτη. Ο Bragadino του απάντησε πως θα μπορούσε να βασιστεί στην εντιμότητα της ενετικής κυβερνήσεως. Εξ άλλου, ο όρος αυτός δεν περιλαμβανόταν στους όρους παραδόσεως και εν πάση περιπτώσει, δεν έβλεπε τί άλλες εγγυήσεις θα μπορούσε να δώσει. Ο πασάς ζήτησε τότε όμηρο το νεαρό Quirini, σαν εγγύηση. Στις διαμαρτυρίες του Bragadino, ο Μουσταφάς χωρίς να κρύβεται πια, αναπήδησε ξεστομίζοντας κατάρες και βρισιές κατά του Διοικητή και των Ενετών και κατηγορώντας-τους ότι σφάξανε τους μουσουλμάνους αιχμαλώτους-τους. Λυσσασμένος, διάταξε να σφιχτοδεθούν οι Baglione, Martinengo, Quirini και Bragadino και να συρθούν έξω από το αντίσκηνό-του. Εκεί οι τρεις πρώτοι σφάχτηκαν αμέσως μπρός στα τρομαγμένα μάτια του Bragadino, στον οποίο επιφυλάχθηκαν τα πιο φριχτά μαρτύρια: Του κόψαν πρώτα τ' αυτιά κι άρχισαν ύστερα να τον περιφέρουν ατιμωτικά μέσα στους δρόμους της πόλης, αυτής της ίδιας πόλης που τόσο δοξασμένα και ηρωϊκά είχε υπερασπιστεί. Τον οδήγησαν ύστερα στη δημόσια πλατεία, το δέσανε σ' ένα στύλο και το γδάρανε ζωντανό. Ο Μουσταφάς, από το μπαλκόνι-του ψηλά, παρακολουθούσε ικανοποιημένος το θέαμα. Η μανίατου όμως δε ξεδίψασε. Σ' ένα φριχτό συναγωνισμό δειλίας και βαρβαρότητας, διάταξε να φορτώσουν το δέρμα του άξιου υπερασπιστή της Φαμαγκούστα πάνω σε μια αγελάδα και να τον περάσουν επιδεικτικά μέσα από τους δρόμους της πόλης, κάτω από το ίδιο παρασόλι που χρησιμοποίησε ο Bragadino πηγαίνοντας στο στρατόπεδό-του. Ύστερα διάταξε να δέσουν το πτώμα στο κατάρτι της γαλέρας-του κι αφού έβαλε Ενετούς και Κυπριώτες στο κουπί, ξεκίνησε για την Κωνσταντινούπολη, για να πάρει την ανταμοιβή μιας κατάκτησης που στοίχισε στην οθωμανική αυτοκρατορία πενήντα χιλιάδες άντρες».

Η πόλη Cerino[7], παλιότερα Ceronia, δεν έχει τίποτε αξιοσημείωτο, και το λιμάνι-της βρίσκεται σε άθλια κατάσταση. Από εδώ μπαρκάρουν οι ταχυδρόμοι του κυβερνήτη της Κύπρου, που ονομάζονται Τάρταροι, για να πάνε στην Κωνσταντινούπολη, διασχίζοντας τη Μικρά Ασία. Στ' αριστερά της Cerino, σ' ένα χωριό που ονομάζεται Il bel Paese, υπάρχει ένα μεγάλο μοναστήρι γοτθικής αρχιτεκτονικής, με ωραίο ρυθμό. Πιστεύεται πως ανήκε στους Ναΐτες: τα ερείπια είναι υπολογίσιμα. Τρεις λεύγες πιο μακριά, βρίσκεται ένα βουνό που λέγεται Lapitheau[8]. Στην κορυφή-του αναβλύζει άφθονο νερό, που

7. Κερύνια. (Κ)
8. Λάπηθος. (Κ)

μεταφέρεται κάτω με τη βοήθεια στέρεα κατασκευασμένων στοών. Κανείς δε ξέρει την έκταση αυτών των υπόγειων αγωγών, πιστεύεται όμως πως φέρνουν το νερό από τη Cintre[9], ένα χωριό μισή ώρα από τη Λευκωσία. Επιστρέφοντας στη Λάρνακα περάσαμε από την Eglindia και την Athini[10].

Ο χειμώνας και οι θύελλες με κρατούσαν, παρά τη θέλησή-μου, αρκετό καιρό τώρα στο νησί της Κύπρου, γιατί κανένα καράβι δεν τολμούσε να εμπιστευθεί τη θάλασσα. Τελικά, ένας Γάλλος πλοίαρχος, που έπρεπε να πάει ώς τη Λέσβο, πήρε την απόφαση να σαλπάρει. Επιβιβάστηκα μ' όλο που η καμπίνα του πλοίου ήταν κρατημένη από ένα ογδοντάρη Αρμένη, γεννημένο στην Άγκυρα, παλιά αποικία των Γαλατών. Ήταν ένας από τους σημαντικότερους τραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης και τα μεγάλα πλούτη-του ήταν αιτία της εξορίας-του στην Κύπρο. Η συνοδεία-του περιλάμβανε και τον προσωπικό γιατρό-του, το γιατρό Ησαΐα, με τον οποίο είχα χρήσιμη συνομιλία κι έτσι έκανα υπομονή ν' αντέξω τις αναποδιές και τις καθυστερήσεις που είχαμε ν' αντιμετωπίσουμε σ' αυτό το ταξίδι.

Ξεκινήσαμε με βοηθητικό άνεμο και σε λίγο διακρίναμε τη Λεμεσό. Μπροστά από την πόλη, τα χωράφια ώς τη θάλασσα ήταν γεμάτα χαρουπιές. Στις 13 του Γενάρη, διακρίναμε το όρος Troade, ή Trode[11], που τ' ονομάζουν επίσης και monte di Paffo, κι είναι το πιό ψηλό βουνό του νησιού. Διηγούνται πως στην κορυφή-του υπάρχει μια λίμνη με πολύ κρύο νερό που την ονομάζουν, οι χωρικοί, λίμνη της *Αθανασίας*. Εδώ, λενε, έρχονται οι αητοί για να κολυμπήσουν και ν' ανανεωθούν. Οι όχθες-της είναι, στ' αλήθεια, γεμάτες φτερά αητών κι ο γιατρός Ησαΐας με διαβεβαίωσε πως είδε ο ίδιος, κοντά στη λίμνη, αητούς χωρίς φτερά, που όταν τους κυνηγούσες, φεύγανε με απελπισμένα πηδήματα. Οι κάτοικοι αυτού του μέρους τον διαβεβαίωσαν πως την εποχή που οι αητοί ανανεώνουν τη φτερωσιά-τους, έρχονται και κολυμπούν σ' αυτή τη λίμνη. Γι αυτό κι η λίμνη ονομάστηκε έτσι. Ο γιατρός μού 'πε ακόμα πως στην κορυφή του βουνού της Baffa βρίσκει κανείς πολλά κοχύλια και πως από εκεί πάνω είναι ορατό όλο το νησί. Τα κτίσματα που φαίνονται εκεί είναι κάποιος πύργος ή κάποιο παλάτι των Λουζινιανών που, οι κάτοικοι, τα ονομάζουν ***Φράγκον Βασιλείον***. Λένε πως οι πρίγκιπες ερχόντουσαν να κατοικήσουν εδώ κατά τη διάρκεια του ζεστού καλοκαιριού, επειδή είναι το ψηλότερο μέρος του νησιού.

Τη δεύτερη μέρα της Πεντηκοστής, σύμφωνα με παλιό έθιμο που επικρατεί σ' όλη την Κύπρο, οι κάτοικοι των βουνών κατεβαίνουν στη θάλασσα για να κολυμπήσουν. Το έθιμο τούτο παρατηρείται ιδιαίτερα στη Λάρνακα, ίσως ανάμνηση ξεθωριασμένη κάποιας αρχαίας γιορτής που γινόταν εδώ για να γιορταστεί η γέννηση της Αφροδίτης.

Η ανομβρία πολύ συχνά φέρνει την πείνα στην Κύπρο. Γι αυτό το λόγο, κι ακόμα εξαιτίας της γεωγραφικής-της θέσης, η τύχη-της συνδέεται πάντοτε στενά με την τύχη της γειτονικής Συρίας, από την οποία, άλλωστε εξαρτάται και η τροφοδοσία-της. Σ' αυτή, κατά κύριο λόγο, την αιτία μπορεί ν' αποδοθεί η φυγή του πληθυσμού και η ερήμωση του νησιού, καθώς και στις συχνές επιδρομές ακρίδων που καταστρέφουν τη σοδειά. Όταν η αγία Ελένη πήγε στους Αγίους Τόπους, πέρασε από την Κύπρο. Όταν γύρισε μίλησε γι αυτό στο γιό-της Κωνσταντίνο, που έστειλε τότε αποίκους από τη Συρία και την Ανατολή. Όπως μου είπαν, το γεγονός τούτο βεβαιώνεται και από επιγραφή που βρίσκεται ακόμη στο μοναστήρι Monte Croce, στο οποίο η αγία Ελένη έστειλε ένα γνήσιο κομμάτι από τον Τίμιο Σταυρό.

9. Κυθραία. (Κ)
10. Αγλαντζιά. Αθηαίνου. (Κ)
11. Τρόοδος. (Κ)

«Δοκιμη κρασιων». Σχέδιο στο *Illustrated London News*.Απριλίου 13, 1895.

Εξόν από την κουμανταρία, η Κύπρος παράγει κι άλλα φημισμένα κρασιά, ανάμεσα στα οποία δυο είδη μοσχάτο καθώς κι ένα κόκκινο κρασί εξαιρετικά σπάνιο, που γίνεται ακόμη πιο πολύτιμο όσο παλιώνει. Από αυτό όμως μόνο ο Αρχιεπίσκοπος και οι πλούσιοι κάτοικοι πίνουν, είναι μάλιστα πολύ τονωτικό γιαυτό το πίνουν σε αρρώστιες και μονάχα σε μικρές ποσότητες. Όταν το κοιτάξεις στον ήλιο, έχεις την εντύπωση πως ξεχωρίζεις μέσα-του μικρο-οργανισμούς σα σκουληκάκια. Οι Κυπριώτες συνηθίζουν να ρίχνουν στα πιο πολλά κρασιά-τους κουκουνάρια ή ρητίνη, σύστημα γενικά διαδομένο σ' ολόκληρη την Ελλάδα. Η κουμανταρία γίνεται πολύτιμη ανάλογα με το χρόνο που παραμένει στο βαρέλι κι ακόμα από την ηλικία των ίδιων των βαρελιών. Ένα κρασί με εξακριβωμένη ηλικία πενήντα ή εξήντα χρόνων, πουλιέται προς εκατό γρόσια την «κούζα». Το όνομα κουμανταρία δόθηκε σ' αυτό το κρασί από τους Ενετούς εμπόρους οι οποίοι, ονόμαζαν commanderie τις προμήθειες που είχαν εντολή να πάρουν από την Κύπρο. Οι Ενετοί λένε ακόμα: Avete fatto la vostra commanderia ? (Έχετε κάμει την προμήθειά-σας;) Άλλοι υποστηρίζουν πως το όνομα δόθηκε γιατι το κρασί γινόταν από σταφύλια που τα τρυγούσαν σε περιοχή κοντά στη Λεμεσό, που ανήκε σε Ναΐτες ιππότες και λεγόταν Commanderie.

Η επίδραση του κλίματος είναι πολύ δυνατή στην Κύπρο, κυρίως στις περιοχές γύρω από την Baffa, όπου στις γιορτές βλέπει κανείς ακόμα και σήμερα τους κατοίκους καθισμένους πλάι στις γυναίκες-τους, με το ποτήρι στο χέρι να γιορτάζουν με τη σειρά την Αφροδίτη και το Βάκχο. Είναι γενικά πολύ ερωτύλοι κι ελάχιστα ζηλιάρηδες. Οι κάτοικοι αυτής της περιοχής έχουν σήμερα κακή φήμη, κι όταν θέλει κανείς να βρίσει κάποιον τον αποκαλεί *Παφιτής*, και κάποτε, *Κλέφτης παφητής* (sic). Το χωριό *Όμορφο* πήρε τ' όνομά-του από τις όμορφες γυναίκες-του που είναι και το στόλισμά-του.

Ο δυνατός οργανισμός των κατοίκων της περιοχής είναι τέτοιος που τους επιτρέπει να παίρνουν φάρμακα που εμάς θα μας σκότωναν. Ο γιατρός Ησαΐας είδε με τα μάτια-του γυναίκες απ' αυτό το μέρος να πίνουν μονορούφι μισό μπουκάλι κονιάκ της Λεμεσού ή μεγάλη ποσότητα παλιάς κουμανταρίας, και να γιατρεύουν εντελώς ψηλούς πυρετούς ή άλλες αρρώστειες. Λέγεται ακόμα, πως υπάρχουν παπάδες που γιατρεύουν από δαγκώματα φιδιών, ο γιατρός όμως με διαβεβαίωσε πως όλοι αυτοί είναι τσαρλατάνοι.

Όπως οι αρχαίοι Αιγύπτιοι, οι Έλληνες της Κύπρου ποτέ δεν τρώνε το κρέας του βωδιού, της αγελάδας και του μοσχαριού. Είναι γνωστό πως στους Αθηναίους αποτελούσε έγκλημα να σκοτώσει κανείς και να φάει κρέας βωδιών που χρησιμοποιήθηκαν στην καλλιέργεια των χωραφιών ή που θα μπορούσαν να σύρουν αμάξι. Γιατί, όπως λέει ο Elien, οι γεωργικές δουλειές κάνουν αυτά τα ζώα συντρόφους του ανθρώπου.

Υπάρχει στην Κύπρο ένα είδος όρκου, που φαίνεται πως διατηρήθηκε από τον καιρό που οι Πέρσες ήταν κύριοι του νησιού κι είχαν εισάξει τη λατρεία του ήλιου: *δεν έχω την μοίραν από του ηλίου να....* Το άλογο το λένε *άππαρος*, κι έχουν διατηρήσει πολλές λέξεις της ελληνικής γλώσσας, που αλλού έχουν εξαφανιστεί. Μου είπαν επίσης, ότι σε πολλά μέρη αυτού του νησιού γίνεται ακόμα χρήση του απαρέμφατου, αλλά δεν είχα την ευκαιρία να το διαπιστώσω.

Ξεκινήσαμε από την Κύπρο μια Παρασκευή, ακινητοποιηθήκαμε όμως από μεγάλη μπουνάτσα για πέντε ολόκληρες μέρες έξω από την Πάφο και την Αμαθούντα, της οποίας βλέπαμε κιόλας τους κατοίκους στην ακρογιαλιά. Γύρω από το καράβι-μας, η επιφάνεια της θάλασσας ήταν γεμάτη με θαυμάσια κοχύλια, άσπρα και γαλανά, που ανοίξανε τα πανιά-τους και αφηνόντουσαν να παρασύρονται απαλά από τις ελαφρές πνοές του ζεφύρου: για τον πιλότο, σημάδι τρικυμίας που έρχεται. Οι ναύτες του καραβιού ονόμαζαν αυτά τα θαυμάσια κοχύλια, velette.

Είχαμε την εντύπωση πως η θεά μας καλούσε επίμονα να επισκεφθούμε τα μέρη που ήταν αφιερωμένα σ' αυτή, επιθυμία που κι εμείς αισθανόμαστε απεριόριστη. Όμως ο γέρο καπετάνιος-μας έκλεινε πεισματικά τ' αυτιά-του στις παρακλήσεις-μας. Μόλις όμως απομακρυνθήκαμε περίπου τριάντα λεύγες από την Κύπρο, ξέσπασε τόσο άγρια θύελλα, που αναγκάστηκε τελικά, μπροστά, στο φανερό κίνδυνο, ν' αλλάξει πορεία και να γυρίσει πίσω. Έτσι θεωρήσαμε τους εαυτούς-μας τυχερούς που μπορέσαμε να καταφύγουμε στη Λεμεσό όπου την ίδια ώρα με μας, έμπαινε στο λιμάνι κι ένα καράβι που, όπως μάθαμε, είχε σχεδόν προσεγγίσει το λιμάνι της Αλεξάνδρειας, αναγκάστηκε όμως να γυρίσει πίσω, με ένα κατάρτι σπασμένο. Αργότερα, μάθαμε ακόμα πως χάθηκαν πολλά καράβια μέσα σ' αυτή τη θύελλα.

Για ένα ολόκληρο εικοσιτετράωρο υποχρεωθήκαμε να μείνουμε χωμένοι στο αμπάρι. Φανταστήτε τη δυσάρεστη θέση στην οποία βρέθηκα όταν κλείσανε επάνω από το κεφάλι-μου το άνοιγμα που έμπαζε το φως, κι επάνω καρφώσανε ένα χοντρό μουσαμά για να εμποδίζεται η εισροή των νερών. Και τούτο για να μη καταστραφούν τα εμπορεύματα, ανάμεσα στα οποία, θέλοντας και μη, ξαπλώσαμε κι εμείς. Μείναμε έτσι, παραδομένοι στις πιο άγριες ανησυχίες, χωρίς αέρα και με το ασθενικό φως μιας μικρής λάμπας. Ακούαμε συνεχώς τα τεράστια κύματα που σκέπαζαν με μανία το κατάστρωμα και

κυλούσαν άγρια από τη μια μεριά στην άλλη. Ολόκληρο το σκάφος βρισκόταν σχεδόν συνεχώς κάτω από το νερό και κουνιόταν ασταμάτητα, εξαιτίας των τεράστιων κυμάτων που χτυπούσαν με μανία τα πλευρά-του. Οι υπηρέτες του Αρμένη τραπεζίτη δέσανε σειρά τα κομπολόγια και τα κομποσκοίνια-τους γύρω στο κορμί-τους, ελπίζοντας πως ο καλός Θεός θα τους έσωζε από τον κίνδυνο μ' αυτό τον τρόπο. Με κραυγές αγωνίας, στεναγμούς και βογγητά που συνόδευαν κάθε τράνταγμα του καραβιού, άκουγες τους Τούρκους να φωνάζουν τον Αλλάχ, τους Έλληνες να επικαλούνται την Παναγιά και τους Αρμένηδες να κλαψουρίζουν στη γλώσσα-τους. Μόλις φτάσαμε στην Κύπρο, ένα φωτεινό ουράνιο τόξο, σημάδι συμφιλιωτικής γαλήνης, ξανάφερε τον όμορφο καιρό.

Μπρος στο λιμάνι της Λεμεσού ξεπετιέται μια λωρίδα γης, που σχηματίζει ένα είδος ερημικής νησίδας. Προχωρά βαθιά μέσα στη θάλασσα, ξεκινώντας από μια ακτή γεμάτη μικρές αλυκές. Ένας χείμαρρος, επάνω στον οποίο διακρίνονται τα ερείπια κάποιου γεφυριού, διασχίζει την πόλη της Λεμεσού, που αποτελείται περίπου από διακόσια σπίτια, κατοικημένα σχεδόν όλα από Έλληνες. Ο κοτζάμπασης στο σπίτι του οποίου πήγαμε να μείνουμε, μας υποδέχτηκε μ' εκείνη τη θερμή φιλοξενία που προκαλεί βαθιά ευγνωμοσύνη στον ταξιδιώτη της Ανατολής. Μέσα στη σάλα αυτού του σπιτιού, όπου τρώγαμε τώρα, οι ναύτες του τούρκικου στόλου δολοφόνησαν το ναύαρχό-τους όταν οι Γάλλοι αποβιβάστηκαν στην Αλεξάνδρεια το 1798. Τα σημάδια των δολοφονικών σφαιρών φαινόντουσαν ακόμα καθαρά. Το κρασί που γίνεται στα βουνά κοντά στη Λεμεσό, θεωρείται το καλύτερο του νησιού.

Με μεγάλη ευχαρίστηση ξαναγύρισα στην Κύπρο, ελπίζοντας να επισκεφτώ την Πάφο και την Αμαθούντα. Όμως τα ορμητικά νερά των χειμάρρων που σχηματίστηκαν ύστερα από τις τελευταίες δυνατές βροχές, δε μου επέτρεψαν να εκπληρώσω την επιθυμία-μου. Αλλά κι ο καπετάνιος μου δήλωσε πως με τον πρώτο βοηθητικό άνεμο, θ' άνοιγε πανιά. Έτσι δε μπόρεσα ν' απομακρυνθώ από τη Λεμεσό. Κάθε βράδυ οι σημαντικότεροι πολίτες μαζευόντουσαν στο σπίτι του κοτζάμπαση, κι ο γιατρός Ησαΐας με μεγάλη ευγλωττία τους διηγόταν τα κατορθώματα των Ελλήνων προγόνων-τους. Όταν όμως τους είπε πως ύστερα από τη μάχη των Λεύκτρων οι γυναίκες που είχαν χάσει τα παιδιά-τους έτρεχαν στους ναούς για να ευχαριστήσουν τους Θεούς, ενώ οι μανάδες εκείνων που γύρισαν, ντρέπονταν να παρουσιαστούν στον κόσμο, όλοι πετάχτηκαν από το ντιβάνι όπου ήταν μαζεμένοι, και βγήκαν έξω φωνάζοντας: «Α, τους τρελλούς! τους τρελλούς!» Αυτοί οι δυστυχισμένοι Έλληνες δε μπορούσαν να νιώσουν τη ψυχική ανάταση που δίνει σ' ένα ελεύθερο έθνος η αγάπη της πατρίδας. Δεν είχαν πια τη δύναμη ν' ακούσουν τη συνέχεια της διήγησης.

Η ελληνική εκκλησία της Λεμεσού είναι στολισμένη με περίεργες ζωγραφιές που θυμίζουν δικές-μας υαλογραφίες του δεκατου-τέταρτου αιώνα. Η εσωτερική διάταξη των ελληνικών εκκλησιών, όπως και ο τρόπος που γίνεται η λειτουργία, διαφέρουν από τη Δυτική Εκκλησία. Στις ελληνικές εκκλησίες το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας τελείται στο ιερό, που είναι χωρισμένο από τον υπόλοιπο ναό. Τα μακριά μαλλιά, τα ράσα των νεαρών διάκων, η μακριά γενειάδα και τα άμφια των παπάδων, έχουν επιβλητικότητα. Τούτο όμως δε μας εμπόδισε να γελάσουμε με την τυφλή αφοσίωση των Ελλήνων που αφού προσκυνούσαν το χέρι του παπά και τις χρυσοζωγραφισμένες εικόνες των Αγίων, με ευλάβεια πήγαιναν να προσκυνήσουν μια χρυσοστόλιστη τρύπα, τοποθετημένη με πολύ παράξενο τρόπο inter femora Virginis.

Όταν καθάρισε ο ουρανός και σηκώθηκε βοηθητικός άνεμος, ξεκινήσαμε πάλι και στις 23 διακρίναμε τις χιονισμένες κορυφές του Ταύρου.

(Μετάφραση: Χρήστος Κάρμιος)

ΓΙΑ ΤΟΝ AMBROISE FIRMIN DIDOT

Ο Ambroise Firmin Didot (1790-1876), γόνος της μεγάλης Γαλλικής οικογενείας των τυπογράφων-εκδοτών Didot, ήταν μαθητής και στενός φίλος του Αδαμαντίου Κοραή και θερμός φιλέλληνας. Με υπόδειξη του Κοραή πήγε στις Κυδωνίες και συμπλήρωσε εκεί, με δασκάλους τους διάσημους λόγιους Βενιαμίν τον Λέσβιο και Θεόφιλο Καΐρη, τις σπουδές-του στα ελληνικά.

Το βιβλίο-του *Notes d' un voyage*... εκδόθηκε ανώνυμα το 1826, σε μικρό αριθμό αντιτύπων, από τα τυπογραφεία του πατέρα-του Firmin Didot και περιγράφει το ταξίδι του νεαρού Γάλλου στην Ελλάδα, Κωνσταντινούπολη, Μικρά Ασία, Αίγυπτο, Συρία, Αγίους Τόπους, Λίβανο, Κύπρο, Δωδεκάνησο, και τελειώνει με την επίσκεψή-του στις Κυδωνίες. Σε όλο το κείμενο είναι έντονη η φιλελληνική διάθεση του συγγραφέα και η πικρία-του για την καταπίεση και τους διωγμούς των Ελλήνων από τους Τούρκους.

Ο Didot ταξίδεψε στην Κύπρο, από τη Λατάκια το τελευταίο δεκαήμερο του Νοεμβρίου 1816 κι έμεινε στο νησί ώς τις 21-22 Ιανουαρίου 1817, χρόνο αρκετό για να περιηγηθεί και να γνωρίσει τον τόπο και τους ανθρώπους-του. Είναι χαρακτηριστικό πως ο ελληνολάτρης Didot δε διαχωρίζει την Κύπρο από τον υπόλοιπο ελληνικό χώρο, θεωρώντας-την Ελλάδα.

Η παρατηρητικότητά-του είναι αξιοσημείωτη. Γλώσσα, συνήθειες, τόποι καταγράφονται με ακρίβεια και γίνεται προσπάθεια να ετυμολογηθεί μια λέξη ή να ερμηνευθεί μια συνήθεια ή δεισιδαιμονία. Οι πληροφορίες που δίνει είναι σημαντικές γιατί ο Didot είναι από τους λίγους ταξιδιώτες του αιώνα-του που έρχονται στην Κύπρο κατάλληλα προετοιμασμένοι να δ ε χ τ ο ύ ν αυτό που θα δουν.

Ο Ambroise Firmin Didot ήταν από τους κύριους ιδρυτές, και γραμματέας του «Φιλελληνικού Κομιτάτου» του Παρισιού, που όλα τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης βοηθούσε ενεργά την Ελλάδα, με εθελοντές και χρήματα. Ο ίδιος, δώρησε στην Ελλάδα τυπογραφικό πιεστήριο με το οποίο τυπώνονταν τα «Ελληνικά Χρονικά» του Μάγιερ, και το 1823 με πρότασή-του, δημοσιεύτηκε έκκληση προς τους Χριστιανικούς λαούς της Ευρώπης για την Ελευθερία του Ελληνικού γένους. Για τους αγώνες-του, το Ελληνικό κράτος ονόμασε τον Didot πολίτη των Αθηνών και έδωσε το όνομά-του σε δρόμο της πρωτεύουσας (Διδότου).

Παράλληλα με τη φιλελληνική δράση-του ο Didot διέπρεψε και σαν εκδότης. Το 1827, μαζί με τον αδελφό-του Hyacinthe Firmin Didot, ανάλαβε τα τυπογραφεία του πατέρα-τους και επανέκδοσε το έργο του Henri Estienne, *Thesaurus Graecae linguae* (9 τόμοι, 1855-1859), καθώς και τις *Bibliothèque des auteurs grecs*, *Bibliothèque latine*, και *Bibliothèque francaise*, σε διακόσιους τόμους. Το 1875, λίγο πριν πεθάνει, ο Didot δημοσίεψε σημαντική μελέτη-του για τον διάσημο τυπογράφο και εκδότη της Αναγέννησης, Aldus Manutius.

Θεὸς ἡγείσθω παντὸς ἔργου καὶ λόγου.

Ψήφισμα.

Ἐπὶ καθηγεμόνων Θεοφίλου Γρηγορίου τε, καὶ Εὐςρατίου, τῶν ἐν τῷ κατὰ τὰς Κυδωνίας Ἑλληνομουσείῳ σχολαρχούντων, Ἐλαφηβολιῶνος ὀγδόῃ ἀπιόντος, οἱ ὑπογεγραμμένοι εἴπομεν·

Ἐπειδὴ τὴν μὲν πατρῴαν ἀναλαβέσθαι φωνὴν, τὴν δὲ χύδην καὶ ἀγοραίαν, ὡς πάντῃ ἀνοίκειον ἡμῖν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ἀπογόνοις παντὶ τῷ θυμῷ ἀπώσασθαι ἐφιέμεθα, δεδόχθαι πᾶσιν ἡμῖν νόμον εἰσενεγκεῖν τόνδε, ὥσθ' ἡνίκ' ἂν συνῶμεν, ἑλληνιςὶ πάντας ἡμᾶς συνδιαλέγεσθαι καταναγκάζειν.

Νόμος.

Ἐπιμελεῖσθαι ἕκαςον ἡμῶν ἑλληνιςὶ ὅσον οἷόν τε συνδιαλέγεσθαι· ὃς δ' ἂν μὴ ἐθέλῃ τοῦτο, σελίδα Ὁμηρικὴν ἐνώπιον ἡμῶν ἱςάμενος ἀπαγγέλλειν ἀποτισάτω τίμημα.

Οἱ ταῦτα ψηφισάμενοι.

Ἀγγελὴς......Ἀλκιβιάδης.	Σαμουὴλ.......Νικίας.
Διδότ........Ἀνάχαρσις.	Ἱλαρίων.......Ξενοφῶν.
Ἰωαννίκιος.....Ἀριςείδης.	Παναγιώτης Β...Πελοπίδας.
Τζάνος.......Ἐπαμινώνδας.	Ἰωάννης.......Περικλῆς.
Δημήτριος.....Θεμιςοκλῆς.	Λεόντιος.......Φωκίων.
Θεοφάνης.....Κλεάνθης.	Κωνςαντῖνος....Χαβρίας.
Δημήτριος Κ...Μιλτιάδης.	Χαραλάμπης....Παυσανίας.
Βασίλειος.....Ἀγεσίλαος.	Γεώργιος......Πάτροκλος.
Μεθόδιος γραφεύς.	Διογένης κ. τ. λ.

ͅα ω ι ζ.

Κείμενο ψηφίσματος, ημερομηνίας 20 Μαρτίου 1817, που πρότεινε ο Didot και υπογράφουν ο ίδιος και οι συμμαθητές-του στις Κυδωνίες, με σκοπό να μη χρησιμοποιούν την «χύδην και αγοραίαν» ελληνική γλώσσα, αλλά εκείνη του Δημοσθένη και του Πλάτωνα.

Δεν γνωρίζουμε αν το ταξιδιωτικό αυτό έργο του Ambroise Firmin Didot έχει προηγούμενα δημοσιευτεί στα ελληνικά. Θα ευχόμασταν να εκδοθεί κάποτε, μεταφρασμένο στο σύνολό-του, τόσο για τον πλούτο των πληροφοριών που περιέχει, όσο και σαν απόδοση δίκαιης τιμής σ' έναν άνδρα που πολλά πρόσφερε για την Ελευθερία της Ελλάδας.

Φ. Στ.

[Ambroise Firmin Didot] *Notes d' un voyage fait dans le Levant en 1816 et 1817.* Paris. Typographie de Firmin Didot, Rue Jacob, No 24. χ.χρ.εκδ., 21.5X13.5, Σελ. 403.

[Αφιέρωσις: Au Docteur Ad. Coray, σελ. V-VIII, χ.α. Προλογικό σημείωμα, σελ. 1-2. Introduction (με ένδειξη: Paris, decembre 1821), σελ. 3-8. Κείμενο, σελ. 9-403. (αναφορά στην Κύπρο, σελ. 315-340.)]

«Κάτοικοι του νησιου». Σχέδιο στο *Illustrated London News*, Απριλίου 13, 1895.

ΜΕΣΕΒΡΙΝΟΣ

ΜΑΤΙΕΣ ΕΝΟΣ ΣΟΥΗΔΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟΥ 1820

Η λιγοήμερη παραμονη του Σουηδου ιερέα Jacob B. Berggren (1790-1868) στην Κύπρο το φθινόπωρο του 1820 ήταν τυχαία και απρομελέτητη. Ουσιαστικα την οφείλουμε στην επιμονη του Δημήτρη Χαραλαμπίδη Φραγκούδη, «Σουηδου» ναφτιλιακου πράχτορα στη Λεμεσο, που έπεισε τον ξένο να διακόψει για λίγες μέρες το ταξιδι-του στη Συρία και να επισκεφτει τη Λάρνακα, και την παροικία των πρόξενων, l' echelle des consuls, όπου με τη βοήθεια του πρόξενου της Σουηδίας Κωνσταντίνου Περιστιανη θα ειχε την εφκαιρία να πρωτογνωρίσει τον τόπο και τους ανθρώπους-του. Είπα: την οφείλουμε, χωρις όμως αφτο να δεσμέψει τις προσδοκίες-μας. Γιατι οι λιγοστες σελίδες που ο Berggren μας άφησε απο το πέρασμά-του στην Κύπρο δεν είναι, βέβαια, καρπος άνετης μελέτης και συστηματικων παρατηρήσεων. Αλλωστε απο την άποψη της συγκρότησης του υλικου το οδοιπορικο που έγραψε (Resor i Europa och Osterlanderne, 3 τ., Στοκχόλμη 1826-28) δε διαφέρει απο τα συνηθισμένα του καιρου-του. Ειναι κείμενο νέου περιηγητη, όπου η καταγραφη των πληροφοριων συχνα γίνεται σε βάρος των εντυπώσεων και γενικότερα της αφήγησης. Ο Βέργgρεν δεν είχε τη φλόγα του Βγορνστωλ, που δυόμισι δεκαετίες προτύτερα είχε γράψει το μοναδικο «Οδοιπορικο της Θεσσαλίας». Ωστόσο είναι απο τους ελάχιστους Σκανδιναbους που τους δύο τελεφταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας πάτησαν το χώμα της Κύπρου, και -το σημαντικότερο- το πρωτοπάτησε λίγους μήνες πριν απο το ξέσπασμα της Ελληνικης Επανάστασης, και ξαναπέρασε το 1822, γυρίζοντας απο την περιοδεία-του στο Λίβανο και στην Αίγυπτο. Απο την άποψη αφτη οι πληροφορίες που μας δίνει έχουν τη σημασία-τους για μας τους σημερινους.

Στο κείμενο διατηρήθηκε η ορθογραφία του συνεργάτη-μας. Και στο κείμενο αυτό ο Μεσεβρινός δοκιμάζει τη χρήση των λατινικών ψηφίων b d g για τη σωστότερη γραφή των δίψηφων μπ ντ γκ, όπως χρησιμοποιήθηκαν και στο βιβλίο του J.J. Björnstähl, Το οδοιπορικό της Θεσσαλίας 1779, μετάφραση, προλεγόμενα, σημείωσες Μεσεβρινός, Τα τετράδια του Ρήγα, Θεσσαλονίκη, 1979, 17.5Χ11.5 εκ., Σελ. 159 (Ο ΚΥΚΛΟΣ).

Το 1818 ο Βέργgρεν διορίστηκε ιερατικος ακόλουθος (legationspredikant) στη σουηδικη πρεσbεία της Κωνσταντινούπολης, όπου υπηρέτησε ώς το 1822. Απο τη Στοκχόλμη είχε ξεκινήσει το Νιόbρη του ίδιου χρόνου και έφτασε, μέσω Τεργέστης, στη θέση-του το Φλεβάρη του 1819. Ακολουθώντας την παράδοση των προκάτοχών-του και το ρέμα του καιρου-του, επιχείρησε τον Αβγουστο του 1820 πολύμηνο ταξίδι σπουδων στη Συρία, το Λίbανο και τους Αγίους τόπους. Ούτε σκέψη για Κύπρο. Στις 5 του Σεπτέμbρη, πρωι, το αραbικο καράbι που τον μετάφερνε στη Συρία έπιασε Λεμεσο. Ο Σουηδος ταξιδιώτης bγήκε στη στερια και ζήτησε να bρει το Σουηδο ναφτιλιακο πράχτορα. Αφτος δε δυσκολέφτηκε να πείσει τον ξένο, να αποbιbαστει και την ίδια μέρα να τον στείλει με καΐκι στη Λάρνακα. Ο Τούρκος καϊκτσης τον οδήγησε στο γενικο πρόξενο της Σουηδίας Περιστιάνη, που τον δέχτηκε με μεγάλη φιλοφροσύνη και τον φιλοξένησε στο σπίτι-του όσες μέρες έμεινε στην Κύπρο.

Απο το κείμενο που ο Βέργ*gρεν* αφιέρωσε στην επίσκεψή-του στο νησι μεταφράζω παρακάτω το δέφτερο μέρος, παραλείποντας την περιγραφη του ταξιδιου-του απο την Κωνσταντινούπολη και την αφήγηση της προξενικης υποδοχης, που δίχως άλλο έχει τη χάρη-της.

Η Λάρνακα του J. Berggren (Σεπτέμbρης 1820).

Παρόλο που εν μέρει είναι χτισμένη απο τα απομεινάρια του ερειπωμένου Κίτιου, η Λάρνακα δεν έχει τίποτε αξιοσημείωτο να δείξει. Μια ώρα δρόμο έξω απο την πόλη bρίσκεται μια μεγάλη αλυκη. Η λίμνη που σχηματίζουν οι φθινοπωρινες bροχες κρυσταλλώνεται με τη μεγάλη ζέστη του καλοκαιριου, έτσι που μοιάζει με λίμνη παγωμένη, όπου έχεις την εντύπωση ότι θα μπορούσες να περπατήσεις πάνω στο χιόνι, αν ο καφτος ήλιος δε σου θύμιζε το αντίθετο. Τον Αβγουστο και το Σεπτέμbρη μεταφέρνουν το αλάτι στα γύρω υψώματα και το συγκεντρώνουν σε μεγάλους κωνικους σωρους, που τους χρίζουν με πηλο, για να μην περνα η bροχη. Τα περίχωρα της πόλης είναι ακαλλιέργητοι ξερότοποι, λωρίδες απο άμμο και γυμνες bουνοπλαγιες. Και όμως η γη εδω, όπως και στην Ανατολη γενικα, είναι τόσο γόνιμη, που σχεδον δε χρειάζεται παρα να ρίξεις το σπόρο ή το φυτο στο χώμα, για να έχεις σύντομα καρπο. Λιγοστα δέντρα φαίνουνται, εξον μερικες φοινικες, που απο τη μερια της θάλασσας προσφέρνουν ωραία θέα. Δυο ώρες δρόμο δυτικα υπάρχει ένα μεγάλο περιbόλι, που ανήκει σε ιδιώτη. Εκει πηγαίνουν συχνα περίπατο, καbάλα ή σε μικρα αμάξια, σαν κι εκείνα που οι Φράγκοι έφεραν απο τη Μασσαλία. Αλλωστε στην Ανατολη δεν υπάρχουν εbρωπαϊκα αμάξια και σε όλη τη Συρία δεν είδα ούτε ένα αραbα. Ωστόσο ο Πασας της Αιγύπτου έχει μερικες bερλίνες, μόνο που δεν υπάρχουν οι απαραίτητοι δρόμοι για να τις χρησιμοποιήσει. Απο τα μοναστήρια μέσα και έξω απο την πόλη ο Αγιος Λάζαρος είναι το ωραιότερο. Εδω υπάρχουν και μερικά τζαμια, απο τα οποία το μεγαλύτερο bρίσκεται μια ώρα δρόμο έξω απο τη Λάρνακα. Οι Ελληνες, που αποτελουν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμου, έχουν αρκετες εκκλησίες, αλλα όλες είναι μικρες και ανάξιες λόγου. Σε ένα απο τα νεκροταφεία-τους μεγάλο χώρο πιάνουν επιτύμbιες πλάκες σε τάφους διαμαρτυρόμενων, που ανάμεσά-τους bρίσκουνται και μερικοι Σουηδοι ναφτικοι Παρατήρησα ότι οι περισσότεροι απο τους τελεφταίους αφτους πέθαναν τους καλοκαιρινους μήνες, όταν το κλίμα, εξαιτίας των τοξικων αναθυμιάσεων απο την αλυκη, είναι πιο επικίνδυνο για τους Εbρωπαίους. Μέσα στην πόλη bρίσκουνται κάμποσα μικρα περιbόλια, όπου bλέπεις φοινικες, πορτοκαλιες, νεραντζιές, λεμονιες, συκιες και μουριες. Ολα ειναι εφοδιασμένα με πηγάδια και στέρνες. Σε μερικες στέρνες το νερο έρχεται με υπόγειους αγωγους απο μια εξαίρετη πηγη, κάμποσες ώρες έξω απο την πόλη. Οι κήποι των σπιτιων είναι συχνα στολισμένοι με κληματαριες, έτσι που,

όπως στου κυρίου Περιστιάνη, δεν έχεις παρα να ανοίξεις το παράθυρο, ή να ανέbεις στην ταράτσα, για να κόψεις τα ωραιότερα σταφύλια. Τα σπουδαιότερα προϊόντα που εξάγει η Λάρνακα είναι το λάδι, το κρασι, το μαλλι και το bαμπάκι, καθως και κάθε είδος δημητριακα, αλλα και ορισμένες βαφικες ουσίες, όπως ριζάρι, πράσινο ταλκ, eisenkiesel ασβέστη απο πράσινο άμμο και τέρρα c[illegible]ubρα. Απο τη Γιάφφα και τον Αγιο Ζαν d' Ακρ[1] εισάγουν πεπόνια, που στην Κύπρο δεν είναι πολυ καλα. Η καμήλα και το bόδι είναι τα πιο αξιόλογα ζώα για τη μεταφορα φορτίων. Το γάιδαρο, που εδω είναι απο ωραία ράτσα, και κάποτε η αξία-του φτάνει τα 1000 πιάστρα, πολύ συχνα τον εκμεταλλέβουνται υπερβολικα. Απεναντίας τα άλογα, αν εξαιρέσουμε μερικα αραbικα, είναι μικρα και άσκημα. Οι αγελάδες είναι σπάνιες. Εχουν όμως πολλα πρόbατα και αίγες, που απο το γάλα-τους παρασκεbάζουν ένα είδος τυρι, που εξάγεται σε όλη την Ανατολη. Στο νησι υπάρχουν πολλα φτερωτα, όπως πέρδικες, ορτύκια, περιστέρια, bεκατσίνια, σκοινοπούλια και στρουθόπουλα, που, αφου τα bράζουν λίγο, τα bάζουν στο ξύδι με bαχαρικα μέσα, για να διατηριούνται. Παρασκεbασμένα με τον τρόπο αφτο, είναι πολυ νόστιμα και, όπως και το κρασι της κομμανταρίας, για πολλα χρόνια ήταν ένα είδος μονοπώλιο στο bενετσιάνικο τραπέζι.

Την Κύπρο τη διοικει ένας μουχασήλης[2] ή διοικητης, που διορίζει ο ίδιος ο Σουλτάνος. Ο σημερινός διοικητης ήρθε πρόσφατα απο την Κωνσταντινούπολη, και οι κύριοι πρόξενοι πρέπει ένας ένας να πάνε να τον χαιρετήσουν και να του εφχηθουν με δώρα το καλωσόρισες. Τον κύριο Περιστιάνη, που τουλάχιστο με τις τότε πολιτικες συνθήκες είχε μεγάλη υπόληψη ανάμεσα στους συνάδελφούς-του, τον δέχτηκε με μεγάλη εbγένεια. Μας ράντισαν με ανθόνερο, μας λιbάνισαν και μας τράταραν γλυκο, καφε και λεμονάδα. Επειδη στην αρχη δε μου πρόσφεραν τσιbούκι, ο Περιστιάνης έλαbε το θάρρος να κάμει τη σχετικη παρατήρηση και αμέσως ο μουχασήλης μου πρόσφερε το δικο-του. Επειτα φορέσαμε τα καπέλα-μας και κουbεντιάσαμε λίγη ώρα, ενώ το κάπνισμα υποbοηθούσε τους συλλογισμους. Φέbγοντας μας τίμησαν τον καθένα με μικρο δώρο. Σε μένα έλαχαν δυο χρυσοκέντητα τραπεζομάντηλα και λίγα κομάτια λιbάνι του σεραγιου. Ο ίδιος αφτος διοικητης τον επόμενο χρόνο, με το ξέσπασμα της Ελληνικης επανάστασης, άρχισε τη σφαγή, που απο τότε ώς σήμερα, δηλαδη σχεδον πέντε χρόνια, τη συνέχισε χωρις διακοπη. Σε μια μέρα μόνο εκτελέστηκαν στη Λάρνακα δεκατρεις επίσκοποι και ανώτεροι κληρικοι του νησιου με την κατηγορία για επαναστατικες μηχανοραφίες και συνωμοσία, άνκαι οι περισσότεροι ήταν, bέbαια, αθώοι. Με τον ίδιο τρόπο ο δήμιος αφτος έδρασε παντου, κυνηγώντας ακόμα και τους bοσκους στις bουνολαγκάδες, για να αρπάξει τα κοπάδια-τους. Οταν το 1822 πέρασα τελεφταία φορα απο τη Λάρνακα, ο πληθυσμος του νησιου είχε περιοριστει σε τέτοιο bαθμο, που πολλα μεγαλοχώρια ήταν εντελως ακατοίκητα. Τα στρατέbματα του μουχασήλη δεν άφησαν ψυχη ζωντανη παντου απ' όπου πέρασαν και καθως η αξία της ανθρώπινης ζωης είχε πέσει, έπεσαν και όλες οι τιμες της αγορας. Μπορούσες να αγοράσεις το καλύτερο κυπριακο κρασι με 4 παράδες[3] το κανάτι.

Υστερα απο οχταήμερη διαμονη στη Λάρνακα και αφου φιλοξενήθηκε πλουσιοπάροχα, ο **Βέργgρεν** έφυγε στις 12 του Σεπτέμbρη για τη Βηρυτο, εφοδιασμένος με συστατικη επιστολη του Περιστιάνη στον προξενικο πράχτορα της Σουηδίας στην πόλη αφτη. Η περιήγησή-του στάθηκε πλούσια. Επισκέφτηκε τη Δαμασκο, το Αλέπι, την Αντιόχεια, τη Σελέφκεια, πέρασε τα bουνα του Λίbανου, έφτασε στη Βάλbεκ. Απο τη Σιδώνα περνα με πλοίο στην Αίγυπτο. Στο Κάιρο πέφτει άρωστος και μόλις η υγεία-του καλιτερέbει, κατεbαίνει στην Αλεξάνδρεια, όπου bρίσκει πλοίο για την Κύπρο. Στη Λάρνακα έφτασε στις 27 του Σεπτέμbρη 1821.

1) Η σημερινη Akka (αρχαία Πτολεμαΐδα), παράλια πόλη στο Ισραηλ.
2) Ο συγγραφέας γράφει Mukasidi.
3) Στο σουηδικο κείμενο: sk (skilling).

Οπως την προηγούμενη φορα ο κ. Περιστιάνη με δέχτηκε και τώρα με τη μεγαλύτερη εbγένεια και για ακόμα ένα οχταήμερο με φιλοξένησε στο σπίτι-του. Ομως τώρα, με την Ελληνικη επανάσταση, όλα είχαν αλλάξει όψη. Η Παναγία ντύθηκε παντου στα μάbρα, πολλα σπίτια ήταν έρημα και πιτσιλισμένα με αίμα, πολλοι Εbρωπαίοι έφυγαν στις χριστιανικες χώρες και ο κ. Περιστιάνη είχε στείλει την οικογένειά-του στην Τεργέστη. Σχεδόν κάθε μέρα σημαδεbόταν με εκτέλεσες και φόνους, και όπου κι αν πήγαινα συναντούσα δήμιους με ματοbαμένα χέρια. Κοντα σ' όλα αφτα μια γενικη ταραχη εκδηλώθηκε στους Τούρκους εξαιτίας της φυγης του φρούραρχου. Καθως μου είπαν ότι στη Συρία ήταν ησυχία, χάρηκα όταν ήδη στις 4 του Οχτώbρη ο πλοίαρχος ήταν έτοιμος να σηκώσει άγκυρα για τη Βηρυττο, όπου φτάσαμε στις 6 του μηνος (τ. β', σ. 297-98).

Αφου περιηγήθηκε τους Αγίους Τόπους, ο Σουηδος ταξιδιώτης έρχεται το Γενάρη του 1822 στο λιμάνι της Ακρας, όπου επιbιbάζεται σε ένα αφστριακο εμπορικο πλοίο για την Κωνσταντινούπολη. Το καράbι πιάνει Λάρνακα και ο Βέργgρεν για τρίτη φορα φιλοξενείται στο Hotel de Suede του πρόξενου Περιστιάνη, που τον δέχτηκε «με ανοιχτες αγκάλες». Καμια άλλη πληροφορία δε μας δίνει. Απο την Κύπρο έφυγε στις 14 του Γενάρη.

Μάλμö, Αλωνάρης 1980.

«Γανωματζής». Σχέδιο από το ταξιδιωτικό του Emile Deschamps: *Quinze mois a l'Ile de Chypre*, Le Tour de Monde, τ. 111, αρ. 15, 10.4. 1897.

ΤΑΣΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

RES COGITANS

(επιλογή)

«Δε μπορούμε ν' ακούμε τον ποιητή
παρά νοιώθοντας φόβο για την ψυχή-του.»

Πόθεν αρύεσαι;
πού εκβάλλεις;

Και αποδεκατίζεις τα όνειρα
του πορφυρογέννητου ήλιου
και λαφυραγωγείς τον ημερήσιο κάματο
και νοθεύεις την αφή των πραγμάτων.

Η δοξασία αύτη του Αναξιμένη
μαρτυρεί πολλήν απαισιοδοξίαν,
γνώριμον εις τους Έλληνας.

Οίον η ψυχή η ημετέρα
αήρ ούσα συγκρατεί ημάς
και όλον τον κόσμον πνεύμα
και αήρ περιέχει

και θλίψιν άφατον
και άπειρον κάλλος
ρυθμίζων αυτό εαυτό
απ' ουδενός εξαρτωμένου
και ουδενός δεομένου
άνθρωπος γαρ.

Και καταφεύγεις εις την ερημίαν
της ψυχής-σου, τον ενδόμυχον
κόσμον του πνεύματος
την πρώτην άπειρον ουσίαν
δια να καταστείς, ως διατείνεσαι,
ανενδεής.

Υγρήν την ψυχήν έχων
το Ηρακλείτειο ποτάμι
επέπρωτο να γίνει
κοίτη ξεροπόταμου
και πυρκαγιά ονείρων
και παφλασμός αιμάτων
και κρείττονος σιγής.

Τ. Στεφανίδη: Σχέδιο.

Νου, τον είπε ο Αναξαγόρας.
Ρευστόν, θερμόν, ζήω πυρ ηγεμονικόν
ο ηγεμών των πραγμάτων
ειμαρμένη του κόσμου.
Τί να σημαίνει αυτή η σκεπτική πρόταση,
Αρκεσίλαε;
Τώρα που πέθανες
γιατί άλλαξες;
Ώς την ημέρα του θανάτου-σου
σκεφτόσουν με την καρδιά-σου.

Με λες πεισιθάνατο
γιατι εσύ δεν έζησες
την κατεδάφιση του ανθρώπου.

Γιατί φώναξες;
Δεν είταν κι αυτή μια πράξη αλαζονείας;

Και απελπίζεσαι
μέσα στη γλαφυρότητα των τυμπάνων.

Γεύσασθαι,
πικρόν γαρ τ' όναρ.

Κι όλα έμειναν στο έλεος
αυτών που αχρηστεύουν τα όνειρα
τόσο που να μην αντέχει το αηδόνι
και να σιωπά.

Πώς παγιδεύτηκες μέσα στην άνομη γεωδαισία
μέσα στα όρια του νοητού,
μέσα στο άπειρο του ακατανόητου.
Και ενώ ψάλλεις το Θεό
υμνείς τον εαυτό-σου.

Κάθε φορά που τρεμουλιάζει ένα φύλλο
αναρωτιέμαι:
γιατί δεν το λυπάται ο Θεός;

Η νύχτα παραμονεύει άταφη
πάνω από την άβυσσο της ζωής.

Ήταν επάναγκες να φωτογραφιστούμε;

Τα ιστιοφόρα της μνήμης φαντάσματα.

Άσε την καλοσύνη-σου
πάνω στα φύλλα των δέντρων.
οι αγέρηδες μια μέρα
θα την πάνε πιο πέρα.

Γιατί παραπονιέσαι
για το βύθισμά-μου στη σιωπή;
Ας μιλήσουν οι ωκεανοί
που είναι αδέσμευτοι.

Πόσο γίνεσαι ασυνάρτητος
μέσα στον ορθολογισμό-σου
μέσα στον ήχο των μετάλλων
Ο ποιητής την άνοιξη
και πώς θα την αντέξει
σα θ' απεικάζει τ' όνειρο
μιας ευκλεούς στιγμής.

Ερεβένθη,
τί άραγε να σημαίνεις;
βροχή, άνεμο, θανατικό,
κάποια πρόταση των μυστικών
ή
γυναίκα που γνώρισα κάποτε στα Σούσα
Ερεβένθη, ότι και νά 'σαι
λευτερώνεις τη σάρκα του νού-μου.

Οπού εφάνης με το όνειρο
και απογοητεύθης από τον Ιωάννην της Πάτμου.
Και τώρα εσύ επιστρέφεις στην ορδή
ενώ εγώ πρέπει να ζω με τους τερμίτες.
Γυναίκα που κάθεσαι στην άκρη της θάλασσας
πρόσεξε να μη βρέξεις με το δάκρυ-σου το κύμα.

Επειδή επιμηκύνονται τα πράγματα το δείλι
επειδή επικίνδυνα ανέρχεται η στάθμη των μνημών;
Δε θέλω να πεθάνω!
Έως πού εξικνείται η ανθιστάμενη σκέψη-σου;

Εκτείνονται αι σκιαί της εσπέρας
και εκβάλλεις λέξεις πολλάς
δια να ελευθερωθεί, ως λέγεις,
η διάνοιά-σου.

Και η Ωδή των Αναβαθμών του Δαβίδ
και η ερωτική κάψα του Σολομώντα
και τα χειλόφωνα και τα σχετλιαστικά.
Κοπάδια από μελανόμορφα φύλλα
και πίδακες ανέμων
και σεμνά δάκρυα κορυδαλλών
θέλουσι συνοδεύσει την εκφορά-σου.

—Μερικοί ακόμα συνηθίζουν
να επικολλούν επικηδείους
στους δρόμους.

Οι τεθλιμμένες απορίες-σου,
οι γαλαξίες ως λίγο πιο πέρα απ' τον Ωρίωνα
θα σβήσουν τα κεριά-τους
-και έστι και έσται πυρ αείζωον-
για να μη τυφλώνουν την όρασή-σου.

Και τα ουράνια φώτα
θα μείνουν ακίνητα
σε μιαν αιώνια ανάπαυση

Και περιπλανάσαι
ανά την πολιάν γην
εν μέσω πολυσχιδών θρύλων
δια να κατασιγάσεις
την απελπισμένη θρησκευτικότητά-σου.

και να περιβάλλεις την βαθείαν
ματαιότητα των πραγμάτων
provado et reprovado

Εσύ που ζητείς τον ιλωΐμ,
γιατί τρέμεις προστά-μου;
—Εγώ αναζητώ τον Σαβαώθ,
τον Κύριο των αρπαχτικών πουλιών.
—Εγώ είμαι ο Ων.
Τα σπλάχνα-μου είναι γεμάτα κοιτάσματα χαλκού
και μίσους.
Έγειρε ο ήλιος
πάνω από τας αβύσσους των υδάτων
χωρίς να ξεδιψάσει.

«Η αν ώρα ακούσητε της φωνής της σάλπιγγος,
σύριγγός τε και κιθάρας, σαμβύκης τε και ψαλτηρίου,
συμφωνίας και παντός γένους μουσικών»,
πεσόντες προσκυνήσατε το θάμβος της ζωής.

Αυτά τα περιθώρια
είμαι ολόκληρος εγώ:
με τις ατασθαλίες του νού-μου
με την αταρίχευτη ψυχή-μου.

Περιπάτει λοιπόν
εν μέσω της αστρικής σκόνης
και έσο τέλειος

Προ παντός
όταν άφηναν να πετάξουν
τα περιστέρια των στηθειώ-τους.

Και επαίρεσαι
για τη μαλακότατη χλόη
που βλάστησε στην ανύπαρκτη αυλή-σου.

Τώρα ποιός θα μαζεύει
τη λυρική σκόνη της γής;
Ποιός θα ιχνηλατεί
τα μαραμένα χαμόγελα των παιδιών;

Εν ταις εσχάταις ημέραις.
Ποιές είναι αυτές;

Αναχαιτίστε-με, επιτέλους.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΤΣΟΥΡΗΣ

Γ. Σ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ: ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ

ένας ξεχασμένος συγγραφέας κι ένα ξεχασμένο μυθιστόρημα του περασμένου αιώνα.

Πρώτος πεζογράφος[1] της Κύπρου στα νεώτερα χρόνια θεωρείται ο Δημοσθένης Σταυρινίδης, που στα 1898 εξέδοσε τα «Κυπριακα Διηγήματα»[2]. Φυσικά η αντίληψη αυτή υπάρχει, γιατι, ώς τα σήμερα, δεν έγινε, απ'ότι ξέρω, καμμιά συστηματική έρευνα για την Κυπριακή πεζογραφία του 19ου αιώνα.

Η ύπαρξη λοιπόν του μυθιστορήματος του Γ.Σ. Φραγκούδη «Τα όνειρα» (1894)[3] έχει σημασία, όχι μόνο γιατι μεταθέτει την αρχή της νεώτερης πεζογραφίας-μας προς τα πίσω για μερικά χρόνια, πράγμα ολότελα συμβατικό και προσωρινό[4] αλλά και γιατι κοντά στο διηγηματογράφο Σταυρινίδη μπορούμε τώρα να μελετήσουμε και ένα μυθιστοριογράφο.

1. «Πεζογράφος» με την έννοια του λογοτέχνη διηγηματογράφου ή μυθιστοριογράφου και όχι του μεσαιωνικού χρονογράφου, ιστορικού, λαογράφου κλπ.

2. Ο Α. Περνάρης στην πρόχειρή-του *Ιστορία της Κυπριακής Γραμματείας*, Λευκωσία-Κύπρος, 1977 και στο κεφ. «Νέα Κυπριακή Πεζογραφία, σ. 53, γράφει: «Στην πεζογραφία των πρώτων χρόνων της Βρεττανικής κατοχής η Κύπρος ευτύχησε να παρουσιάσει έναν εκλεκτό διηγηματογράφο το Δημοσθένη Σταυρινίδη». Έτσι όπως διατυπώνει την πρότασή-του ο συγγραφέας, φαίνεται ότι δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να υπάρχουν και άλλοι πεζογράφοι μικρότερης αξίας την ίδια εποχή, δε δίνει όμως σχετικές πληροφορίες.

Η ίδια και πιο ισχυρή άποψη διατυπώνεται και στην εισαγωγή του βιβλίου *Ανθολογία Κυπριακής Πεζογραφίας 1900-1970*, Λευκωσία, 1972, των Χρ. Κυπριανού, Μ. Μαραθεύτη, Ν. Σπανού, σ. *viii*: «Η νεώτερη Κυπριακη πεζογραφία θα λέγαμε ότι αρχίζει στα 1898 με την έκδοση των διηγημάτων του Δημοσθένη Σταυρινίδη».

3. Τα στοιχεία του εξώφυλλου της έκδοσης: Γεωργίου Σ. Φραγκούδη /Τα όνειρα/ εν Αθήναις/ εκ του τυπογραφείου Αλεξ. Παπαγεωργίου/ 3 οδός Οφθαλμιατρείου 3/ 1894.

Κάτω απο τον τίτλο το απόσπασμα: « .... Τα πάντα θνήσκουσι και ο κόσμος αυτός δεν είναι ή μέγα όνειρον. Αλλ᾿ ευτυχής, όστις φέρει εν εαυτῷ εν ιδεώδες κάλλους, ένα Θεόν, εις ον και να δύναται να υπακούη, ζών εν τη λατρεία αυτού, εφ᾿ όσον διαρκεί ο πολυστένακτος ημίν βίος ....»

4. Είναι γνωστή η ύπαρξη πιο παλιών πεζογραφημάτων. Ο Λοΐζος Φιλίππου π.χ. στο *Τα Ελληνικα Γράμματα εν Κύπρω κατα την περίοδον της Τουρκοκρατίας (1571-1878), 1930, τομ. Β᾿, σ. 130,* αναφέρει το πεζογράφημα του Θεμιστοκλή Θεοχαρίδη *Δύο σκηναί της Κυπριακής Ιστορίας* (1884) που άλλωστε είναι δημοσιευμένο σε συνέχειες στην εφημ. «Στασίνος» και στη σ. 146 ανέκδοτο μυθιστόρημα του Ιωάννη Πετρίδη που γράφτηκε πριν το 1873. Εξ άλλου ο ίδιος ο Γ. Σ. Φραγκούδης στο βιβλίο-του *Ιστορία και γενεαλογία της μεγάλης Κυπριακής οικογενείας Φραγκούδη και των συγγενικών οικογενειών* Αθήναι, 1939, σ. 45 αναφέρει το μυθιστόρημα του Επαμεινώνδα Φραγκούδη 'Θέρσανδρος' γραμμένο στην πέμπτη ή έκτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Τα πεζογραφήματα του Θεοχαρίδη και Επ. Φραγκούδη ελπίζω σύντομα να τα παρουσιάσω σε ειδικές μελέτες. Τέλος μια πιό συστηματική έρευνα, είμαι σίγουρος, ότι θα φέρει στην επιφάνεια και άλλα πεζογραφικά έργα.

Γ.Σ. Φραγκούδης

Βιογραφικά του Γεωργίου Σωκράτους Φραγκούδη

Ο ίδιος ο Φραγκούδης φροντίζει να μας πληροφορήσει με λεπτομέρεια για τη ζωή και τους αγώνες και το έργο-του στο τέλος του βιβλίου-του *Ιστορία και γενεαλογία της μεγάλης κυπριακής οικογενείας Φραγκούδη και των συγγενικών οικογενειών*, Αθήνα, 1939 σε ειδική ενότητα με τίτλο «Αυτοβιογραφικό σημείωμα».[5]

Σύμφωνα λοιπόν με το κείμενο αυτό, ο Φραγκούδης κατάγεται από τη μεγάλη ομώνυμη οικογένεια που έδωσε πολλούς έμπορους και μερικούς σημαντικούς άνθρωπους των γραμμάτων.[6] Γεννήθηκε στη Λεμεσό στα 1869 όπου τέλειωσε και το τετρατάξιο σχολαρχείο με δάσκαλους τους γνωστούς για την πνευματική δράσης-τους: Αριστοτέλη Παλαιολόγο και Ανδρέα Θεμιστοκλέους. Στα 1884 φεύγει για την Αθήνα και συνεχίζει τις σπουδές-του, πρώτα στο γυμνάσιο και ύστερα στο πανεπιστήμιο, στη Νομική Σχολή. Στά 1890 παίρνει το δίπλωμα-του αφού στο μεταξύ κατάφερε να γίνει γνωστός στους δημοσιογραφικούς κύκλους για τα οδοιπορικά και άλλα κείμενα που δημοσιεύει στις εφημερίδες,[7] για μια επιστημονική μελέτη-του[8] και για ένα ογκώδες έργο-του για την τοπογραφία, την ιστορία και τα πρώτα χρόνια της Αγγλικής κατοχής της Κύπρου[9].

Τον επόμενο χρόνο ο Φραγκούδης πάει στο Παρίσι για ευρύτερες σπουδές. Γράφεται στη Σχολή των Πολιτικών επιστημών, όπου όμως δε φαίνεται να κάνει συστηματικές σπουδές[10]. Τον ενδιαφέρουν περισσότερο, τα μουσεία, διάφορα ιδρύματα[11], ο χώρος, οι άνθρωποι, η πολιτική[12].

Ταυτόχρονα κάνει τον ανταποκριτή στην εφημερίδα «Ακρόπολη» και γράφει *Τα όνειρα*, που θα εκδόσει μόλις επιστρέψει στην Αθήνα στα 1894. Τον επόμενο χρόνο τον μοιράζει ανάμεσα στην Αθήνα, Αίγυπτο και Κύπρο και στη συνέχεια φεύγει για το Λονδίνο για να μελετήσει «την γλώσσα, τους Αγγλικούς θεσμούς και την Αγγλική ζωή»[13] διασχίζοντας τα Βαλκάνια και την κεντρική Ευρώπη και στέλλοντας πάντοτε ανταποκρίσεις στην «Ακρόπολη».

Στην αγγλική πρωτεύουσα ο Φραγκούδης παραμένει 19 μήνες και επιστρέφει εσπευσμένα για να πολεμήσει στον άτυχο Ελληνοτουρκικό πόλεμο πού, όμως, μέχρι να φθάσει, έχει λήξει. Έτσι εγκαθίσταται πάλι στην Αθήνα, όπου δικηγορεί και αρθρογραφεί. Ακόμα βάζει υποψηφιότητα δημοτικού συμβούλου και αποτυγχάνει. Στο μεταξύ, στα 1898[14] ιδρύει τον «Πατριωτικό Σύλλογο Κυπρίων» και αναλαμβάνει να οργανώσει στο Ζάππειο μια μεγάλη Κυπριακή έκθεση εθνολογικού χαρακτήρα. Ταξιδεύει στην Κύπρο, μαζεύει υλικό

5. Σελ. 98-149.
6. Αναφέρονται ο Επ. Φραγκούδης (βλ. σημ. 4) και ο γνωστός δημοσιογράφος, ποιητής και πρωτοπόρος δημοτικιστής Μενέλαος Φραγκούδης.

7. «.....Δευτεροετής άρχισα να δημοσιογραφώ για την Κύπρο για να κάνω γνωστή την πατρίδα -μου με τα ζητήματάτης στην Ελλάδα. Αρθρα έγραφα εις την «Εφημερίδα» για την ελεεινή κατάσταση του Πανεπιστημίου ...»Γ.Σ. Φραγκούδη *Ιστορία και γενεαλογία* κλπ, σ. 106 κ.ε

8. «Ελληνικά πολιτεύματα 1821-64», Αθήναι 1887.
9. *Κύπρις*, Αθήναι, 1890. Το έργο αυτό είναι χρήσιμο ακόμα και σήμερα.
10. Γ. Σ. Φραγκούδη, *Ιστορία και γενεαλογία* κλπ, σ. 114.
11. «Κατόπιν συστάσεως της Ελληνικής πρεσβείας έλαβα την άδεια να επισκεφθώ και μελετήσω τες κυριώτερες γαλλικές φυλακές» ό.π., σ 114-115.
12. «Σ᾽ ένα βουλευτήριο που κάναμε οι μαθητές (εννοεί της Σχολής των Πολιτικών Επιστημών) για άσκηση υπήρξα ηγέτης της σοσιαλιστικής μεταρρυθμιστικής ομάδας». ό.π., σ. 114. Ο Φραγκούδης στη μετέπειτα πολιτική και κοινωνική-του δράση δε φαίνεται να επηρεάζεται απο σοσιαστικές ιδέες. Αντίθετα, παρά τον προοδευτισμό-του σε επι μέρους θέματα παρουσιάζεται ρομαντικός Ελληνολάτρης, συντηρητικός και αριστοκρατικός.

13. Γ. Σ. Φραγκούδη, *Ιστορία και γενεολογία*, σ. 117.
14. Η ημερομηνία δεν είναι σίγουρη, όπως και πολλές άλλες στο «Αυτοβιογραφικό σημείωμα» κι αυτό είτε γιατι ο συγγραφέας-του ξεχνά (γράφει τη ζωή-του ύστερα απο πολλα χρόνια) είτε γιατι παρεισφρύουν στο κείμενο τυπογραφικά λάθη.

και τελικά η έκθεση πραγματοποιείται στα 1901 με μεγάλη, πραγματικά, επιτυχία. Μετά ξαναπάει στην Κύπρο, επιστρέφει όσα εκθέματα δεν πουλήθηκαν και στήνει την προτομή του Κυπριανού, που την έφτιαξε για τους σκοπούς της έκθεσης, στο προαύλιο της Αρχιεπισκοπής. Τότε βρίσκει την ευκαιρία ν᾿ αναμιχθεί ενεργά στο αρχιεπισκοπικό ζήτημα, που δίχαζε τον Κυπριακό λαό, και να ενταχθεί στην Κιτιακή παράταξη. Αυτή-του η ανάμιξη τον φέρνει στην Κωνσταντινούπολη, στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, απ᾿ όπου στα 1903 ξαναπάει στην Αθήνα.

῞Ομως ο Φραγκούδης είναι πια 34 χρονών και ακόμα δεν έχει κατασταλάξει. Απεναντίας επιδιώκει νέους αγώνες και περιπέτειες με μια αποστολική αντίληψη κι ένα άκρατο, θα λέγαμε, εγωκεντρισμό.[15] ῞Ετσι ιδρύει κάποιο σύλλογο και αποφασίζει να εκδόσει εφημερίδα. Για να βρει τα κεφάλαια που χρειάζεται φεύγει για την Ευρώπη και Αμερική και εγγράφει μετόχους στις Ελληνικές παροικίες. Ταυτόχρονα δημοσιεύει τις εντυπώσεις-του στο «Εμπρός». ῞Οταν επιστρέφει, το φθινόπωρο του 1904, εκδίδει τη «Μεταρρύθμισιν». Εκεί ξεκινάει βίαιους πολιτικούς[16] και κοινωνικούς αγώνες με αποτέλεσμα να υποστεί δολοφονική απόπειρα[17]. Φεύγει για λίγο πάλι στην Αμερική, επανέρχεται και ξαναβγάζει την «Μεταρρύθμισιν» που στο μεταξύ είχε ανασταλεί η έκδοσή-της. Σε λίγο βρίσκεται υπόδικος στη φυλακή «επί αποπείρα στάσεως κατά του καθεστώτος»[18]. ᾿Αθωώνεται πανηγυρικά όμως είναι απένταρος και βαθύτατα απογοητευμένος. Σε κείνη τη δύσκολη στιγμή, λιποψυχεί, πράγμα που παραδέχεται και ο ίδιος.[19] ῞Ετσι φεύγει στα τέλη του 1905 και εγκαθίσταται στην Αλεξάνδρεια, όπου ασκεί μ᾿ επιτυχία τη δικηγορία και ταυτόχρονα αναμιγνύεται και πάλι στο αρχιεπισκοπικό ζήτημα μαζί με τον Πατριάρχη Αλεξανδρείας. Καρπός αυτής, όπως και της προηγούμενης ανάμιξής-του ήταν ο τόμος *Το αρχιεπισκοπικόν ζήτημα Κύπρου.*[20]

Στα 1911 εγκαθίσταται σα δικηγόρος στο Χαρτούμ όπου και πάλι η επαγγελματική-του επιτυχία είναι εξασφαλισμένη. Σ᾿ όλο το Σουδάν υπήρχε μόνο ένας δικηγόρος.[21]

Στα 1916 ο Φραγκούδης επανέρχεται στην Αθήνα και σχεδόν αμέσως φεύγει για τη Θεσσαλονίκη. Είναι η εποχή του μεγάλου διχασμού. Η κυβέρνηση μάλιστα της Θεσσαλονίκης τον στέλλει με αποστολή στην Αίγυπτο.[22] ᾿Απ᾿ εκεί έρχεται στην Κύπρο, όπου μένει ώς τις αρχές του 1918, για να επιστρέψει στην Αθήνα και να φύγει για τη Μακεδονία, μια κι ο πόλεμος συνεχίζεται. Επισκέπτεται το ῞Αγιο ῎Ορος και την άνοιξη του 1919 κατευθύνεται στο Παρίσι, όπου θα συνερχόταν το συνέδριο Ειρήνης, σαν ανταποκριτής της εφημερίδας «Νέα Ελλας». Στο συνέδριο μάλιστα στέλλει υπόμνημα υποστηρίζοντας τις διεκδικήσεις της Ελλάδας.[23] Ξαναγυρίζει στην Αθήνα στα τέλη του 1920 και εκδίδει πάλι την «Μεταρρύθμισιν» με σκοπό όπως λέει «να παραστήσω τους κινδύνους της θέσεως-μας

15. «Γύρισα στην Αθήνα χρειαζόμουνα ένα δυνατό αγώνα για να ξεχάσω. Οι νέες ιδέες είχαν ανάγκη, ενός οδηγού και ήμουν ο μόνος(!) που θα μπορούσα να ιδρύσω ένα δημοσιογραφικό όργανο, νέων ιδεών». ό.π. σ. 126. Ο Φραγκούδης μιλάει συχνά για νέες ιδέες. ῞Ομως ποτέ δεν τις ξεκαθαρίζει. αξιοσημείωτη ακόμα είναι η αντίληψή-του ότι είναι ο μόνος άνθρωπος στην Ελλάδα που θα μπορούσε να ηγηθεί μιάς νέας δημοσιογραφικής κατάστασης.

16. *Ιστορία και γενεαλογία,* σ. 128.
17. «Είχα κάμει ένα φοβερόν πόλεμον εναντίον των χαρτοπαιγνίων και εζήτησα επιμόνως απο την Κυβέρνηση να τα κλείση. Βοηθός των εχθρών της «Μεταρρυθμίσεως» ήλθαν και οι δολοφόνοι των χαρτοπαιγνίων». ό.π., σ 127.
18. ό.π., σ. 128
19. « ....αλλά στερόμουνα κάθε υλικού μέσου και ηθικώς δεν είχα την δύναμι να εξακολουθήσω. ῎Εδειξα πράγματι μια λιποψυχία. ῎Εφυγα το τέλος του 1905 για την Αλεξάνδρεια». ό.π., σ. 128.
20. *Το αρχιεπισκοπικό ζήτημα Κύπρου*, Αλεξάνδρεια, 1911. Παρ᾿ όλη την έλλειψη αντικειμενικότητας σε πολλά, το βιβλίο είναι πολύτιμο για την μελέτη της ιστορίας της Κύπρου των αρχών του 20ου αιώνα.
21. Γ. Σ. Φραγκούδη, ό.π., σ. 130-131

22. «... Την 1ην Οκτωβρίου του 1916 ήμουνα στη Θεσσαλονίκη, όπου ανέπτυξα μεγάλη δράση, γράφων στις εφημερίδες, ομιλών εκεί κι εδώ. Η εκεί Κυβέρνησις μ᾿ έστειλε με αποστολή στην Αίγυπτο, όπου έμεινα τρείς μήνες. Από εκεί πήγα στην Κύπρο». ό.π., σ. 131-2.
23. ό.π., σ. 133.

και να προλάβω εαν ήτο δυνατόν τη συμφορά».[24] Η βίαιη αρθρογραφία-του προκαλεί νέα δολοφονική-του απόπειρα, που το στέλνει βαρια κτυπημένο στο νοσοκομείο.

Το Δεκέμβριο του 1923 ο Φραγκούδης εκλέγεται βουλευτής Αθηνών-Πειραιώς και στη συνέχεια κοσμήτορας του κοινοβουλίου. Αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα και προσπαθεί να βάλει τα πράγματα, χωρίς επιτυχία, σε μια τάξη.[25]

Η δικτατορία του Πάγκαλου ανακόπτει την πετυχεμένη πια πολιτική-του σταδιοδρομία. ῞Ετσι στρέφει την προσοχή-του στα εκπαιδευτικά προβλήματα της Ελλάδας και μαζί με άλλους, ιδρύει το σύλλογο «Εκπαιδευτική Αναγέννησις», που αποφασίζει να δημιουργήσει Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών. ῞Ετσι ο Φραγκούδης αναλαμβάνει αυτό το τεράστιο έργο, παρά τις πολλές και διάφορες αντιδράσεις, και το κυριώτερο, το ολοκληρώνει με επιτυχία.

Ανάμεσα στα 1925—1930 ταξιδεύει στο Παρίσι, Λονδίνο, Αίγυπτο, Αμερική και μαζεύει λεφτά για τη σχολή. Στα 1930 είναι ήδη κτισμένη και έτοιμη να λειτουργήσει. Ο Φραγκούδης πού ᾿ναι φυσιολογικά ο διευθυντής-της καταφέρνει να πάρει το κληροδότημα του Πάντου κι έτσι η σχολή, σαν «Πάντειος» πια, μπορεί να προοδεύσει απρόσκοπτα. Στα 1937 το κράτος, που αναλαμβάνει τη διεύθυνσή-της, απομακρύνει τον ιδρυτή-της.[26]

Ο Σ. Φραγκούδης πεθαίνει στα 1939.[27]

Η Προσωπικότητα του Φραγκούδη

Τα βιογραφικά στοιχεία του Γ. Σ. Φραγκούδη δόθηκαν σκόπιμα με κάποια έκταση, γιατι θα μας βοηθήσουν σημαντικά στην προσπάθεια-μας να διαγράψουμε την προσωπικότητά-του και έτσι να προσεγγίσουμε το έργο-του και βασικά *Τα όνειρα* με κάποια σιγουριά.

Το πρώτο λοιπόν στοιχείο της προσωπικότητας του Φραγκούδη που προβάλλει από τη ζωή και τη δράση-του πολύ έντονα, είναι η φοβερή ζωτικότητα η συνδυασμένη με την ικανότητα-του να προσεγγίζει κατά καιρούς θέματα και προβλήματα διαφόρων ειδικοτήτων με εχπληκτική ευκολία. Σαν αποτέλεσμα αυτής της ικανότητας τον είδαμε ώς τώρα δημοσιογράφο, δικηγόρο σε τρείς διαφορετικές χώρες (Ελλάδα, Αίγυπτο, Σουδάν), ιστορικό συγγραφέα και τοπογράφο, λογοτέχνη, πολιτικό, οργανωτή, διευθυντή και καθηγητή ανωτάτης σχολής, ειδικό στη διοργάνωση εθνολογικής έκθεσης, προβληματιζόμενο για τον τρόπο λειτουργίας των φυλακών.

Σ᾿ αυτά μπορούμε να προσθέσουμε δραστηριότητες μεταφραστικές[28], σχετικές με την ρυμοτομία των πόλεων,[29] τη διοίκηση του Αγίου ῎Ορους,[30] τις Κυπριακές ιαματικές πηγές[31], το γλωσσικό ζήτημα.[32] Δηλαδή το φάσμα των ενδιαφερόντων-του, έστω κι αν για μερικά από αυτά δε μπορούμε να μιλήσουμε για ιδιαίτερη σοβαρότητα στην προσέγγισή-τους, είναι τεράστιο.

Σ᾿ αυτή όλη την ποικίλη και μόνιμα φορτισμένη δραστηριότητα-του, ίσως τον σπρώ-

24. ό.π., σ. 134.
25. «Ως κοσμήτωρ της Βουλής προσπάθησα να βάλω κάποια τάξη στο Χάνι εκείνο, μα στάθηκε αδύνατο να εξαλείψω παλιές συνήθειες και αναγκάστηκα να παραιτηθώ. Η παραίτησις-μου δεν εγινε δεκτή, μα εγώ έμεινα κοσμήτωρ, αδρανών, όπως υπήρξαν όλοι οι κοσμήτορες πρωτήτερά-μου». ό.π., σ. 135.

26. ό.π., σ. 142
27. Αριστείδη Λ. Κουδουνάρη, *Μερικαί παλαιαί οικογενειαι της Κύπρου,* Λευκωσία 1972, σ. 113-114. Στο ίδιο βιβλίο, πολλές πληροφορίες και για την οικογένεια του Φραγκούδη.
28. *Ιστορία και γενεαλογία, σ. !21.*
29. *ό.π., σ. 145*
30. *ό.π., σ. 133.*
31. *ό.π., σ. 145.*

32. *Ιστορία και γενεαλογία,*σ. 142, όπου αναπτύσσονται θεωρίες ολότελα ανεδαφικές, τουλάχιστο για μας σήμερα.

χνει, όπως λέει κι ο ίδιος, η «ιδέα της θείας αποστολής»(!)[33] που απορρέει βέβαια από τον άκρατο εγωϊσμό-του.[34]

Το δεύτερο στοιχείο της προσωπικότητας-του, εξ ίσου έντονο, με το πρώτο, είναι η ανικανότητά-του να στεριώσει και να αναπτυχθεί σ' ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Έτσι, μ' όλο που έχει σάν έδρα της δραστηριότητάς-του την Αθήνα για πενήντα χρόνια, από το 1890 που τελειώνει τις σπουδές-του ως τα 1939 που πεθαίνει, είναι ζήτημα αν έζησε σ' αυτή τα είκοσι. Ένα είδος τυχοδιωκτισμού και μια παθολογική τάση, για το άγνωστο, την περιήγηση και την πεζοπορία[35] τον σπώχνουν σε μόνιμες πολύμηνες ή και πολύχρονες μετακινήσεις. Ο Φραγκούδης, όπως είδαμε, επισκέφθηκε επανειλημμένα πολλές χώρες (Γαλλία, Αγγλία, Αμερική, Αίγυπτο, Βαλκάνια, χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και Μέσης Ανατολής) και σαν απλός περιηγητής αλλά και σαν δραστήριο άτομο που 'θελε να διεκπεραιώσει δουλειές και ακόμα να πληροφορηθεί και να μάθει. Τελικά οι δραστηριότητές-του στην Αθήνα είναι μάλλον παρενθέσεις που του δίνουν αφορμές για τις μόνιμες μετακινήσεις-του. Αυτός άλλωστε είναι και ένας απο τους βασικούς λόγους που δε σταδιοδρομεί, όπως θά 'θελε στην πολιτική ή τη δημοσιογραφία, μαζί με τη λιποψυχία που κάποτε δείχνει και την προχειρότητα που αντιμετωπίζει τις καταστάσεις. Έτσι καταφέρνει να βρίσκεται μακρυά από το κέντρο του Ελληνισμού σε ύψιστες εθνικές στιγμές, όπως ήταν για παράδειγμα η επανάσταση του 1909 ή οι Βαλκανικοί πόλεμοι και επομένως να απουσιάζει πολιτικά από την εξέλιξη των γεγονότων. Αλλά και όταν βρίσκεται στο επίκεντρο των γεγονότων, όπως στην περίπτωση της ανάθεσης αποστολής, από την κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης για την Αίγυπτο, τελικά δεν επανέρχεται στην έδρα-του, για να κάνει διακοπές στην Κύπρο ή κάποιο άλλο ταξίδι.[36]

Για να μιλήσουμε με σιγουριά για τις πολιτικές και κοινωνικές πεποιθήσεις του Φραγκούδη, από πού εκκινούν και πού καταλήγουν στα γηρατειά-του, θά' πρεπε νά' χομε υπ' όψη-μας όλα τα πολιτικά-του κείμενα και κυρίως την πλούσια αρθρογραφία-του στις εφημερίδες της Ελλάδας, της Κύπρου και της Αιγύπτου. Κάτι τέτοιο όμως είναι πολύ δύσκολο να γίνει αυτη την στιγμή.[37] Θα περιοριστούμε λοιπόν στο υλικό που προσφέρει η «αυτοβιογραφία»-του. Όμως πρέπει να τονιστεί ότι τούτο το υλικό είναι αρκετά αόριστο και νεφελώδες. Επομένως και τα τελικά συμπεράσματά-μας θά 'ναι, ενδεχόμενα, παρακινδυνευμένα.

Σαν εισαγωγή, μπορούμε να πούμε ότι ο καλά μορφωμένος Φραγκούδης είναι ένας μόνιμα δυσαρεστημένος Ρωμιός, όπως οι περισσότεροι Ρωμιοί, που βλέπει καθαρά μερικές από τις πληγές του Ελληνισμού, τον παλαιοκομματισμό, τη ρουσφετολογία και τη διοικητική προχειρότητα και που πιστεύει ότι μόνο ο ίδιος θα μπορούσε να τον απαλλάξει απ' αυτές τις πληγές και να τον οδηγήσει σ' ένα κάποιο μεγαλείο. Στην αυτοβιογραφία-του ο Φραγκούδης γράφει σχετικά με την έκδοση της εφημερίδας-του στα 1904: «Ερχόμουνα να ρίξω τον παλαιοκομματισμό, μα ο παλαιοκομματισμός δεν ήτανε εύκολον να πέση και η «Μεταρρύθμισις, δεν είχε πρό παντός τή δύναμη της αντοχής για μακρόν αγώνα. Όλος ο παλαιοκομματισμός οργανώθηκε κατά της «Μεταρρυθμίσεως». Οι εφημερίδες-τους με

33. ό.π., σ. 131.
34. «Ως ρήτορας, ως πολιτικός, ως δημοσιογράφος, ως συγγραφεύς, νομίζω πως ό,τι είπα και έγραψα ήταν αλήθεια, πως υπήρξα ένας τίμιος έλλην και ένας άδολος μαχητής. Δεν απέτυχα σε τίποτε. Προφήτευσα πάντα όσα συνέβησαν, όχι γιατι είμαι μετά Χριστόν προφήτης, μα γιατι έχω το φιλοσοφικό πνεύμα να κρίνω απο τα δεδομένα τα μέλλοντα να συμβούν». ό.π., σ. 146.
35. Πενήντα χρονών, π.χ πεζοπορεί συνέχεια δεκαπέντε ώρες από τον Καλοπαναγιώτη ώς τη Λεμεσό. ό.π., σ. 134
36. ό.π., σ. 131-132.
37. Είναι γνωστό, για παράδειγμα, ότι στην Κύπρο δεν υπάρχει μια πλήρης Κυπριολογική βιβλιοθήκη. Το κυπριολογικό τμήμα της Φανερωμένης που ως ένα σημείο μπορούσε να βοηθήσει τον Κύπριο ερευνητή είναι αμπαλαρισμένο και επομένως απλησίαστο. Προβλήματα ακόμα υπάρχουν και για τις Ελληνικες πηγές (εφημερίδες, περιοδικά) της Αιγύπτου. Εξάλλου για να εντοπιστούν τα δημοσιεύματα του Φραγκούδη στον Ελλαδικό τύπο θα χρειαζόταν μια εκτεταμένη έρευνα, ανέφικτη τούτη τη στιγμή για το συγγραφέα της μελέτης.

κατηγορούσαν πως ήθελα Μοναρχίαν, πως ήμουνα κατα του κοινοβουλευτισμού και δεν ήθελαν να καταλάβουν πως ήμουνα κατά του ψευδοκοινοβουλευτισμού, ο οποίος εμπόδιζε την Ελλάδα να συνταχθεί εις μίαν τιμίαν και συγχρονισμένην Πολιτείαν.»[38]

Από το απόσπασμα αυτό βγαίνει βέβαια το συμπέρασμα ότι ο Φραγκούδης άρχιζε ένα αγώνα εναντίον του πολιτικού κατεστημένου που η σαπίλα-του στα 1904 ιστορικά είναι αναμφισβήτητη. Όμως το αποτέλεσμα της αρθρογραφίας-του ήταν να κατηγορηθεί και σαν φιλομοναρχικός. Η κατηγορία αυτή φαίνεται να είχε κάποια ερείσματα. Ο ίδιος μιλώντας για μια ασθένειά-του κάπως παλαιότερη, στα 1897, αναφέρει ότι η βασίλισσα Όλγα πήγε πολλές φορές στο νοσοκομείο και τον επισκέφθηκε και μάλιστα θέλησε να πληρώσει τις δαπάνες της νοσηλείας-του πράγμα που δε δέχτηκε ο συγγραφέας-μας για να μην «έχει καμμια υποχρέωση».[39] Αυτή και μόνο η πληροφορία δείχνει τις διασυνδέσεις-του με το παλάτι που ενισχύονται και από άλλες δύο ενέργειές-του, μια συζήτηση με το βασιλιά Γεώργιο πού δημοσιεύτηκε σα συνέντευξη στα 1895[40] και μια άλλη συνέντευξη με το διάδοχο, τον Κωνσταντίνο, που δημοσιεύτηκε στα 1897 και για την οποία ο ίδιος σχολιάζει: «Η φαυλοκρατία του είχε φορτώσει (του Κωνσταντίνου) όλα τα κρίματά-της» και παρακάτω: «Νομίζω πως και τότε ορθώς έκρινα τα πράγματα και πως για την τότε καταστροφή δεν έπρεπε να κρατήσωμε υπεύθυνον τον Διάδοχον».[41] Η συμπάθεια λοιπόν του Φραγκούδη προς το παλάτι είναι δεδομένη αλλά και ολότελα ασυμβίβαστη προς την αντίθεσή-του για τον παλαιοκομματισμό ... Δηλαδή έχουμε να κάνουμε με δυό αντιλήψεις ολότελα συγκρουόμενες μεταξύ-τους μια κι είναι γνωστό ότι η πολιτική ή κομματική κακοδαιμονία της Ελλάδας εκπορευόταν σε μεγάλο βαθμό από τα ανάκτορα ... Ο Φραγκούδης στην περίπτωση αυτή συλλαμβάνεται, αν όχι τίποτε άλλο, αφελής ρομαντικός. Εξάλλου όσες φορές μιλά για αγώνες, και πάντοτε είναι καλών προθέσεων, όπως στην περίπτωση «της τιμίας και συγχρονισμένης πολιτείας» (της Ελλάδας) ποτέ δεν καταπιάνεται με τη μέθοδο που θα χρησιμοποιούσε προκειμένου να φτάσει στο σκοπό-του. Ούτε φαίνεται να υποπτεύεται την ανάγκη μιας τέτοιας μεθόδου, δηλαδή μιας πολιτικής γραμμής, που βέβαια θα εκκινούσε από την πίστη σ' ένα κοινωνικό σύστημα!

Στα 1916, βλέπουμε το Φραγκούδη να κατευθύνεται στη Θεσσαλονίκη, να προσεγγίζει δηλαδή την κυβέρνηση Βενιζέλου και ν' αναπτύσσει, όπως ο ίδιος παραδέχεται «μεγάλη δράσι, γράφων στις εφημερίδες, ομιλών εκεί κι εδώ» και μάλιστα ν' αναλαμβάνει μια κάποια αποστολή, που εμείς δεν ξέρουμε[42], για λογαριασμό της κυβέρνησης εκείνης. Να υποθέσουμε λοιπόν ότι ο Φραγκούδης εξ αιτίας των σημαντικών εκείνων γεγονότων άλλαξε πεποιθήσεις; Το πιο πιθανό είναι να ένοιωσε σε μια δεδομένη στιγμή, ότι ο Βενιζέλος με τις ενέργειές-του ενδεχόμενα θα οδηγούσε την Ελλάδα σε ένα καλύτερο μέλλον.

Όμως η νέα-του τοποθέτηση δε φαίνεται να κρατάει για πολυ! Σύντομα εγκαταλείπει αυτόν τον αγώνα και για ένα διάστημα ιδιωτεύει.[43]

Για τη βουλευτική περίοδο της ζωής-του, που ήταν και η πιο ώριμή-του, μια κι είναι πάνω απο 50 χρονών, ο ίδιος και πάλι μας πληροφορεί: «Υπέβαλα σωρείαν ψηφισμάτων, νομοσχεδίων και προτάσεων που απέβλεπαν όλα εις μια εκ βάθρων αναγέννησι του κράτους. Κατάθεσα συντακτικην πρότασιν περι αυτονομήσεως της εκκλησίας εντός της Πολιτείας. Η πρότασις αυτή με την εισήγησί-μου δημοσιεύτηκε εις ιδιαίτερον φυλλάδιον. Υπεράσπισα την ιδιοκτησίαν, η οποία εκινδύνευσε μια στιγμή» Και ακόμα: «Εσχημάτισα έναν όμιλο πληρεξουσίων και άρχισα διαλέξεις προς τους συναδέλφους για τη δημιουργία

38. ό.π., σ. 127.
39. ό.π., σ. 119
40. ό.π., σ. 116
41. ό.π. σ. 118
42. ό.π., 131-132
43. ό.π., σ. 132

ενος νέου κόμματος αρχών. Είχα προείδει την πτώσιν (!) της Δημοκρατίας»[44]. Δηλαδή ο Φραγκούδης προσπάθησε να δώσει περισσότερη δύναμη στην εκκλησία και ακόμα αγωνίστηκε να σώσει την ιδιοκτησία που φυσικά ήταν η βάση της πολιτικής ζωής και του συστήματος που επικρατούσε και το κυριότερο στήριγμα του παλαιοκομματισμού, τον οποίο αντιμαχόταν με πραγματικό μένος! Δικαιούμαστε λοιπόν να υποθέσουμε ότι ο Φραγκούδης παράμενε στις αντιλήψεις-του ρομαντικά παραδοσιακός και αντιδραστικός, σε εποχή που η Μικρασιάτικη καταστροφή και τα επακόλουθά-της έφερναν νέες ιδέες και εδραίωναν καινούργιες αντιλήψεις για τη ζωή και το κράτος. Επομένως όλα όσα λέει για την «εκ βάθρων αναγέννησι του κράτους» δε μπορούν να θεωρηθούν σοβαρά αλλα μόνο σαν μια επιμονή, στα παραδοσιακα σχήματα, πού όμως τά΄θελε να λειτουργούν έντιμα και σωστά, πράγμα ολότελα ανέφικτο. ΄Ισως μάλιστα νά΄ναι και μια έμμεση υποστήριξη προς το θεσμό της Βασιλείας που εκείνη τη στιγμή δοκιμαζόταν σκληρά.[45]

΄Ομως υπάρχει και μια άλλη απόδειξη ενισχυτική της πιο πάνω υποψίας, που μας την προσφέρει ο ίδιος. Είναι απο την εποχή του 1930. Γράφει: «΄Εγινε ένα συνέδριο και συζητήθηκε το ζήτημα της δικτατορίας και του κοινοβουλευτισμού, εις το οποίον υπεστήριξα, ότι μια εθνική(!) δικτατορία εις εκτάκτους περιστάσεις είναι αναγκαία»[46](!) Ο Φραγκούδης λοιπόν δεν αρνείται, χάριν της εθνικής-του αφοσιώσεως ή της Ελληνολατρείας-του, και την παραδοχή ιδεών, ακραίων και αντιδραστικών. Τώρα πώς μ΄ αυτό τον τρόπο θα περιφρουρείτο ο αληθινός «κοινοβουλευτισμός»-του, για τον οποίον πολύ κόπτεται, είναι μία άλλη ιστορια ....

΄Ολα τούτα όμως, φαίνεται να δημιουργούν μια σοβαρή αντίφαση σε σχέση με την εθναμυντορική-του στάση, που εκδηλώνεται στις απόψεις που έχει για το πολιτικό μέλλον της ιδιαίτερης πατρίδας-του, της Κύπρου, όπως τουλάχιστον εκφράζονται στην «Αυτοβιογραφία»-του. «Το 1931 είχανε γίνει εκεί (δηλ. στη Κύπρο) ταραχές, ήμουνα δε εξ εξείνων που στο ζήτημα αυτό, υπήρξα εναντίον. Δεν υπήρχε λόγος να γίνουν όσα έγιναν. Δεν μπορούσαν παρά νά ΄χουν κακά αποτελέσματα όπως και συνέβηκε. Το 1933 δημοσίευσα μια μελέτη για το πολίτευμα πού ΄χε ανάγκη η Κύπρος για να προοδεύσῃ ως Ελληνική νήσος υπό την προστασίαν της Αγγλίας. Η μελέτη αυτή, γραμμένη Ελληνικά και αγγλικά εκυκλοφόρησε στην Κύπρο, όπου έκτοτε πήγα πολλές φορές και προσπάθησα επισκεπτόμενος τους ΄Αγγλους και συζητώντας μαζύ-τους να κάμω κοινή συνείδηση Κυπρίων και ΄Αγγλων την ιδέα για την οποία υπερμαχούσα στο φυλλάδιό-μου. Είμαι δε βέβαιος πως μια μέρα εκεί θα βαδίσωμε»[47].

Ανεξάρτητα αν οι ιδέες αυτές είναι συζητήσιμες, ο Ελληνοκεντρικός Φραγκούδης τάσσεται υπέρ της μόνιμης προστασίας της Κύπρου από τη Μεγάλη Βρεττανία. Δεν είναι δηλαδή Ενωτικός! Για να εκδηλωθεί, βέβαια, μια τέτοια θέση στην Κύπρο, χρειαζόταν τόλμη και παρρησία, που φυσικά την είχε ο συγγραφέας-μας. ΄Ηταν όμως ολότελα αντίθετα με τα οράματα-του για τον Ελληνισμό και τη θέση που ο ίδιος πήρε στό Αρχιεπισκοπικό ζήτημα, είκοσι χρόνια πρίν, όταν υπεστήριξε με φανατισμό την αδιάλλαχτη μερίδα των Κυπρίων. Το κυριότερο όμως είναι άλλο: Ο «πολιτικοποιημένος» Φραγκούδης, συλλαμβάνεται να μην έχει συνείδηση της Βρεττανικής αποικιοκρατικής πολιτικής και ακόμα να μη δίνει σημασία στο αναφαίρετο δικαίωμα των λαών να ζήσουν ελεύθεροι πράγμα που πάλι δεν είναι άσχετο με τις απόψεις-του περί «μιας εθνικής δικτατορίας».

΄Ολα όσα λέχτηκαν ώς τώρα, νομίζω, ότι μας επιτρέπουν να καταλήξουμε σε κάποια **βασικά** συμπεράσματα για την προσωπικότητα του συγγραφέα που μας απασχολεί.

44 .ό.π., σ. 135

45. Ο βασιλιάς της Ελλάδας ήταν εξόριστος ανάμεσα στα 1924-1935.
46. *Ιστορία και γενεαλογία, σ. 141.*

47. ό.π., σ. 141

Ο Φραγκούδης λοιπόν, παρ΄ όλη τη μόρφωση και τη συχνή επικοινωνία-του με τον έξω κόσμο (Ευρώπη, Αμερική, Αφρική), παραμένει σ΄ όλη τη ζωή-του συντηρητικός, με αντιλήψεις ολότελα παραδοσιακές. Η ιδιοσυγκρασία-του, με την άκρατη εγωπάθεια-του και την αποστολικότητά-του, δεν του αφήνει περιθώρια για πνευματικά ανοίγματα ή έστω διαλογισμούς. Στην ουσία, δηλαδή, παραμένει άνθρωπος του 19ου αιώνα, που δεν υποψιάστηκε καν το νέο πνεύμα που έφερναν τα συνταρακτικά γεγονότα των αρχών του 20ου αιώνα, απ΄ αυτούς που ομαδικά παρήγαγε ο αλύτρωτος, κυρίως, Ελληνισμός. Εξάλλου η φοβερή ζωτικότητά-του τον σπρώχνει, σ΄ ένα σωρο δραστηριότητες, πολλές φορές άσχετες μεταξύ-τους, όχι μόνο γιατι πίστευε ότι τα αποτελέσματά-της θα υπηρετούσαν το εθνικό και Κοινωνικό-του πιστεύω, αλλά και για την ίδια τη γοητεία του αγώνα, πράγμα που παραδέχεται στην αυτοβιογραφία»-του[48]

Τελικά, μπορούμε να πούμε, ότι ο Φραγκούδης ανάλωσε τη ζωή-του, απο την οποια μάλιστα είναι πολύ ικανοποιημένος,[49] χωρίς να προσφέρει στο έθνος-του, που τόσο πολύ αγαπούσε, τίποτε το ιδιαίτερα θετικό, αν εξαιρέσουμε βέβαια την ίδρυση της «Παντείου» σχολής. Ούτε οι κοινωνικοπολιτικές-του απόψεις για τον Ελληνισμό, ούτε οι θέσεις-του για την Κύπρο, ούτε οι γλωσσικές-του αντιλήψεις, που όμως δεν εξετάσαμε, είχανε σοβαρό αντίκρυσμα, γι΄ αυτό άλλωστε και οι μεταγενέστεροί-του τις αγνόησαν. Είναι μάλλον μαρτυρίες για ένα δυναμικό αλλά και ρομαντικό, ιδιόρρυθμο και πολύ ζωντανό άνθρωπο.

Το μυθιστόρημα *Τά όνειρα*

΄Υστερα από τα πιο πάνω, νομίζω γίνεται αρκετά φανερό, ότι ο Φραγκούδης δεν είναι ένας συνειδητός ή συστηματικός συγγραφέας, που η ενασχόληση με τη λογοτεχνική δημιουργία είναι πάθος ψυχής και υπόθεση ζωής. Απλά και μόνο, ανάμεσα στις πολυποίκιλες ενασχολήσεις-του, κάποτε καταπιάνεται και με την πεζογραφία, σαν παρένθεση ανάμεσα σε δυό άλλες, σίγουρα πιό σημαντικές γι΄ αυτόν δραστηριότητες.

Επομένως είναι ευεξήγητο γιατι έγραψε πολύ λίγα λογοτεχνήματα, ένα μυθιστόρημα, κάποια σκόρπια διηγήματα και μερικές ταξιδιωτικές εντυπώσεις.[50] Εξ ίσου ευεξήγητο είναι γιατί το μυθιστόρημά-του *Τα όνειρα*, που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια, είναι ρομαντικό και καθαρευουσιάνικο. Εκείνο που δεν εξηγείται εύκολα είναι το γιατί αυτό το μυθιστόρημα, πού όπως θα δούμε είναι αυτοβιογραφικό, δεν καταπιάνεται με θέματα του γύρωτου κόσμου ή έστω και της ιστορίας. Αυτές φυσικά οι πρώτες παρατηρήσεις δε μειώνουν τη σημασία της μυθιστορηματικής-του δουλειάς, τουλάχιστο για την ισχνή ιστορία της πεζογραφίας της Κύπρου. Ας τη δούμε όμως κάπως πιο αναλυτικά.

Η υπόθεση «Των ονείρων» είναι: Ο νεαρός ευκατάστατος Χιώτης Αδαμάντιος, ύστερα από ένα τραγικό εφηβικό έρωτα, φεύγει μόνος-του πρώτα για την Σμύρνη και λίγο μετά για την Αθήνα για να σπουδάσει. Στην Αθήνα θα μπλεχτεί παρ΄ όλες τις σπουδές-του και τις μακρόχρονες οδοιπορίες-του στην Ελληνική ύπαιθρο, σε δυο ερωτικές ιστορίες που θα καταλήξουν σε ισάριθμους θανάτους. Την πρώτη κοπέλλα θα τη σκοτώσει ο παλιός εραστής-της και τη δεύτερη η ..... φυματίωση.

Μετά τις σπουδές-του στο πανεπιστήμιο, ο Αδαμάντιος φεύγει για το Παρίσι, όπου με τη συντροφιά της νέας-του γνωριμίας, μιας ωραίας Γαλλίδας, θα απολαμβάνει τον έρωτα στα περίχωρα του Παρισιού και σε ρομαντικά απόμερα ξενοδοχεία. Κάποτε η νεαρή φίλη-

48. Μετά το θάνατο της μητέρας-του ο Φραγκούδης γράφει: «Γύρισα στην Αθήνα· χρειαζόμουνα έναν δυνατό αγώνα για να ξεχάσω»: *Ιστορία και γενεαλογία σ. 126*
49. «Δεν φρονώ όμως ότι πέρασα κακά τη ζωή-μου. Υπήρξα ο μεγαλύτερος ΄Ελλην ταξειδιώτης, πεζοπόρος και περιηγητής. Η ζωή μου έδωσε όλες τις χαρές-της. Χάρηκα τη δόξα του λόγου, και του πλήθους τον θαυμασμόν». ό.π, σ. 147.

50. Δεν εννοούμε τις δημοσιογραφικές ταξιδιωτικές ανταποκρίσεις-του αλλα το βιβλίο-του *Η Κωνσταντινούπολις*, Αθήναι, 1901.

του τον εγκαταλείπει για χάρη ενός γηραιού αλλα πλούσιου εραστή. ᾽Ομως ο .... απαρηγόρητος Αδαμάντιος δε θα μείνει άπρακτος. Γνωρίζει την Κλεάνθη, μια όμορφη και πλούσια Ελληνίδα, που κατά σύμπτωση έχει το ίδιο όνομα με την πρώτη άτυχη εφηβική-του αγάπη.

Οι δυό νέοι ερωτεύονται με πάθος, όμως ο πατέρας της Κλεάνθης δε συμφωνεί στη φυσιολογική κατάληξη του ειδυλλίου. Ο Αδαμάντιος απαγοητευμένος φεύγει και επιστρέφει στη Χίο όπου πέφτει βαριά άρρωστος. Η απρόσμενη εμφάνιση της Κλεάνθης θα βελτιώσει για μια στιγμή την κατάστασή-του και θα οδηγήσει την υπόθεσή-του στο αίσιο-της τέρμα. Η συγκίνηση και η ευτυχία-του, όμως, είναι τόσο μεγάλη, που δε θα την αντέξει. Μόλις μπαίνει στο σπίτι-του νιόνυμφος, θα πέσει νεκρός στην αγκαλιά της γυναίκας-του.

Τα ᾽Ονειρα, όπως ήδη έχουμε σημειώσει κυκλοφόρησαν στην Αθήνα στα 1894 και είναι ρομαντικο μυθιστόρημα.

Το πρώτο στοιχείο δείχνει ότι το λογοτέχνημα που μας απασχολεί είναι έργο νεανικό (ο Φραγκούδης γεννήθηκε στα 1896) και επομένως πρωτόλειο. Το δεύτερο στοιχείο, που δεν μπορεί ν᾽ αμφισβητηθεί, μια και διαθέτει όλα τα τυπικά γνωρίσματα του είδους (αφόρητη απαισιοδοξία, διογκωμένη φυσιολατρεία και πατριδολατρεία) μας δείχνει ότι ο συγγραφέας-του, σε μια εποχή παρωχημένη για το ρομαντισμό, δε συλλαμβάνει τα νέα λογοτεχνικά μηνύματα και, άνκαι νέος, δεν προβληματίζεται μ᾽ αυτά. Δηλαδη και στην περίπτωση αυτή ισχύει ότι και με τις άλλες-του δραστηριότητες. Μάλιστα ο ίδιος, με δόση αφέλειας, στην «Αυτοβιογραφία»-του, διερωτάται γιατί το᾽ γραψε έτσι όπως το᾽ γραψε: «Τον Οκτώβριον εξέδωκα τα «᾽Ονειρα» πρωτότυπον μυθιστόρημα που είχα γράψει στο Παρίσι και εκρίθη τότε καλά, αλλα σήμερον έχει ξεχαστεί. ᾽Ητο γραμμένο στην καθαρεύουσα, και ο πατριωτικός ρομαντισμός-του δεν θα είχε θέσι σήμερο. Περίεργο πώς το έγραψα στην καθαρεύουσα, ενώ την εποχή εκείνη είχα αρχίσει να γράφω άρθρα στη ζωντανη γλώσσα».[51]

᾽Ομως έχουμε επίσης πεί ότι *Τα όνειρα*, είναι έργο αυτοβιογραφικό. Και πραγματικα αν το κοιτάξουμε κάπως προσεκτικά θα αντιληφθούμε εύκολα αυτή-του την ιδιότητα. Ο Χίος Αδαμάντιος είναι ο Κύπριος Φραγκούδης. Η επιλογή της Χίου σαν πατρίδας του ήρωα είναι σκόπιμη. Και η Χίος και η Κύπρος είναι αλύτρωτες και Ελληνικές περιοχές της περιφέρειας. ᾽Ομως η υποκατάσταση δε γίνεται κάν με τέχνη. ᾽Οταν μιλά, για παράδειγμα, η Χιώτισσα υπηρέτρια στο σπίτι του Αδαμάντιου, χρησιμοποιεί, υποτίθεται το Χιώτικο ιδίωμα που στην πραγματικότητα είναι το κυπριακό, κάπως ... εξευγενισμένο! Ο Φραγκούδης δεν έχει την αίσθηση της Χιώτικης διαλέκτου. ᾽Ετσι έχουμε τις φράσεις:

«Ιντα που τον αγαπώνε, κυρία· εν να γενή μεγάλος άθρωπος. Ο Θεός να σου τον χαρίνη»[52].

«᾽Ετσι λέουν οι μανάδες-σας, να σας παντρέψουν άμα μεγαλώσετε· άκουσα την κυράν να το λέη της Χατζίνας»[53].

ή

«᾽Αχ! παιδάκι-μου, ιντα κακό ήτανε τούτο· ιντα κακό κάμανε τ᾽ αφεντικά για να τα παιδέψη έτσι ο Θεός! ᾽Αχ! το παιδάκι-μου, η Κλεαθθού-μας! γιατί να σβύση έτσι αστέρι; Και συ αγόρι-μου, έγεινες τέλεια καλά!»[54]

Ακόμα όταν ο νεαρός Αδαμάντιος φεύγει από την Χίο, πηγαίνει πρώτα στη Σμύρνη, όπου εγγράφεται σ᾽ ένα καθολικό σχολείο. Εκεί πολύ γρήγορα καταλαβαίνει ότι το μόνο που γίνεται είναι μια άμεση παπική προπαγάνδα γι᾽ αυτό και αγανακτεί και φεύγει χωρίς καν να ρωτήσει τους γονιούς-του. Το ίδιο ακριβώς κάνει ο νεαρός Φραγκούδης, όχι όμως

51. ᾽Ο.π. σ. 115
52. Γ. Σ. Φραγκούδη, *Τα όνειρα*, σ. 10.
53. ό.π., σ. 19.
54. ό.π., σ. 41.

στη Σμύρνη αλλά στην Αλεξάνδρεια[55]. Και στην περίπτωση αυτή η αντιστοιχία είναι φανερή. Τέλος οι πεζοπορίες του Αδαμάντιου στην Ελληνική ύπαιθρο είναι σχεδόν οι ίδιες, ανκαι πιο αναλυτικές, με κείνες του Φραγκούδη που περιγράφονται στην «αυτοβιογραφία»-του.[56]

Η παράθεση τέτοιων παράλληλων στοιχείων ανάμεσα στο μυθιστόρημα που εξετάζουμε και στα βιογραφικά στοιχεία του συγγραφέα-του θα μπορούσε να συνεχιστεί για πολύ. ᾽Ομως μια κι είναι σίγουρη η αυτοβιογραφική ιδιότητα των «Ονείρων», η τέτοια ενασχόληση δε θα πρόσθετε τίποτε το νέο στη διαπίστωση. Παρατηρούμε μόνο ότι τα σημεία που συνήθως το μυθιστόρημα απομακρύνεται από τη βιογραφική πραγματικότητα είναι οι ακραίες ρομαντικές περιπτώσεις.

Αυτή η βιογραφική ιδιότητα των «Ονείρων» νομίζω είναι και ένας βασικός λόγος της ατελούς τεχνικής-του. Ο Φραγκούδης δεν είχε στα χέρια-του ένα μυθιστορηματικό υλικό πού έπρεπε να δομήσει σ᾽ ένα κείμενο, έτσι που να ολοκληρωθεί ένα μυθιστόρημα, σύμφωνα με τους πάγιους κανόνες του είδους, αλλά μάλλον ένα προσωπικό ημερολόγιο που το ακολουθεί και πού ενδεχόμενα το πλαταίνει, όπου το νομίζει απαραίτητο. ᾽Ετσι τα πάντα παρουσιάζονται παρατακτικά, χωρις πλοκή και εσωτερική ενότητα. Τελικά έχουμε να κάνουμε μ᾽ ένα είδος καμουφλαρισμένων νεανικών απομνημονευμάτων.

᾽Ενας δεύτερος λόγος γι᾽ αυτή τη βασική ατέλεια είναι σίγουρα η νεανική απειρία του συγγραφέα καθώς και η ταχύτητα και η έλλειψη εσωτερικής ανησυχίας, που ᾽ναι βασικά συστατικά του τρόπου της εργασίας-του.

᾽Υστερα απ᾽ όσα λέχτηκαν, είναι αυτονόητο ότι στο μυθιστόρημα που μας απασχολεί δε θα μπορούσαν ν᾽ αναζητηθούν χαραχτήρες ψυχολογικά ή κοινωνικά καταξιωμένοι. ᾽Ολοι οι ήρωες και οι ηρωΐδες-του είναι σκιώδεις φιγούρες που κινούνται σπασμωδικά και προκαθορισμένα με μια-δυο, ισως, εξαιρέσεις. Στο χαρακτήρα της Αγγέλας, μιας ελαφριάς, βασανισμένης γυναίκας, και της Νίνας, όπου ο συγγραφέας συγκεντρώνει όλη τη ρομαντική-του κατάθλιψη. Ειδικά ο χαραχτήρας της Νίνας θα μπορούσε, πιστεύω, να σταθεί σ᾽ ένα οποιοδήποτε μυθιστόρημα του 19ου αιώνα.

᾽Ομως *Τα όνειρα* έχουν και αρετές. Πρώτα-πρώτα ο συγγραφέας τους είναι σε θέση ν᾽ αφηγηθεί με άνεση. Ειδικά όταν περιγράφει τη φύση, το ύπαιθρο, το βουνό, τη θάλασσα, η καθαρεύουσά-του αποκτά μια ποιότητα που ξαφνιάζει. Σ᾽ αυτό βέβαια συντείνει και το προσωπικό-του πάθος για την περιήγηση και τον ανοικτό χώρο. Να ένα τέτοιο δείγμα γραφής:

«Μακράν προς τον ορίζοντα, εκεί ένθα ο ουρανός καταφιλεί την θάλασσαν, διεκρίνοντο μαύρα σημεία, εις το αχανές, εξαφανιζομένων πλοίων, και το γαληνιαίον ύδωρ υπό την πνοήν ελαφράς αύρας εχρωματίζετο πέριξ εις μεγάλας γραμμάς, που μεν υποκυάνους, πού δε λευκαζούσας, ενιαχού ιόχρους ή και βαθυκυάνους. Ο Αδαμάντιος ίστατο εκστατικός προ της μεγαλοπρεπούς εκείνης σκηνογραφίας, ήτις τόσον λαμπρώς τον εισήγεν εις το περίβολον του χρυσού εκείνου ονείρου της εις τας Αθήνας μεταβάσεως. Και αυτός ο αειτάραχος Καφηρεύς ύπνωττεν υπό ηδύ λύκνισμα κατά την ωραίαν εκείνην εαρινήν απαραμίλλου ελληνικής φύσεως ημέραν»[57].

Ακόμα ο Φραγκούδης φαίνεται να έχει την ικανότητα της λεπτής παρατήρησης, που του επιτρέπει να δημιουργήσει ατμόσφαιρα και να στήσει ένα εντυπωσιακό σκηνικό για να κινήσει τους ήρωές-του. Παρακάτω ακολουθεί η περιγραφή του δωματίου της Νίνας, και

55. «Πήγα στην Αλεξάνδρεια και μπήκα σ᾽ ένα φράγκικο σχολείο για να μάθω γαλλικά. Εκεί μέσα έμαθα και τον πόλεμο που μας κάνανε στην ανατολή τα προπαγανδιστικά σχολεία. Διοργάνωσα τα ελληνόπαιδα εις αντίσταση, αλλά δε βάσταξα να τελειώσω το χρόνο». *Ιστορία και γενεαλογία*, σ. 105.

56. Παράβαλε τις σελίδες 144-147 των «Ονείρων» με τη σελίδα 106 της «Ιστορίας της γενεολογίας».
57. *Τα όνειρα* σ. 55.

της διακριτικής σχέσης-του με την ηρωΐδα:

«Επί των τοίχων εκρέμαντο εικόνες μεγάλων μουσουργών ή ποιητών: εν γύψινο ανάγλυφον του Μόζαρτ, έτερον χάλκινον του Βύρωνος, μιά εικών του Σολωμού και του Φωσκόλου. Μεγάλα φυτά των τροπικών εντός γαστρών εκόσμουν επιχαρίτως την αίθουσαν, ων τον διάκοσμον συνεπλήρου κινητή πολυθρόνα, εν βελούδινον ανάκλιντρον και είς περσικός τάπης. Πλησίον δε του παραθύρου, κρυπτομένου υπό βυσινοχρόου παραπετάσματος και παρά γωνίαν τινά, υπήρχε προσέτι είς οκρίβας, εφ᾽ ου ημιτελής ελαιογραφία, κεκαλυμμένη υπό τεμαχίου λευκής οθόνης. Επί των τοίχων εκρέμαντο ακόμη διάφοροι άλλαι εικόνες, παριστώσαι τοπεία της Ζακύνθου και της Κεφαλληνίας, απόψεις των Αθηνών, τα διάφορα της οικογενείας μέλη, άπαντα έργα της Νίνας, ήτις διεμοίραζε τον χρόνον-της μεταξύ της ζωγραφικής και της μουσικής.

Καθώς δε δύο του Υψίστου ευσεβείς λειτουργοί εισέρχονται μετά τον όρθρον εις το Ιερόν και σιωπηλοί και σοβαροί περιβάλλονται τα ιερά άμφιά-των και παρασκευάζονται εν κατανύξει δια μεγάλην πανηγυρικήν λειτουργίαν, ούτως ο Αδαμάντιος και η Νίνα εισήλθον εις το παρθενικόν εκείνον άδυτον, μόλις ανταλλάσσοντες λέξεις τινάς, αμφότεροι βαθέως συγκεκινημένοι· ήναψαν σιγώντες τα κηρία, ήνοιξαν τα βιβλία και εκάθησαν, ο μεν είς προ του κλειδοκυμβάλου, ο δε έτερος επί του ανακλίντρου».

Και παρακάτω:

«Η Νίνα τότε ήπλωσε τας χείρας-της επί των λευκών πλήκτρων και δια των ισχνών αυτής δακτύλων, οίτινες, ότε μεν άκαμπτοι, ότε δεν υγροί, εφέροντο υπό του ενός μέχρι του ετέρου άκρου μετ᾽ ασυλλήπτου ταχύτητος, απέσπασαν από του αψύχου οργάνου τόνους θεσπέσιους, οίτινες διήνοιξαν τον αέραν εις θελκτηρίους διακυμάνσεις. Ότε μεν ήρεμοι και γλυκείς ως το άσμα πτηνού γλυκυφθόγγου, ότε δε σοβαροί ως φωνή αρχιερέως, άλλοτε γοργοί και φαιδροί, μελαγχολικοί και θελξικάρδιοι. Η Νίνα έπαιζε ως εμπνευσμένη και ο Αδαμάντιος ήκουεν εν πλήρει του εαυτού-του «εκμηδενίσει ....»[58].

Σαν κατακλείδα στη γενική αυτή αντιμετώπιση ενός ξεχασμένου συγγραφέα και ενός εξ ίσου ξεχασμένου λογοτεχνήματος, πρέπει να τονιστεί ότι όσα λέχτηκαν πιο πάνω φυσικά δεν ολοκληρώνουν το θέμα. Κάποτε πρέπει να γίνει πιο συστηματική μελέτη και του συγγραφέα και του έργου -του και, ακόμα, του αρχείου-του. Τότε ίσως υπάρξουν στοιχεία που θα φωτίσουν και τον ίδιο καλύτερα, αλλά και την ταραγμένη, και για την Ελλάδα και για την Κύπρο, εποχή.

58. *Τα όνειρα*, σελ. 118—119.

ΘΕΛΞΙΝΟΗ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τρεις εικόνες από την Ελλάδα

α

Ο,τι κλαδέψαμε στα παρτέρια της θάλασσας
αρνήθηκε να καρποφορήσει καινούργιους ήχους.
Αβεβαιότητα μισής ζωής
-ή μιάς-
λήθαργο της αγάπης-μου
που γίνεται μέρα τη μέρα υπόσχεση
στάσου
να ξεφλουδίσω δυό σταγόνες καλοκαίρια.

β

«Χαίρε, ξείνε, παρ᾽ άμμι φιλήσαι».
Ξένε, καλώς μας ήρθες.
Μαζί-μας μείνε. Θα σε φιλέψουμε ψωμί
μέλι π᾽ ατοί-μας το τρυγήσαμε.
Στο φτωχικό-μας
δε θα βρείς της γής-σου τους δρυμούς·
τα παραμύθια-μας απλά
όπως το φώς από τον ήλιο.
Καλώς μας ήρθες, ξένε.
Θα σε φιλέψουμε κι ελιές
γλυκό κρασί
κι Ελλάδα.

γ

Ξυπνάει μέσα-μου τ᾽ Ανάπλι.
Έτσι που τό ᾽δαμε μαζί
κι ακόμα στέκει.
Το φως κυκλοφορεί στα μάτια:
τουρίστες, γκριζωπό λιμάνι,
νερά στο χρώμα του λαδιού·
κι ένας ήλιος γλυκός
ράβει τα δίχτυα-του από πλατίνα.
Το κάστρο μοιάζει με βουνό
το κάστρο μοιάζει με καράβι
στίγματα μόχθου κεντημένα
μια θάλασσα
-πιότερο λίμνη.
Κι είναι τ᾽ Ανάπλι.

Αναστάσιμο

στην Κύπρο

Χτίστε· κι αν σας γκρεμίσαν τα καλύβια
πύργους χτίστε.
Κι αν σας σκοτώσαν πατεράδες
γιούς γεννήστε
και στη λεβέντρα τη φωτιά το λάδι χύστε
που θα βροντήξει λυτρωμό.
Ζήστε· κι αν στου θανάτου τη σκιά σας χώσαν
ζήστε.
Και τις πληγές που σας εκλείσαν πάλι ανοίξτε
γιατ' είναι μάνα-σας η γη.

Σερενάτα της βροχής

Σκαρφαλωμένα τα νερά πάνω στα κεραμίδια
κυκλώνουνται απ' τα φάσματα μιας μοίρας κρατερής,
φεύγουν οι ώρες· του καιρού κυλάνε τα ξεφτίδια
όμοια που εντός-μας μύρεται ο μάγος ποιητής.

Κεντώ βοριάδες στ' ουρανού τ' απελπισμένα χέρια
πετούν τριγύρω-μου φριχτά θραύσματα συμφοράς,
χύνονται πέρα· τα θωρώ κι αποζητώ στ' αστέρια
ν' αφουγκραστώ τη μέρωση της ακριβής χαράς.

Θλίψη για κλώνου αμάραντου φαρμακερό ανθοφόρι
μουντό στη σκέψη ανάσασμα και δίχτυ δολερό
ξέρω τι χάνω· και μετρώ να βρώ στο ξεροβόρι
πόσες φορές μ' αγκάλιασε της νύχτας το νερό.

ΠΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΝΤΡΑ·Υ· ΜΑΡΤΙΝΙ

διήγημα

Το κροτάλισμα, σκόπιμα οξύ, του ασυρματιστή τους μισοξύπνησε· μια ώρα τώρα απ᾿ τις τέσσερις, μάταια προσπαθούσε να επικοινωνήσει με το κέντρο της μονάδας-τους στη Μύρτου. ῞Η με το κέντρο Διαβιβάσεων στη Λευκωσία. ῞Ητανε νεκρά ....

«.... κι᾿ ο Ρόκας τό ᾿σκασε, δεν τό ᾿κανα για γούστο» είπε απολογητικά ο ασυρματιστής, όταν τον περιλούσανε βρισιές.

Το νέο τους ξύπνησε· κοιτάχτηκαν· μείνανε μόνο τέσσερις: ο Δήμος, ο Μιχάλης, ο Μαρκόνης, ο Ερμής. Από ένα λόχο απομείνανε αυτοί και δέκα-δεκαπέντε άλλοι, μοιρασμένοι σε τρία οχυρά κατά μήκος της γραμμής ῞Αη Βασίλη-Βαβυλά. Δυό-δυό, τρείς-τρείς κι᾿ αργότερα κοπαδιαστά, όλοι οι έξυπνοι και οι καπάτσοι το σκάγανε τις νύκτες, μόλις οι λιγοστοί «που έταξαν σκοπό να μείνουν ώς το τέλος ακοίμητοι φρουροί του πάτριου εδάφους» παραδίδονταν στον ύπνο! Το σύνθημα για τη φυγή το ᾿δωσε ο ίδιος ο λοχαγός-τους. Ο καπτα-Παβάνης, ένας «ελληνο-χριστιανός» δυό μέτρα, δίχως να υπολογίζουμε και το μουστάκι, που βρίζοντας το Διοικητή γιατι δεν τού ᾿στειλαν τις ενισχύσεις που υποσχέθηκε πήρε το τζίπ και πήγε να ζητήσει εξηγήσεις· «φαίνεται δεν ευκαίρησαν ακόμα να τις δώσουν», αστείεψε ο Μιχάλης, ο χιουμορίστας της τετράδας· μετά τον καπετάν-Παβάνη ένας μετά τον άλλο οι υπαξιωματικοί-του πήγανε στο Φρουραρχείο της Μύρτου και στη Λευκωσία ν᾿ αναζητήσουνε το λοχαγό-τους ή για να φέρουν αντικαταστάτη-του μα δε γυρίσανε· τους ακολούθησαν με τη σειρά-τους οι «κυπρο-χριστιανοί», που όπως διαδόθηκε πήρανε σήμα να συγκεντρωθούν στις Πλάτρες, να σχηματίσουν την πανστρατιά που θα επέβαλλε την ένωση όταν οι Τούρκοι ρίχνονταν στην θάλασσα· φύγανε βέβαια κι᾿ άλλοι που δεν ήταν ούτ᾿ ελληνο—, ούτε κυπρο-χριστιανοί, αλλά μονάχα Κύπριοι απειροπόλεμοι που είτε πανικοβλήθηκαν ή παραδειγματίστηκαν απ᾿ τους αξιωματικούς-τους ... Μόνο ο Ρόκας είχε μείνει ώς χτες βράδυ, ο μόνος αξιωματικος, επιλοχίας, κι᾿ ο προτελευταίος ελλαδίτης ...

«... μα νά που δεν τ᾿ άντεξε νά᾿ναι η εξαίρεση» ειρωνεύτηκε ο Δήμος, ο τελευταίος ελλαδίτης, που δεν ήταν ούτε αξιωματικός, ούτε έφεδρος, ούτε καν ελληνο-χριστιανός. ῞Ηταν απλώς ένας «καλαμαράς» Βολιώτης που έτυχε να βρίσκεται στην Κύπρο σαν τουρίστας κι᾿ είχε αποφασίσει να καταταγεί εθελοντικά.

«Είν᾿ εξακριβωμένο ότι τό ᾿σκασε ;» ρώτησε ο Ερμής. «Μπορεί να πήγε στ᾿ άλλο οχυρό, να παινευτεί και κει πως έχεσε το Διοικητή που του την έστησε· κι᾿ ότι θα διατάξει υποχώρηση αν δε μας στείλουνε αμέσως ένα τάγμα ...»

«Πως τους τα έψαλλε είναι γεγονός» υπερασπίστηκε το Ρόκα ο Μαρκόνης. «Εγώ έστειλα το σήμα. Είπε πραγματικά πως θα διατάξει αναδίπλωση ... ῞Εδωσε προθεσμία ώς σήμερα στις πέντε το πρωϊ. Εν πάση περιπτώσει ...»

Ο Μιχάλης κοίταξε το ρολόϊ και τον διάκοψε:

«Τότε να μην ανησυχούμε ... ΄Εχουμε ακόμα είκοσι ολόκληρα λεπτά!!»

....«δεν είναι ούτε στο Βήτα ούτε στο Γάμμα, πουθενά» ολοκλήρωσε τη φράση-του ο Μαρκόνης. «Από τις τρείς τον ψάχνω ...». Γύρισε στον Ερμή: «Ούτε στο Κάπρι-σου, όπου τ΄ αρέσει να κοιμάται πότε-πότε ... Φοβάμαι, μάλιστα εξαφανίστηκε και το αμάξι ....»

Ο Ερμής τον κοίταξε με πανικό, ξετυλίχτηκε κι έρποντας βγήκε απ΄ τη μπούκα του οχυρού. ΄Επεσε σιωπή για λίγο. Ακουγόταν μόνο το τερέτισμα της θάλασσας· ύστερα ένας ήχος γνώριμος προστέθηκε στον πρώτο· ο παρατεταμένος βόμβος μηχανών απ΄ τις γραμμές των Τούρκων, σ΄ ένα χιλιόμετρο απόσταση. «Τις προθερμαίνουν, όπου νά΄ ναι ξεκινάμε ...» Και με τη σκέψη αυτή ο Μαρκόνης ξανακάθησε στο μηχανάκι-του. Το νευρικό, μονότονο πι-πιπ-πι-πιπ γιόμισε πάλι τ΄ οχυρό.

«Κόφτο πια το διαολεμένο» εκνευρίστηκε ο Δήμος. «Βλέπεις δε σ΄ απαντάνε. Τι επιμένεις; Δε φτάνει που μας παίδευες όλη τη νύκτα; ΄Α μα πια ...»

Ο Μαρκόνης κοίταξε τον Βολιώτη με ανίσχυρη οργή, μάσησε μια βρισιά, «πουστο ...», άρπαξε τον ασύρματο και βγήκε.

Θαρρώ αυτός εδώ τους πήρε από φόβο» μισοχαμογέλασε ο Δήμος. «Σε πάω στοίχημα θάν΄ ο επόμενος που θα το σκάσει. Να το δείς ....»

Ο Μιχάλης που είχε σηκωθεί κι έπλενε το κεφάλι-του και το λαιμό-του στον κουβά, με το θολό, βαρύ νερό που χρησιμοποιούσανε γιά πόση και καθάρισμα εδώ και μια βδομάδα, γύρισε και τον κοίταξε χαμογελώντας μουσκεμένος:

«Ναί, βέβαια, εν αντιθέσει προς εμάς! Τους ακρίτες του Βορρά!!!»

Σκουπίστηκε με το μανίκι, έχωσε στα μαλλιά τα δάκτυλα μαζεύοντάς-τα απ΄ τα μάτια και στην ίδια διάθεση συνέχισε μ΄ ένα δεύτερο κλισέ που είχε ξεσηκώσει απ΄ το ΡΙΚ, προσθέτοντας και τα δικά-του όπως πάντα:

« ...Οίτινες εις την ωμήν βίαν αντιτάσσομεν σθένος ατσάλινον και εις τας ναπάλμ την ακατάβλητον-μας πίστιν ... Και πορδιές ... εθνικο-επικές! Ιτ μέϊκς όλλ δή ντίφερενς ...»

«Πεινάω. Θα φάμε κάτι;»

Σύρθηκαν στη γωνιά. Κάτω από ένα δεύτερο κουβά, αναστραμμένο, βρήκανε υπολείμματα ψωμιού και μια κονσέρβα. Τα μοίρασαν στα τέσσερα, ξεχώρισαν «τ΄ αντίδωρα» για τους δύο άλλους κι αρχίσανε να μασουλάνε. Από τις θέσεις του εχθρού, τώρα λιγάκι καθαρότερα, ακούγονταν οι μηχανές των τεθωρακισμένων. Στρίγγλιζαν ή γουργούριζαν υπάκουα καθώς οι χειριστές-τους τις ρυθμίζανε.

«Ψοφάω για χαλούμι, πώς το λέτε το τυρί-σας, εδώ πέρα; Κι αυγά να κολυμπάνε σε φρέσκο βουτυράκι ...»

«Κι ένα βαρύ γλυκό με καϊμάκι από πάνω ... και παχύ! Με δυό ή τρείς φουσκάλες ....»

«΄Αμ΄ τ΄ άλλο; Δίχως τσιγαράκι θα τη βγάλουμε;»

«Σωστά! Στους μελλοθάνατους προσφέρουν πλήρες κωρς ...»

Μπήκε ο Ερμής:

«Πάει το Κάπρι-μου ...»

«Πάει και το Επιτελείο-μας ...»

΄Ηταν ε ο Μαρκόνης που πρόσθεσε αυτό το τελευταίο! Σύρθηκε μέσα, πίσω απ΄ τον άλλο κάτωχρος, μα ούτε διευκρίνησε τί εννοούσε, ούτε του το ζητήσαν.

«Τώρα φουλάραμε!» συμπέρανε ο Μιχάλης. «Ούτ΄ ενισχύσεις, ούτ΄ επιλοχίας, ούτε

τουλάχιστο την κούρσα-μας, για μιαν ώρα περίσταση .... »

Οι δυό που μπήκαν κάθησαν στο χώμα ανακούρκουδα, πλάϊ στον «κουβα-ψυγείο» κι αρχίσανε να μασουλάνε το καρβέλι-τους· κι αργά, τσιγγούνικα, το μπήφ. Μέσα στό στόμα, μαζί με τις μπουκιές, αλέθανε τα ίδια και τα ίδια, όπως και χτες, προχτές, κάθε πρωϊ πριν απ΄ τη μάχη, λίγο μετά που ξύπναγαν και διαπίστωναν πως φύραναν ακόμα περισσότερο σ΄ ένα πολυβολείο που κανονικα θά ΄πρεπε να στεγάζει υπερσύγχρονα αντιαρματικά και πυροβόλα μα που δε στέγαζε παρά μονάχα τέσσερα καλοσυντηρημένα μαρτινάκια! Κι΄ όπως κάθε φορά που αρχίζαν τη μουρμούρα ο Μιχάλης τους θύμισε και τώρα πως του λόγου-τους πολύ καλά την έχουνε! Ας ξαναθυμηθούν τους συναδέλφους-τους στο μέτωπο ΄Αης Γιώργης-Κάρμι, όπου υπηρετούσε πρίν, στον πρώτο γύρο· όταν ζήτησαν όπλα, «έστω κι ένα κυνηγετικό βρε αδελφέ» ο χούντας σύστησε «υπομονή, όπου νάναι κάποιο συντροφάκι-σας θα πέσει υπέρ πατρίδος, και βολεύεστε ...» Πραγματικά, ένας Μυρτιώτης φίλος του Μιχάλη ακολουθώντας την παραίνεση αυτή τακτοποιήθηκε· στις 20 Ιουλίου το απόγευμα κληρονόμησε τις αρβύλες του ξαδέλφου-του, δεξιές κι οι δυό και ένα νούμερο μικρότερες απ΄ το δικό-του πόδι, στις 21 το μεσημέρι το ντουφέκι του καλαδελφού-του που είχε τυφλωθεί από φλογοβόλο, στις 22 πρωϊ πέρασε στην κατοχή-του το κράνος κάποιου συμπεθέρου της μεγάλης αδελφής-του, διάτρητο ... Ακόμα λίγο αν συνεχιζόταν η προέλαση των Τούρκων θ΄ αποκτούσε πλήρη εξοπλισμό ... Μα η τύχη δεν επέμεινε ώς το τέλος. ΄Εχασε το δεξί-του μάτι και το ΄φτί από θραύσμα όλμου και υποχρεωτικά αποστρατεύθηκε· τα υπάρχοντά-του διανεμήθηκαν με κλήρο. Η τύχη στο Μιχάλη χάρισε μονάχα το μαρτίνι και το κράνος ...

«Και να σκεφτείς μονάχα πως πήραν τα κανόνια από δω στην Πάφο, να κυνηγήσουν το Μακάριο, σου φεύγει το καφάσι!...» μονολόγησε ο Μαρκόνης ακολουθώντας τους δικούς-τους συνειρμούς. «Τώρα ακούω τα μετάφεραν όλα στο βουνό».

«Στο βουνό;»

«Γιατί;»

«Στα μεταλλεία! Για προστασία της τοπικής-μας Χούντας! Απ΄ το συνάδελφο στο Βήτα άκουσα πρι λίγο πως όλη νύχτα χτές οι επίλεχτοι της χούντας εγκαταστάθηκαν σ΄ εγκαταλελειμένες σήραγγες μεταλλείων στο βουνό. Γι΄ αυτό διακόπηκε κι η επαφή με τις διάφορες μονάδες».

«΄Αλλη πρωτοτυπία και τούτη! σάρκασε ο Δήμος. Και συνέχισε: «Γιά βγάλτε το τρανζιστοράκι ν΄ ακούσουμε τουλάχιστο τί γίνεται ...»

«Είναι χαμένο» είπε ο Μαρκόνης.

«Το σούφρωσε κι αυτό;» ξέσπασε ο Ερμής· στραβοκατάπιε, γούρλωσε τα μάτια. «Βέβαια» είπε βήχοντας «κούχ, έχει δίκιο το παιδί. Κούχ, κούχ! Δεν είχα προνοήσει κούχ για ραδιόφωνο, κούχ, κούχ, στο Κάπρι. Κούχ τον κερατά, αν τύχει κάποτε και τον ξανανταμώσω, κούχ, κούχ, κούχ, ...»

«Σιγά και θα πνιγείς»! είπε ο Μιχάλης και τον κτύπησε στην πλάτη. «Το κατάπιες; Ναί; ΄Ομως καλά να πάθεις .... Ποιός σε κάλεσε να ξεκινήσεις για το μέτωπο με κούρσα; Δεν τό΄ξερες πως θά ΄ταν πειρασμός;»

«Και σεις πώς ήρθατε; Κούχ! Νάτο πάλι ...»

Η αλήθεια ήταν πως οι περισσότεροι με κούρσες ήρθαν και σαλούν δικά-τους. Δίχως μάλιστα να επωφεληθούν και να γεμίσουν τα ντεπόζιτα μ΄ αφορολόγητη βενζίνη. Αυτο το κάνουν τώρα οι ατσίδες που τα «επιτάξανε» για να αναζητήσουν τον Παβάνη. Του Ζήνωνα απ΄ το Βήτα το «επίταξε» ο λοχίας Συριώτης του Λαυρέντη· του Βασίλη, του «μαρκόνη» του Γάμμα οχυρού στο Βαβυλά, ο δεκανέας Δόνας του Διανέλλου· τη Μερσέντες του έφεδρου Θεόδωρου, ο συνονόματός-του έφεδρος των ΛΟΚ Θόδωρος Μανιατάκος.

«Η αλήθεια είναι αν περιμέναμε να βρούμε στρατιωτικό ή της επίταξης ακόμα θα κουλιάζαμε στο ΓΣΠ».

«᾿Ε καί; Θά ᾿ταν χειρότερα;»

«᾿Οσο γι᾿ αυτό, μονάχοι-μας τ᾿ αποφασίσαμε.... Κανένας δε μας υποχρέωσε, να πούμε του στραβού το δίκιο .....»

«Γιατι πιστεύαμε πως θα πηγαίναμε σε μάχη, όχι στη σφαγή ... ᾿Οσο άκουγα πώς θριαμβολογούσε για τις νίκες-μας το ΡΙΚ ένιωθα τύψεις που καθόμουνα αργός στο Γυμναστήριο ... Προπάντων όταν μας βεβαίωσε κι ο Ρόκας πως τοποθετηθήκαμε σ᾿ αυτό το οχυρό! Εξοπλισμένο με τα τελευταία πυροβόλα! Ν᾿ αμολάς την κανονιά στο Βαβυλά και κλάψε την πλατεία των Αδάνων ... Κι αντιαρματικούς, να κάνεις σκόνη Λέοπαρντ και Μ42 ....»

Καθώς μιλούσε ο Μιχάλης μετακινήθηκε συρτός ως τη γωνιά όπου κοιμόταν, σήκωσε την κουβέρτα και πήρε το τρανζίστορ που τό ᾿χαν για χαμένο. Εξήγησε πως μέχρι τα μεσάνυκτα δεν του κολλούσε ύπνος και υποχρεώθηκε ν᾿ ακούει για ώρες «μουσική κι αγγλοσαξωνικά δελτία». Μετακίνησε στο ΡΙΚ το δείχτη, τ᾿ άναψε. Το εμβατήριο του αεροπόρου γιόμισε τ᾿ οχυρό.

«Τουλάχιστο να το αφιερώνανε στους Τούρκους Φαντομτζήδες;» γέλασε.

«Σιχτίρ» τον αποπήρε ο Δήμος.

Το εμβατήριο του αεροπόρου διαδέχτηκε ένα λιγότερο γνωστό για τα ναυτάκια-μας. Που δεν ολοκληρώθηκε γιατι ο εκφωνητής διάκοψε την πανδαισία των εμβατηρίων, που συνεχίζονταν για μέρες τώρα, από την πρώτη ώρα που εκδηλώθηκε το πραξικόπημα, για να μεταδώσει έκτακτο πολεμικό ανακοινωθέν.

«Η Εθνική Φρουρά ανακοινοί ότι αι ημέτεραι δυνάμεις καθ᾿ όλην την αμυντικήν γραμμήν αντέστησαν και χθες τη νύκτα ερρωμένως καθηλώνουσαι τας υπερτέρας εχθρικάς. Εις τινας περιπτώσεις μάλιστα απώθησαν ή έτρεψαν εις άτακτον φυγήν τας Τουρκικάς ορδάς. Πληροφορίαι μεταδοθείσαι υπό ξένων ραδιοσταθμών ότι αι δυνάμεις εισβολής διέσπασαν κατά τας βραδυνάς βιαίας συγκρούσεις τας υμετέρας θέσεις εις το μέτωπο Κυθραίας-Παλαικύθρου-Μιάς Μηλιάς και προωθούνται προς Αμμόχωστον ελέγχονται ως απολύτως αβάσιμοι και ως έχουσαι άκρως ύποπτα κίνητρα. Δια τούτο υπευθύνως» συνέστησε η κουρασμένη και ξαγρυπνημένη φωνή του εκφωνητή, *«συνιστάται όπως ο άμαχος πληθυσμός μη δίδη πίστιν εις σπερμολογίας ή διαδόσεις και όπως επ᾿ ουδενί λόγω εγκαταλείπη τας εστίας -του. Το αυτό ισχύει και δια το μέτωπον Βαβυλά-Αγίου Θεοδώρου και Λάρνακας Λαπήθου ....»*

«Νά μωρέ, βλέπετε; Υπάρχουμε!»

« ....Αι ημέτεραι δυνάμεις εις την περιοχήν, ενισχυθείσαι, ανθίστανται ερρωμένως και αγρύπνως ...»

«Ενισχύουσαι αδιαλείπτως τα μετόπισθεν»... Πέστο κι αυτό ...» σάρκασε ο Μιχάλης.

«Εις την ωμήν βίαν αντιτάσσουσαι σθένος απαράμιλλον και εις τας ναπάλμ την ακατάβλητον των πίστιν ....»

«Ξέχασε πάλι τις πορδές μωρέ-Μιχάλη», μπήκε στη μέση ο Βολιώτης.

«Ηδη ο εχθρός υποχωρεί ατάκτως και δεχόμενος πλήγματα βαρύτατα. Πτώματα κείνται εις την ακτήν ή επιπλέουν εις την θάλασσαν ενώ ήδη, ανεκοινώθη ότι μόλις προ ολίγου, κατερρίφθη παρά την Σαλαμίνα έτερον Τουρκικόν αεροσκάφος, το 35ον ... Νεώτεραι πληροφορίαι θ᾿ ανακοινωθούν συντόμως. Συνεχίζομεν την εκπομπή-μας ...»

Ο Δήμος πάτησε το διακόπτη. Το εμβατήριο δεν πρόλαβε ...

«Αν πράγματι το μέτωπο Κυθραίας κρατάει όσο κι αυτό εδώ, κλάφτηνε τη Μεσαορία, κλάψε την Καρπασία, κλάφτηνε την Αμμόχωστο» είπε. «Κι αλοίμονο στους αφελείς που θα το χάψουνε και δε θα μπούνε άρον-άρον στα τρακτέρ ή στις Μερσέντες-τους να πάνε πρόσφυγες στις Βάσεις των Εγγλέζων ...»

«Μπορεί παραγματικά αλλού να στείλαν οπλισμό και ενισχύσεις» σκέφτηκε μεγαλόφωνα ο Μαρκόνης.

«Και θα το λέγαν απ᾿ το ΡΙΚ; ᾿Αλλωστε ποιούς θα στείλουν; Ποιοί τον χάσανε; Δεν το χαμπάρισες ακόμα πως μονάχα όσοι, καλη ώρα, αποφάσισαν να ᾿ρθούνε με τις λιμουζίνες πολεμούν σ᾿ αυτό τον πόλεμο; ᾿Η όσοι δεν τολμήσανε ακόμα να το σκάσουν με τ᾿ αμάξιαμας! Να στείλουν ενισχύσεις! ... Αυτούς που κάνανε το πραξικόπημα για να μας βγάλουν απ᾿ τη μέση; Αυτοί καλά την έχουνε στις Πλάτρες!»

«Πρέπει να το σκεφτούμε, να μιλήσουμε και με τους άλλους» ξανάπε ο Μαρκόνης. «Πρέπει να τους καλέσουμε όλους, τί νομίζετε; Ν᾿ αποφασίσουμε. Λέγε βρε Δήμο, είσαι ψύχραιμος εσύ και λογικός ...»

Ο Δήμος δεν απάντησε. Σηκώθηκε και παίρνοντας τα κυάλια κοίταξε πέρα τα φυλάκια των Τούρκων. Ο Μαρκόνης γύρισε για ενίσχυση στο Μιχάλη:

«Εσύ;»

Ο Μιχάλης πήγε στη γωνιά κι ανοίγοντας την τραχηλιά κατούρησε με θόρυβο στον τρίτο απ᾿ τους τέσσερις κουβάδες που είχαν γίνει το νοικοκυριό-τους· αυτόν εδώ τον είχανε για τις ανάγκες-τους της μέρας, μια και τη νύκτα είναι κάπως ασφαλισμένα κι έξω.

Βήματα ανάλαφρα, συρτά στον τοιχο του οχυρού, τους καθηλώσανε. Ο Δήμος άφησε τα κυάλια κι άδραξε το μαρτίνι. Ο Μιχάλης ξεχνώντας ανοιχτό το φερμουάρ όρμησε στην απέναντι γωνια ν᾿ αρπάξει το δικό-του. Το ίδιο κι οι δυό άλλοι. Αν ήτανε τα Μεχμετζίκ δε θα τους πιάνανε στα πράσα ....

Οπλίσανε.

Τα βήματα σιμώσανε ...

«Σιγά ψαροκασέλες-μου. Εγώ ᾿μαι ...»

᾿Ηταν το κεφάλι κι ο λαιμός του Ρόκα. Ανασάνανε.

«Εσύ;»

«Καλέ τί μούτρα είν᾿ αυτά; Δεν το φαντάζομαι να υποθέσατε ... Και συ το πίστεψες «καλαμαράκι»-μου» αστείεψε το Δήμο.

Μπήκε μέσα ολάκερος, τινάζοντας απ᾿ τα μαλλιά-του και τα ρούχα-του τη σκόνη· φόραγε στολή παραλλαγής, ο μόνος απ᾿ τους πέντε με στολή και πλήρη εξάρτηση. ᾿Ενας στρατιωτικός ανάμεσα σε τέσσερις πολίτες που είχανε αρχίσει να μεταμφιέζονται σε φανταράκια, μα τους πρόλαβε ο πόλεμος! ... Φορούσανε οι άλλοι: παντελόνι μάλλινο χακί, πολύ χοντρό για το μεσοκαλόκαιρο, για Αύγουστο, και δίκωχο μονάχα ο Δήμος. Το πουκάμισο-του σπόρ ριγέ με ανοιχτό, α λα Μπάϋρον, γιακά. Μόνο άρβυλα κι ένα χακί πουκάμισο ο Μιχάλης. Κάτω απ᾿ το πουκάμισο, το φόραγε ριχτό, το παντελόνι-του ήταν γκρέμ κοτλέ. Ο Μαρκόνης μια ζώνη μόνο, στρατιωτική, κατάφερε να εξασφαλίσει. Ο Ερμής θύμιζε στρατιώτη περισσότερο απ᾿ τους άλλους· προνόησε και φόρεσε την κυνηγετική στολή-του που τη συμπλήρωσε αργότερα με το διάτρητο κράνος του Μυρτιώτη, που του το χάρισε ο Μιχάλης. Η κοινή συνισταμένη ολονών, το αποδειχτικό στοιχείο πως ήταν μέλη της Εθνοφρουράς, ήταν τα μαρτίνια-τους, πού τώρα ήτανε προτεταμένα πρός το Ρόκα.

Η ένταση χαλάρωσε.

«᾿Ωστε πιστέψατε πως λάκισα και γώ; Είσαστε αχάριστοι ρε κόπανοι! Τόσο καιρό

αντάμα, αδελφοποιτοί, και δε με μάθατε. ῾Ητανε δυνατό να κάνει κάτι τέτοιο ένας Ρόκας»;

«Γιατί δεν ειδοποίησες;»

«Κι ανάκριση κυρ-Δήμο τώρα; ῾Ομως να σ᾽ απαντήσω μια και ρώτηξες. Δε θέλησα να τα ενοχλήσω τα πουλάκια-μου ... Για να κοιμούνται, λέω, κάτι πατριωτάκια σαν και λόγουσας την ώρα της σκοπιάς, πάει να πει πως είναι ψόφια τα κακόμοιρα! Τί να τ᾽ ανησυχήσω;»

«Τουλάχιστο μας έφερες τις ενισχύσεις;» ρώτησε ο Μαρκόνης. «Οπλισμό;»

«῾Ε, κάτι έχω φέρει ...»

«Απο πού; Το Φρουραρχείο της Μύρτου είναι νεκρό. Κι η Λευκωσία».

«Ναι, μετακινηθήκανε σε ασφαλέστερα σημεία».

«Μπά!» πρωτομίλησε ο Μιχάλης. «Παραδέχτηκε η ηγεσία-μας πως η πρωτεύουσα κι η Μύρτου δεν είναι πια ασφαλισμένες; Αυτό είναι πρόοδος!»

«Πάω να δω τί έφερε» είπε ο Μαρκόνης.

«Θα ᾽ρθώ μαζί-σου, να κοιτάξω και τ᾽ αμάξι-μου» είπε ο Ερμής, χαμογελώντας ώς τ᾽ αυτιά.

«Σταθείτε βρε αδελφέ, πού πάτε;» τους έφραξε την έξοδο ο Ρόκας. «Καθήστε δώ να εξηγηθούμε. Τί βιαζόσαστε;»

«Εμείς διόλου. Οι Τούρκοι βιάζονται» απάντησε ο Δήμος και τού ᾽ριξε τα κυάλια. «Κοίτα».

Ο Ρόκας σίμωσε το παρατηρητήριο. Ρεγουλάρισε τα κυάλια και συγκεντρώθηκε με προσοχή στις προετοιμασίες του εχθρού. Πραγματικά οι Τούρκοι, σκέφτηκε, αποδειχτήκανε στον πόλεμο αυτό επαγγελματίες! Αποκάλυψη! Μεθοδικοί, προετοιμασμένοι για τα πάντα, μελετημένοι ώς την τελευταία λεπτομέρεια. Σύμφωνα με μαρτυρίες αδιάψευστες, μπαίνοντας στα ελληνοχώρια είχανε μαζί-τους πλήρεις καταλόγους με ονόματα, μητρώα, φωτογραφίες: Αυτοί εοκαβητατζήδες, χουντικοί! Αυτοί κομμουνιστές! Οι άλλοι σκέτοι δημοκρατικοί, αδιάφοροι, ουδέτεροι ... Γνωρίζανε ποιοί αναμίχθηκαν στις ταραχές το ᾽55, το ᾽64 και το ᾽67, ποιούς μαυροπινάκισαν δίκαια ή άδικα οι Τουρκοκύπριοι ... Και ενεργούσαν αναλόγως .... Νάτονε τώρα ... Τί είναι; Λοχαγός ή ανθυπολοχαγός; .. ῾Οτι και νάναι μελετάει ένα χάρτη κι οι βοηθοί-του, ο λοχίας, ο επιλοχίας κι ένας δεκανέας κάνουνε με μοιρογνωμόνια και όργανα διάφορα κι ένα κομπιούτερ τσέπης υπολογισμούς.... Δείχνουνε καταδώ, κατά τα τρία οχυρά ... Μοιράζουν σημειώσεις στα πληρώματα .... Είδε αρκετά ... Ο χρόνος τρέχει.

Κατέβασε τα κυάλια, τ᾽ απόθεσε στο παρατηρητήριο και γύρισε στο κέντρο του οχυρού, χαμογελώντας.

«Λοιπόν;» ρώτησε ο Μαρκόνης. «Είδες»;

«Αυτό που έχω φέρει είναι η απάντηση» αποκρίθηκε ο Ρόκας. «Σας έχω φέρει κάτι πιο ουσιαστικό κι από ένα τάγμα ...» Κι έχωσε στην τσέπη-του το χέρι.

«Τις αχτίνες Λέιζερ;» έκανε ο Μιχάλης κοιτώντας με τα κυάλια τις Τουρκικές γραμμές. «Σήμερα όπως βλέπω, μόνο με τις Λέιζερ μπορεί να γίνει κάτι. Κοίτα! Φέρανε πέντε νέα τάνκς και πυροβολικό ... Μέχρι υπολογιστικές για να μη χάνονται τα βλήματα-τους τζάμπα ...»

Και πρότεινε τα κυάλια στο Μαρκόνη. Μ᾽ αυτός προτίμησε να μην τα πάρει. Παρακολουθούσε με προσοχή το Ρόκα που ξετύλιγ᾽ ένα χάρτη.

«Κοιτάχτε, δώ! Σας λέει τίποτα; Ετούτη η γραμμή;» ρώτησε ο Ρόκας και ο δείχτης του χεριού-του σύρθηκε απάνω στη γραμμή, που κατακόκκινη διχοτομούσε ένα χάρτη του νησιού. Είναι η λεγόμενη γραμμή Αττίλα!... Από την Τηλλυρία, μέσω Μόρφου, Λευκω-

σίας, Τύμπου, μέχρι Αμμόχωστο. Υπάρχουνε πληροφορίες και ενδείξεις πως στόχος του εχθρού είναι μονάχα η κατάληψη των εδαφών εντός και βορειότερον της κόκκινης γραμμής. Μπήκατε τώρα;» Και τους κοίταξε με ύφος βαρυσήμαντο. Συνέχισε: «Συμπέρασμα; Αι ημέτεραι δυνάμεις πρέπει προοδευτικώς να αναδιπλωθούν εις τας νοτιοτέρας περιοχάς, και ώς τας υπωρείας του Τροόδους. Προσωρινώς βεβαίως. Μέχρι που ν᾽ ανασυνταχθούμε για να εξαπολύσουμε από κοινού με τα Ελληνικά αγήματα που ήδη αποβιβάζονται στην Πάφο, το καίριο πλήγμα. Που θα μας δώσει τη μεγάλη, την τελική-μας νίκη ....»

Το μάτι του Μιχάλη έλαμψε:

«Ο Θεός να μας φυλάει από νέα νίκη»! σάρκασε. «Κάθε φορά που εμείς οι ῞Ελληνες αγωνιζόμαστε υπέρ πάτρης και νικάμε, πάντα η κακομοίρα η Ελλάδα συρρικνώνεται ....»

«Είσαι άδικος» του πέταξε κοφτά ο Δήμος.

Η παρέμβαση αυτή του Βολιώτη ενθάρρυνε το Ρόκα. Νά κι ο σύμμαχος!, σκέφτηκε, καιρός για αντεπίθεση. Τύλιξε νευρικά το χάρτη.

«Αν ξαναπείς κουβέντα θα στις βρέξω, εξηγηθήκαμε;» είπε στο Μιχάλη. Μετά γύρισε στους άλλους: «Το σήμα λέει σαφώς εντός του πρωϊνού θα πρέπει να βρισκόμαστε στα υψώματα της Κακοπετριάς. Και θα το κάνουμε είτε το θέτε είτε όχι».

«Ποιός έδωσε το σήμα;» ρώτησε ο Δήμος.

«Το Επιτελείο».

«Του Σαντζιάρ;» σάρκασε αμετανόητος ο Μιχάλης.

«Θα σκάσεις ρε μαλάκα ή πας γυρεύοντας μπουνιά στ᾽ αρχίδια;»

«Εγώ σε ρώτηξα» επέμεινε ο Δήμος.

«Ο Διοικητής! Το Επιτελείο!»

«Πώς; Που ᾽ναι χαμένοι δυό μέρες τώρα ...»

«Πήγα στο βουνό. Τους μίλησα! Αμέ! Αυτοπροσώπως!»

«Σίγουρα μου το έκαψε το Κάπρι» σκύλιασε ο Ερμής. Τουλάχιστο τα κοίταξες τα λάδια, το νερό της μπαταρίας;»

Του ρίξανε μια φευγαλέα ματιά γιομάτη βιτριόλι. Μετά τον ξέχασαν να μουρμουρίζει και να κλαίει για το μαραφέτι-του ...

«Το Χάρτη πού τον βρήκες;»

«Και το Χάρτη. Μου τον έδωσε ο κ. Διοικητής!»

«Και στο Διοικητή; Ποιός τον έδωσε στο Διοικητή-σου;»

«Φαντάζομαι ο Μήτσος Ιωαννίδης!» απάντησε ο Μιχάλης και τινάχτηκε για ν᾽ αποφύγει τη γροθιά του Ρόκα που του έξυσε το μάγουλο.

Ο Δήμος σκοτεινός, μπήκε ανάμεσά-τους κι άδραξε τον επιλοχία απ᾽ τους ώμους. Μ᾽ όλο που λεπτοκαμωμένος, τα δάκτυλά-του ήτανε τανάλιες.

«Και ξέρει ο Διοικητής μωρέ τί λέει το ραδιόφωνο;» τον ταρακούνησε. «῎Ακουσες το πολεμικό-μας ανακοινωθέν προ ολίγου; Λέει τους φάγαμε, πως τους κατατροπώσαμε, κανείς να μην εγκαταλείψει τις δουλιές-του και τα σπίτια-του ...»

«Θέλει και ρώτημα γιατί τα λένε; Παραπλάνηση του εχθρού».

«Του εχθρού ή του κοσμάκη;» σοβαρεύτηκε ο Μιχάλης. Κι η έκφραση-του έγινε σκληρή. «Σκέφτηκε ο Διοικητής-σου τι θα γίνουνε σε λίγο οι Μεσαρίτες κι οι Μυρτιώτες κι όλ᾽ οι άλλοι άμαχοι; ῾Οταν θ᾽ αποσυρθούμε όλοι ομαλά και παστρικά πίσω απ᾽ τις γραμ-

μές που μας χαράξανε οι Τούρκοι; ᾿Ολοι αυτοί οι αφελείς που κρέμμονται απ᾿ τ᾿ ανακοινωθέντα κι αγνοούνε πως μπήκε στα επίσημα χαρτιά η προδοσία; Και γίνηκε και χάρτης ....»

«Δεν έγινε καμμια προδοσία. Και το Χάρτη, αφού θες να το μάθεις, τον βρήκανε στην τσάντα κάποιου Τούρκου λοχαγού που αιχμαλωτίσθηκε ... ᾿Οσο για τους αμάχους θα ειδοποιηθούνε καταλλήλως, απ᾿ τους πολιτοφύλακες και την αστυνομία».

«Κι αυτούς ποιός λες να τους ειδοποιήσει;» επέμεινε ο Μιχάλης. «Οι Διοικητές-μας που έχουν γίνει άφαντοι;»

«Θα καταλήξουμε όλοι στην Καραμανιά, να δείτε ...» ψέλλισε ο Μαρκόνης. «Θα μας περάσουνε από μαχαίρι, κι αυτοί στο ΡΙΚ θα παίζουν θούρια».

«Μου παρασκοτιστήκατε για τον κοσμάκη ξαφνικά!» σάρκασε ο Ρόκας. «Αυτοί δε διατρέχουν κίνδυνο βρε κόπανοι. Αυτοί έχουνε όλοι κοκκαλάκι νυχτερίδας! ᾿Αμα δεν τα κατάφερε ο Μακάριος να τους καταβροχθίσει απαξάπαντες δε διατρέχουν κίνδυνο απ᾿ τον Τούρκο ....»

«Φύγε βρέ, φύγε βρε πουστοχούντα, γιατί μά το Θεό ..» ξέσπασε ο Μιχάλης και η γροθιά-του βούλιαξε βαθειά μες στο στομάχι του επιλοχία.

Ο Ρόκας έπεσε στον τοίχο κι από κει στο χώμα, διπλωμένος στην κοιλιά-του. ᾿Εμεινε ασάλευτος μουγγρίζοντας για λίγο. Μετά, βρίζοντας Παναγίες και Χριστούς, Κυπριώτες και Κυκκώτες, ανασυντάχθηκε και όρμησε. Πιαστήκανε στα χέρια, πάλαιψαν όρθιοι για λίγο, έπειτα κυλίστηκαν καταγής. Με το αριστερό-του ο Μιχάλης αγωνίζονταν ν᾿ αρπάξει απ᾿ το λαιμό το Ρόκα· και με το δεξί κτυπούσε στα τυφλά: κεφάλι, αχαμνά, στομάχι, στα παΐδια. Ο Ρόκας, με τό ᾿να αμυνόταν, με τ᾿ άλλο πάσχιζε να ελευθερώσει το πιστόλι. Τ᾿ άγγιξε σχεδόν ...

«Μιχάλη, πρόσεξε μωρέ ...» ᾿Ηταν ο Δήμος.

Επιδέξια του τράβηξε απ᾿ τη θήκη το πιστόλι, τινάχτηκε απάνω και τον ακινήτησε. Αποφασιστικά ελευθέρωσε την ασφάλεια του όπλου.

«Σταμάτα, σταματήστε-τον μωρέ ...» ψέλλισε ο Ρόκας.

«Τώρα θα τα πληρώσεις όλα βρε παλιάνθρωπε! ᾿Οσα μας έκανες».

«Τί έκανα;»

«Στο Πραξικόπημα ... Και πριν ...»

«Εγώ; Τίποτα δεν έκανα. Μονάχα εχτελούσα το καθήκον-μου ...»

«Ανατινάζοντας αμάξια και σκοτώνοντας ... Αυτό ήταν το καθήκον-σου ... Το Δημοσθένους, το Λουκά, το Νικολάκη, το Βασίλη ... Θυμάσαι το Βασίλη; ᾿Ηταν φίλος-μου, μου τά ᾿πε πριν πεθάνει .... Μόνο και μόνο γιατί ήταν πατριώτες και πολέμησαν τη χούντα-σας. Αν πίστεψες πως δεν τα ξέρουμε ή ξεχάσαμε, γελιέσαι. Και τα θυμόμαστε και θα πληρώσεις ...»

Κι ετοιμάστηκε να πατήσει τη σκανδάλη.

«᾿Αστον μωρέ να πάει στο διάολο» μπήκε στη μέση ο Δήμος. «Δεν κάνει τέτοια ώρα τώρα να λερώσουμε τα χέρια-μας με δαύτονε ...»

Μπήκε στη μέση κι ο Ερμής:

«Καλά σου λέει ο Βολιώτης. Στείλε-τον στο διάολο. Πάρτου τον οπλισμό-του και να φύγει ...»

Σεκόνταρε κι ο Μαρκόνης. Κι η ικετευτική ματιά του Ρόκα ...

Ο Μιχάλης τους κοίταξε για μια στιγμή διστακτικός, ένα μετά τον άλλο, χάδεψε με το χέρι τη σκανδάλη, μα κρατήθηκε:

«Τους άκουσες. Σ᾿ αυτούς να το χρωστάς ... Εμπρός! Κατέβαινε ό,τι έχεις κι έξω από δώ

Σχέδιο Νίκου Νικολάου

μέσα».

Πρόθυμα ο Ρόκας, μη τολμώντας να κοιτάξει κανένα-τους στα μάτια, έβγαλε τις χειροβομβίδες και τις τοποθέτησε στον τέταρτο κουβά, που χρησιμοποιούσανε σαν κάσα για πυρομαχικά.

«Φέρε απ᾿ το αμάξι ό,τι βρεις» πρόσταξε ο Μιχάλης τον Ερμή.

Τα κουβαλήσανε με το Μαρκόνη. ᾿Ενα αυτόματο, μια κάσα σφαίρες, δυό χειροβομβίδες.

«Και τώρα δρόμο», είπε ο Μιχάλης.

«Φεύγω» είπε ο Ρόκας. Γύρισε στο Δήμο: «Εσύ;»

Ο Δήμος γύρισε απ᾿ την άλλη.

Ο Ρόκας σύρθηκε στο στόμιο. Βγαίνοντας κοντοστάθηκε:

«Θα ρθεί κανείς μαζί-μου»;

«Πού πας;» ρώτησε χαμηλόφωνα κι ένοχα ο Μαρκόνης.

«΄Οπου με διατάξανε. Κι όποιος δεν υπακούσει θά ΄ναι υπόλογος. Θα πάει στρατοδικείο κι από εκεί στον τοίχο τάκα-τάκα. Εξηγηθήκαμε;»

Και βγήκε.

«Ελπίζω να μην φύγει πάλι με το Κάπρι-μου! Κρατάει τα κλειδιά ...» θυμήθηκε ο Ερμής.

Στην έξοδο τον έκανε να σταματήσει η αγριοφωνάρα του Μιχάλη:

«Αν πρόκειται να βγεις απο δω μέσα άσε κάτω το μαρτίνι και τις σφαίρες».

«Μα εγώ ...»

«΄Ακουσες τί σου είπα;»

Ο Ερμής δίστασε λιγάκι, κοντοστάθηκε, μετά ακούγοντας το στάρτερ του αμαξιού δεν αντιστάθηκε άλλο· ακούμπησε στον τοίχο το μαρτίνι, έχυσε στον κουβά μια χούφτα σφαίρες και δίχως να τολμήσει να τους ξαναμιλήσει ή να τους κοιτάξει βγήκε.

«Εσύ γιατί δεν πάς;» γαύγισε ο Μιχάλης στο Μαρκόνη.

«Νομίζω ... πρέπει ... Τί νομίζετε εσεις;» ψέλλισε ο άλλος. «Είναι διαταγή ... Πάνε κι οι άλλοι, απ΄ το απέναντι φυλάκιο .... Τώρα που βγήκα σέρνονταν κατά το αμάξι ... Είναι η τελευταία ευκαιρία ...»

«Τρέχα λοιπόν να πάρεις θέση ...»

Ο Μαρκόνης άφησε το ντουφέκι-του πλάϊ στο μαρτίνι του Ερμή κι εξαφανίστηκε.

Πέρασαν μερικά λεπτά. Μετά, στο θόρυβο των Λεοπαρντ προστέθηκε το μουγκρητό του αυτοκινήτου.

Ο Μιχάλης στάθηκε στο παρατηρητήριο ξανά. Ο Δήμος μάζεψε πλάι στις δυο τριγωνικες θυρίδες των πυροβόλων τα μαρτίνια και τ΄ αυτόματο, τις σφαίρες. ΄Επειτα κάθησε ανακούρκουδα στο χώμα, τράβηξε πλάι-του το ραδιόφωνο. Το ΡΙΚ μετάδιδε όπως πάντα εμβατήρια. Ο Μπαϋράκ χαιρεκακούσε για τη *«σώφρονα απόφαση της Αθήνας να μην εμπλέξει την Ελλάδα σ΄ ένα πόλεμο που θά΄τανε χαμένος λόγω αποστάσεως και άλλων τινων για τα οποία δε μπορούσε να γίνει τώρα λόγος δημοσίως ...»* Κατέληξε στο Μπι-Μπι-Σι. Η οξφορδιανή φωνή πηδούσε απ΄ την υποτίμηση της λίρας, στην άνοδο του γιεν, απ΄ την αδιαθεσία της Πριγκίπισσας, την επισκέφθηκε ανήσυχη η γιαγιά-της, στο σοβαρό πληθωρισμό και στην καλπάζουσα ανεργία που απασχολούν τον Πρόεδρο Φόρντ· ενώ ο Χένρυ Κίσσιντζιερ προετοιμάζει νέα επίσκεψη στην Κίνα.... Τέλος του Δελτίου. Καί τώρα η εκπομπή: *«Η εκλογή του βιβλιοφίλου ...! Μια νέα βιογραφία της Φλώρενς Νάιτιγκέιλ ...»*

«Γιατί μείναμε αλήθεια;» ρώτησε ο Μιχάλης. «Καλά εγώ, αλλά εσύ;... Εσύ δεν είσαι Κύπριος ... Δεν έχεις υποχρέωση καμιά ...»

Ο Δήμος δεν απάντησε.

«Δε θά΄τανε πιο φρόνιμο να πεταχτούμε να ρωτήσουμε και μεις για την υγεία της Πριγκίπισσας;»

«Θα το κάνουμε μετά ...»

«Και προηγουμένως;»

«Θα δούμε, εξαρτάται ... Πρέπει να ειδοποιηθεί ο κοσμάκης πρώτα ...»

«Πώς; Πόσους;»

«Αρκετούς! Αν αναγκάσουμε τους Τούρκους να βαρέσουν τα κανόνια θα τ΄ ακούσουνε ...»

«Σωστά .... Να μην την πάθουν κι οι Μυρτιώτες όπως τους Παλαικυθρεώτες, που μπαιναν τ΄ άρματα των Τούρκων στο χωριό κι αυτοί νομίζανε πως είναι τα δικά-μας ... Βγήκαν από τα σπίτια και την εκκλησιά να υποδεχτούν τα φανταράκια με μερρέχες και βρέθηκαν στο Κάστρο της Κερύνειας ή στα ΄Αδανα ...»

Σώπασε και σηκώθηκε. Πήρε το όπλο, τό΄χωσε στην πολεμίστρα. ΄Ενα σκουλήκι ανέβηκε στην κάννη. ΄Εμεινε και το κοίταγε.

«Τί απλούστερο θά ήταν;!» είπε. «Νά΄μαστε σκουλήκια ...»

«Μπα! Δεν το πιστεύω .... Να χάσουμε την ευκαιρία ν΄ αποδείξουμε ...»

Μια διαπεραστική βουή κάλυψε τη φωνή του Δήμου στιγμιαία.

«.... Κι ίσως την ευκαιρία να φανούμε γαλαντόμοι και φιλόξενοι. Να μην προσφέρουμε στους φιλαράκους-μας αντίκρυ, βρε αδελφέ, πεντέξη ντράυ-μαρτίνι;»

Σώπασε λίγο και μετά:

«Αυτά που λες για μας, αλήθεια τα πιστεύεις; Για λόγου-μας, για τους καλαμαράδες και τα ρέστα;»

«Να σου πω ... Μάλλον θα σ΄ απαντήσω σε λιγάκι, μόλις μπούμε στη βάρκα, σύμφωνοι;»

«Ωραία, θα περιμένω ...»

Πέρασε λίγη ώρα μες στη σιωπή, μετά ο Μιχάλης ρώτησε, χωρίς και πάλι να κοιτάξει τον «καλαμαρά»:

«Γιατί αλήθεια προτιμήσαμε τη βάρκα απ΄ το Κάπρι; Δε μου είπες ...»

«Δε με ρώτησες ... Εν πάση περιπτώσει. «Δε μας χώραγε· δυο διμοιρίες σ΄ ένα Κάπρι πάει πολύ ...»

«Βλακείες! ΄Αμα θέλαμε να πάμε ... Νόμισμα κρατάς; Σελίνι, γρόσι, ό,τι νάναι ... Να το δαγκώνεις, κράτα-το στα δόντια. Για τα διόδια του Αχέροντα ... Νάτα τα πουλάκια-μου .... Ντράϋ Μαρτίνι είπες; Μπλάντυ Μαίρη ...»

Μα ο άλλος δεν τον άκουγε ... Μ΄ όλο που έβλεπε τα χείλη να σαλεύουν δεν άκουγε, δεν έβγαινε φωνή.... Τ΄ αυτιά-του γιόμισαν με οξύτατους υπέρηχους! Από τις στυμφαλίδες που καταδυόντανε αστράφτοντας ... Αθέατες ....

17.1.1979

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΤΣΩΝΗΣ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ[1]

Ο Παναγής Λεκατσάς σ' ένα άρθρο-του γύρω από την τέχνη[2] αναφέρει ότι «η τέχνη είναι δράση κοινωνική. Οι προθέσεις, τα επιτεύγματά-της, η ηθική και πολιτιστική-της αξία ορίζονται από τη σχέση-της με την κοινωνική εξέλιξη. Η άποψη αυτή του Λεκατσά μας εισάγει στη θεώρηση που κάνει η Μαρξιστική και νεο-Μαρξιστική αισθητική αναφορικά με την κοινωνική λειτουργία της τέχνης. «Η τέχνη είναι μέρος του ιδεολογικού εποικοδομήματος μιας κοινωνίας και αντανακλά τον ανταγωνισμό των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων που κυριαρχούν σε κάθε εποχή»[3]. Κάτι παρόμοιο υποστηρίζει και ο Θ. Ατόρνο[4], ο οποίος καθορίζοντας τη σχέση τέχνης-κοινωνίας, υποστηρίζει ότι πρέπει η τέχνη να δεί τους άλυτους ανταγωνισμούς της πραγματικότητας σαν εσωτερικά εγγενή προβλήματα μορφής (όχι απλή ενύφανση αντικειμενικών στοιχείων). «Σχέσεις εντάσεως που αποκορυφώνονται σε καθαρή μορφή και χειραφετούνται από την εξωτερικότητα, αυτές συλλαμβάνουν βαθύτερα την ουσία των πραγμάτων», καταλήγει ο ίδιος.

Μια ενδιαφέρουσα άποψη πάνω στο ίδιο θέμα εκφράζει ο Γερμανός στοχαστής Πέτερ Σνάιτερ, ο οποίος προχωρεί πολύ πιο μακριά και μιλά για ένα επικείμενο ή κατά τη γνώμη-του διαδραματιζόμενο σήμερα θάνατο της τέχνης. Λέει χαραχτηριστικά: «Αυτό που βλέπουμε και ζούμε γύρω-μας δεν περιγράφεται πια. Το μόνο που μπορεί κανείς να κάνει είναι να το αλλάξει. Γενικά όλες αυτές οι μορφές τέχνης δεν έχουν πια τον παραδοσιακό σκοπό να προστατέψουν τις ανθρώπινες επιθυμίες από τη βουλιμία του καπιταλισμού, αλλά αντίθετα: προστατεύουν τον καπιταλισμό από την επανάσταση των επιθυμιών. Αυτές οι εκφράσεις τέχνης δεν εκφράζουν πια μια μελλοντική πραγματοποίηση επιθυμιών, αλλά αντίθετα μετατρέπουν την πραγματική μιζέρια σ' ένα είδος υπόσχεσης, με το να την κάνουν αντικείμενο της φαντασίας[5].»

Στρατευμένη λοιπόν στην εξυπηρέτηση της αναγκαιότητας μιας κοινωνικής αλλαγής θέλουν την τέχνη οι υποστηριχτές των πιο πάνω απόψεων. Και είναι γεγονός ότι η τέχνη έχει αυτή τη δύναμη. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Τ.Σ. Έλιοτ, «ανάλογα με την υπεροχή και τη ζωτικότητά-της επηρεάζει την ομιλία και την ευαισθησία ολόκληρου του έθνους (σε μια υγιή κοινωνία, όπου μπορεί να υπάρξει αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση).»

1. Το κείμενο τούτο αποτελεί μέρος εκτενέστερης μελέτης με τίτλο: «Σκέψεις γύρω από την Τέχνη και το πρόβλημα της στράτευσης.»

2. Παναγή Λεκατσά, «Γύρω από την τέχνη» (δοκίμιο), περ. «Κυπριακός Λόγος», Γενάρης 1974, τ. 31, σελ. 1-9.

3. Αναστασίου Γιανναρά, *Θέματα Παραδοσιακής και Σύγχρονης Αισθητικής*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήναι 1976, σελ. 39 κ.ε.

4. Ό.π., σημ. 3

5. Πέτερ Σνάιτερ, «Έχει πεθάνει η τέχνη;», περιοδ. «Νέα Εποχή», τ. 104, σελ. 865-868.

Το ερώτημα όμως, που αποτελεί σημείο αντιλεγόμενο, είναι κατά πόσο πρέπει να στρατεύεται η τέχνη ή να παραμένει πιστή θεραπαινίδα της ιδέας του ωραίου, όπως τη θέλει το δόγμα «η τέχνη για την τέχνη» (το «δόγμα των Φιλισταίων» όπως ειρωνικά αποκαλείται). Πάνω στο ερώτημα τούτο υπάρχουν δυο απόψεις. Ο Κ. Τσάτσος αναφέρει κάπου: «Η τέχνη γνώση δεν είναι και σε γνώση δεν αποβλέπει. Η τέχνη καλλιεργεί τον άνθρωπο, τον μορφώνει γιατι του προσφέρει καινούριες μορφές, τον διδάσκει γιατι του αποκαλύπτει καινούριες αξίες. Η τέχνη πλάθεται από άλογα στοιχεία. Η τέχνη ξυπνάει στον άνθρωπο αισθήματα για την ωραιότητα των αντικειμένων και των πραγματικών και των φανταστικών. Μέσα στην ωραιότητα των μορφών-της εξαντλείται η τέχνη, μέσα σ' αυτές εξαντλείται η αποκαλυπτική-της λειτουργία. Γι αυτό το σκοπό και μόνο υπάρχει».

Δεν τελειώνει φυσικά το θέμα με την έκφραση ή τη συζήτηση της οποιασδήποτε άποψης. Ούτε μπορούμε, πιστεύω, να πάρουμε μια απόλυτη θέση σ' αυτή την αέναη διελκυστίνδα των ατέρμονων συζητήσεων. Οποιοδήποτε όμως κι άν είναι το θέμα με το οποίο καταπιάνεται η αληθινή τέχνη, ο,τιδήποτε κι άν αγωνίζεται να αντικειμενικοποιήσει, και να το εντάξει στη δική-της απέραντη σφαίρα, πρέπει νά 'ναι από μας σεβαστό και καλοδεχούμενο κατά τη γνώμη-μου. Φτάνει μονάχα το έργο τέχνης να εκπληρώνει μια βασική προϋπόθεση, όπως εύστοχα τη διατυπώνει ο Hausenstein: «Το πολιτικό ή κοινωνικό περιεχόμενο των έργων τέχνης δεν απαλλάσσει τον συγγραφέα ή τον καλλιτέχνη από το να το μεταφράσει στη γλώσσα της άψογης αισθητικής μορφής».[6]

Δηλαδή έχει, πιστεύω, το δικαίωμα ο καλλιτέχνης μέσα από το έργο-του να υπερασπίζεται ιδέες πολιτικές, θρησκευτικές, ηθικοκοινωνικές κ.ά., γιατι πάνω απ' όλα η ελευθερία πρέπει να είναι πρωταρχικό στοιχείο για κάθε μορφή και έκφραση της τέχνης. «Αλοίμονο στους νόμους που θ' αξίωναν να περιορίσουν μέσα στη σκοπιμότητα το αίσθημα και την έμπνευση», αναφέρει ο Τζιουσέππε Ουγκαρέτι και συνεχίζει: «Δε θέλω να πώ μ' αυτό πως το ερευνητικό πνεύμα της ποιητικής λαλιάς θα έσβηνε -δεν έχουν τέτοια δύναμη οι νόμοι- μα όταν το έργο τέχνης δει το φώς, παρά τα χαλινάρια που επιβάλλουν σκοποί ξένοι προς τα τέλη της ποίησης, ασχημαίνει από συσπάσεις και ψέματα και ο άνθρωπος εξευτελίζεται. Ακόμα και μέσα στην τρομοκρατία η ποίηση βρίσκει τη λαλιά-της, τις κραυγές-της, καταγγέλλει τη μισαλλοδοξία, γιατι ψυχώνει σ' όλες τις περιστάσεις τη δίψα της ομορφιάς, εκείνου που της είναι πιστός. Ποτέ δε θα χάσει την ικανότητα να διδάσκει τον άνθρωπο ν' αμφιβάλλει για τις ίδιες-του δυνάμεις και να κηρύσσει πως έχει κανείς το δικαίωμα να σφάλλει, και πως σε μια κοινωνία σωστά φτιαγμένη, δεν είναι έγκλημα να μην έχουν όλοι και πάντα την ίδια γνώμη».[7]

Αρκεί λοιπόν το δημιούργημα ν' ανήκει στη σφαίρα της πραγματικής τέχνης, αυτής δηλαδή που συγκινεί αισθητικά, για να καταξιωθεί και να δικαιωθεί από μόνοτου. Ο Τ.Σ. Έλιοτ, υποστηρίζοντας την πιο πάνω άποψη, αναφέρει στο βιβλίο-του «Εφτά δοκίμια για την ποίηση»[8] ότι εκείνοι που συνήθως, απορρίπτουν ορισμένο είδος ποίησης, το κάνουν κυρίως, γιατι διαφωνούν με τις ιδέες που προσπαθεί να μεταδόσει αυτή η ποίηση, «ακριβώς όπως άλλοι άνθρωποι νομίζουν συχνά, πως κάτι είναι αληθινή ποίηση, επειδή συμβαίνει να εκφράζει μια άποψη που τους αρέσει». Παραθέτει ύστερα το παράδειγμα για ένα ποίημα του Λουκρητίου, «που παραμένει μεγάλο ποίημα, μ' όλο που οι θεωρίες-του για τη φυσική και την αστρονομία αμφισβητούνται», και ολοκληρώνει τη γνώμη-του λέγοντας: «Ο κακός στίχος μπορεί νά 'χει

6. Ό.π., σημ. 3

7. *Δεκαοχτώ Κείμενα*, Αθήνα, 1970.

8. Τ.Σ. Έλιοτ, *Εφτά δοκίμια για την ποίηση*, Κλεψύδρα, 1971.

μια περαστική δημοτικότητα, όταν ο ποιητής καθρεφτίζει μια προσωρινή άποψη του λαού· αλλά η πραγματική ποίηση επιζεί όχι μόνο ύστερα από μια αλλαγή της κοινής γνώμης, αλλά και μετά την πλέρια εξάλειψη του ενδιαφέροντος για τα ζητήματα που απασχόλησαν με πάθος τον ποιητή.»

Άλλωστε, για να ολοκληρώσουμε τη συζήτησή-μας στα πιο πάνω, μια και σκοπός της τέχνης είναι ουσιαστικά ο ίδιος ο άνθρωπος, δεν μπορεί και δεν έχει το δικαίωμα η τέχνη να μένει έξω από τα μεγάλα και καυτά προβλήματα που αυτός αντιμετωπίζει, είτε είναι πολιτικά, κοινωνικά, ηθικά ή ο,τιδήποτε άλλο. Ο Αριστοτέλης στην «Ποιητική» του λέει χαρακτηριστικά: «Οι αρχαίοι (ποιητές) πολιτικώς εποίουν, λέγοντες.» Πολιτική λοιπόν η αρχαία τραγωδία, με τον Αισχύλο, το Σοφοκλή, τον Ευριπίδη, πολιτική και η Αριστοφάνεια κωμωδία, στρατευμένος και προγενέστερα ο Όμηρος στην εξυπηρέτηση του ηρωικού ιδεώδους της εποχής-του, εμποτισμένοι με το θρησκευτικό ιδεώδες της εποχής-τους οι Βυζαντινοί αγιογράφοι και ποιητές, υμνητές της ελληνικής Παλιγγενεσίας και υπηρέτες της ιδέας της Ελευθερίας οι εθνικοί-μας ποιητές Σολωμός, Κάλβος και αργότερα ο Παλαμάς. Γι αυτό και η μεγαλοσύνη στο έργο-τους, γι αυτό και η μονιμότητα και το υπερκαιρικό στοιχείο στην αισθητική συγκίνηση που μας προκαλούν και δε θα πάψουν ίσως ποτέ να μας προκαλούν.

Τελειώνοντας την εξέταση της κοινωνικής λειτουργίας της τέχνης στην ανθρώπινη κοινωνία, θα ήθελα να παραθέσω σαν επιστέγασμα της πιό πάνω συζήτησης μια γνώμη ενός σύγχρονου Έλληνα ποιητή, που θεωρείται στρατευμένος και ταυτόχρονα αληθινός ποιητής, του Γιάννη Ρίτσου: «Το ιδεολογικό υπόβαθρο της τέχνης» λέει ο Ρίτσος, «το κοινωνικό και ηθικό, αν δεν είναι ο πρώτος λόγος της αξίας-της, είναι ωστόσο ο τελικός. Γιατί, από 'να σημείο και πέρα, όταν η τέχνη ξεπεράσει τα πρώτα στάδια της ατομικής εξομολόγησης και απολύτρωσης του καλλιτέχνη, της αυτοθεραπείας-του, γίνεται αναγκαστικά καθολική έκφραση της ανάγκης όλων των ανθρώπων για δικαιοσύνη, ελευθερία, ευτυχία, για κατάλυση της ασφυχτικής μόνωσης, για κατανίκηση ή τουλάχιστο υπερψηφισμό της στέρησης, της φθοράς, του θανάτου, οπότε το αισθητικό συναντιέται με το ηθικό, και συχνά ταυτίζεται δυσδιάκριτα μ' αυτό. Εδώ καταλήγει αναπότρεπτα κάθε αληθινή τέχνη και δεν διστάζω να διατυπώσω το απλοποιημένο αυτό συμπέρασμα, με όλο τον κίνδυνο σύγχυσης που μπορεί να προκύψει για τους απροειδοποίητους, που θεωρούν σαν αποκλειστικά αισθητικό το ηθικό, χωρίς να διακρίνουν τις αναλογίες-τους, που μόνο αυτές για την τέχνη μπορούν να δικαιώσουν και τα δυο.»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

ΓΕΩΡΓΙΑ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ—ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ: *Δια πυρός και σιδήρου* (ποίημα), Διογένης, Αθήνα 1979, 21Χ14.5, Σελ. 62.

Μας συγκινεί ιδιαίτερα η ποιητική συλλογή της Γεωργίας Δεληγιάννη-Αναστασιάδη, που μας έρχεται από την Αθήνα, αφιερωμένη με αγάπη και συγκίνηση «Στη Σμύρνη, την πατρίδα-μου, και στην Κύπρο».

Η ποιήτρια έχει μακριά θητεία στα ελληνικά γράμματα, τόσο στην ποίηση όσο και στην πεζογραφία. Η ψυχή-της είναι ένας ευαίσθητος δέκτης πραγμάτων και καταστάσεων, μια πηγή όπου τα πάθη του ελληνισμού διϋλίζονται και γίνονται τραγούδι πόνου για την κουρσεμένη γη της πατρίδας-της και προτροπή για αγώνα:

ποιητάρη λαέ-μου και χρυσικέ
φλόγα-της ανυποταγής και του υπόμονου μόχθου
στο χέρι πάντα να κρατάς
τ' όπλο της ανταρσίας στο δυνάστη
για λευτεριά διψασμένη, αδούλωτη ψυχή,
φυλακισμένη σε μνήματα
πνιγμένη στις αγχόνες...

Στ. Ζ.

ΠΕΤΡΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ: *Δώστε τα σιέρκα να σώσουμεν την Κύπρο.* Ποιήματα στην Κυπριακή διάλεκτο (1979), 24Χ17, Σελ. 142.

Ο Π. Ευαγγέλου ανανεώνει την παρουσία-του στο χώρο-της Λαϊκής-μας ποίησης με τη συλλογή-του αυτή.

Τα θέματά-του καλύπτουν ένα φάσμα τεράστιο: από τον εθνικο-αγωνιστικό χώρο, ώς την κοινωνική κριτική από τη λαογραφία ώς την ερωτική ποίηση.

Σ' αρκετές περιπτώσεις ο στίχος δίνεται στην αρχική-του μορφή, χωρίς καμιά επεξεργασία· μερικές φορές όμως ο αυθορμητισμός του ποιητή είναι παραγωγικός:

Απούσιει κόρες έσιει οσσιόν
εις τα γεράματά-του
την ώραν πουν ναν μόνος-του
τζι' άρωστος, εν μιτά-του.

Αναμφισβήτητα ο Π. Ευαγγέλου προσφέρει στη λαϊκή ποιητική παραγωγή της Κύπρου. Όταν όμως επιχειρεί να γράψει στην πανελλήνια δημοτική ή να υμνήσει πρόσωπα της σύγχρονης κυπριακής ζωής, ο βαθμός προσφοράς-του περιορίζεται.

Αναφορικά με τη γλώσσα, ο Πέτρος Στυλιανού μας πληροφορεί, σε πρόλογο της έκδοσης, πως ο ποιητής αποφάσισε να «διατηρήσει τους δικούς-του ορθογραφικούς κανόνες»· είναι όμως αμφίβολο αν μπορεί να γράφει στην κυπριακή *πούρτασιν, πούλλην, ήνταν μπον, κλέφτουνσε,* κ.ά.

Τέλος λείπει από την έκδοση και η στοιχειώδης ταξινόμηση του υλικού.

Χρ. Π.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΖΑΦΕΙΡΗΣ: **Ταξίδι στο θάμπωμα του χρόνου.** Ποιήματα. Λευκωσία, 1980. 23Χ15.5, Σελ. 102.

Στη δεύτερη ποιητική συλλογή-του που χωρίζεται σε τέσσερις στάσεις, ο Μιχάλης Ζαφείρης επιβεβαιώνει την ποιητικη παρουσία-του, που άρχισε το 1978 με τη συλλογή *Επάλληλοι κύκλοι* ...

Βασικό θέμα, που επίμονα διαπερνά τις σελίδες της συλλογής, είναι το φως, ο ήλιος:

Φωτοσκιάσεις σφριγηλές καμπυλώνουν
το χώρο που βαδίζω κυρτός, λυγισμένος
απ᾽ της έντασης το φορτίο.

Το λεκτικό που χρησιμοποιεί ο ποιητής αντλεί συχνά από τη σύγχρονη πραγματικότητα, πολιτική και τεχνολογική, παρ᾽ όλο τον πηγαίο ρομαντισμό των ποιημάτων, που συχνά καταφεύγουν στο χώρο του ονειρικού!.

Λ.Π.

ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΑΒΡΗΣ: *Οι θέσες του Απρίλη* (ποιήματα), Λεμεσός, 1980. 17Χ12, Σελ. 62.

Ο Χρίστος Μαβρής είναι ένας νέος ποιητής κι αυτή είναι η δεύτερη ποιητική-του συλλογή, όπου επιβεβαιώνεται η υπόσχεση που άφησε με την προηγούμενη *(Ενέδρα,* 1978).

Η συλλογή χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες, έχει κεντρικό θέμα τη μεταπολεμική κατάσταση στην Κύπρο και με σαρκασμό εκφράζει την αγανάκτηση του ποιητή για την εκμετάλλευση του λαού-του:

ένα κοπάδι πεινασμένοι γύπες
να ξεσκίζουν τα σπλάχνα-μας

Ο Πενταδάκτυλος, οι νεκροί, οι αγνοούμενοι, οι εργάτες αποτελούν τα σημεία αναφοράς. Συχνά η διαμαρτυρία γίνεται οργή:

Ένας εξ-᾽Αγγελος με καθαρό χέρι
δε θα βρεθεί επιτέλους
να ταράξει τα λιμνασμένα νερά;

Λ.Π.

ΣΑΒΒΑΣ Κ. ΞΥΣΤΟΥΡΗΣ: *Η Κωμόπολη της Λύσης:* Ιστορική, Κοινωνική, Γεωγραφική και Λαογραφική επισκόπηση. Λευκωσία, 1980, 24.5Χ17.5, Σελ. XXII+348.

Γενικά θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αξιόλογη η λαογραφική (βασικά) συλλογή του Σ. Ξυστούρη. «Λαογραφική, Κοινωνική, ιστορική και γεωγραφική» χαρακτηρίζει τη δουλειά του συγγραφέα ο επιμελητής της έκδοσης αυτής, που έγινε με δαπάνες του Συνεργατικού Κινήματος της Λύσης.

Μεταβολές έχουν γίνει τόσο στο αρχικό κείμενο του Σ. Ξυστούρη, όσο και στην ταξινόμηση της ύλης από τον επιμελητή της έκδοσης και τους συνεργάτες-του μια και ο συγγραφέας πέθανε πριν ετοιμαστεί η έκδοση της συλλογής.

(Βέβαια για τον ερευνητή-λαογράφο τα χειρόγραφα του Σ. Ξυστούρη θα υπάρχουν στο Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών).

Μολαταύτα παρουσιάζουν ξεχωριστό ενδιαφέρον τα «τσιαττίσματα σε γάμους», «έθιμα και παιγνίδια», «λαϊκή ιατρική», «λαϊκές δοξασίες και προλήψεις», καθώς και τα στοιχεία για τη λαϊκή αρχιτεκτονική και ύδρευση και για τον «γεωργικό και ποιμενικό βίο». Τέλος, είναι σημαντικά τα τοπωνύμια και οι προσθήκες στο «Χρονικο της Λύσης».

Αναφορικά με τη γλώσσα, ο Σ. Ξυστούρης απέχει από τη γνήσια λυσιώτικη τοπολαλιά· η γλώσσα του κειμένου «είναι ένα αμάγαλμα από λόγια στοιχεία, από στοιχεία της δημοτικής και από στοιχεία της κυπριακής διαλέκτου», όπως αναφέρει ο επιμελητής της έκδοσης Γιάννης Κ. Λάμπρου. Γι᾽ αυτό, από τη σκοπιά της γλώσσας η συλλογή δε μπορεί να αποτελέσει σίγουρο σημείο αναφοράς.

Σημειώνουμε επίσης την απουσία καταλόγου ονομάτων και πραγμάτων, που θα έκανε το έργο πολύ εύχρηστο.

Χρ. Π.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ—ΠΕΤΡΩΝΔΑ: *Νίκος Νικολαΐδης, ο Κύπριος.* Μια ζωή σαν παραμύθι. Λευκωσία, 1980, 20Χ14, Σελ. 82.

Με απλότητα και γλαφυρότητα η Ευγενία Παλαιολόγου-Πετρώνδα περιγράφει — «σαν παραμύθι»— τη ζωή του Νίκου Νικολαΐδη.

Η προσωπική γνωριμία-της με τον Νικολαΐδη της δίνει τη δυνατότητα από τη μια νά ᾽ναι αυθεντική (και παραστατική) σ᾽ όσα γράφει, κι από την άλλη να μας προσφέρει ζωντανές σκηνές από τη ζωή-του.

Το έργο κύρια απευθύνεται στην κυπριακή νεολαία (γι᾽ αυτό και δόθηκε απλά), με στόχο να της κάμει γνωστή τη μορφή του μεγάλου, μα ξεχασμένου, αυτού Κύπριου πεζογράφου. (Αν βέβαια η νεολαία-μας τον αγνοεί, είναι η μόνη που δε φταίει γι᾽ αυτό).

Η έκδοση αυτή — αρχή, πιστεύουμε, μιας πλατύτερης προσπάθειας για παρουσίαση των Κυπρίων λογοτεχνών της Αιγύπτου — έρχεται στον σωστό χρόνο, σύγκαιρα με την απόφαση των εκδόσεων «Σίσυφος» για επανέκδοση του έργου του Νίκου Νικολαΐδη.

Τέλος, ενώ διαπιστώνουμε την αξία και την προσφορά της έκδοσης αυτής (στον τομέα -της) παράλληλα επισημαίνουμε πως ο χώρος αυτός της Κυπριακής λογοτεχνικής παραγωγής (Κύπριοι λογοτέχνες της Αιγύπτου) πρέπει πια να προσεγγιστεί και επιστημονικά, μεθοδικά και τεκμηριωμένα. (Συμπληρωματικά, πληροφορούμαστε πως η συγγραφέας έχει τέτοιο στόχο).

Χρ. Π.

ΔΕΛΤΙΟ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ 1/1980

Περιοδική βιβλιογραφική καταγραφή Κυπριακών Εκδόσεων, δημοσιευμάτων Κυπρίων στο εξωτερικό, δημοσιευμάτων για την Κύπρο, αναφορών, βιβλιοκρισίας και βιβλιοπαρουσίασης Κυπριακών εκδόσεων στον ελλαδικό και ξένο τύπο.

Το δελτίο συμπεριλαμβάνει και Κυπριακές εκδόσεις που στέλλονται στο περιοδικό, χωρίς να αποκλείεται εκτενέστερη παρουσίαση-τους από άλλες στήλες.

Βιβλιογραφία

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Κύπρος: *Ο Απελευθερωτικός Αγώνας της Κύπρου (1955-1959)* στο περιοδικό «Καιροί της Κύπρου» («Times of Cyprus») και στο διάδοχό-του «Κυπριακοί Καιροί». Βιβλιογράφηση. Έκδοση «Πνευματική Κύπρος», Λευκωσία, 1980, 24.5Χ18.5, Σελ. 15.

Δίκαιο

TORNARITIS, Criton G., Q.C. Attorney-General of the Republic: *The United Nations and the Peoples' Struggle for Social Justice*. The idea of social justice. / The legal standing of the refugees. / National liberation and the right of self determination. / More just distribution of economic resources. Nicosia, 1980, 25X20.5, fol 38, (πολυγραφημένη έκδοση).

TORNARITIS, Criton G., Q.C. Attorney-General of the Republic: *Cyprus and its Constitutional and other Legal Problems* (second edition), Nicosia, 1980, 24X15.5, 246 p.

Εκπαιδευτικά

Εκπαιδευτικό Ραδιόφωνο: *Σήμερα στα σχολεία-μας*. Σειρά ραδιοφωνικών εκπομπών προς τους Εκπαιδευτικούς για το Νέο Αναλυτικό Πρόγραμμα. Έκδοση Υπουργείου Παιδείας, Κύπρος, [Φεβρ.]1980, 23.5Χ16.5, Σελ. 119.

Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ραδιοφωνίας: *Η φωτογραφική μηχανή*. Έκδοση Υπουργείου Παιδείας Κύπρου, [Μάιος]1980, 24Χ16.5, Σελ. 87.

Σχολικά

ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ, Κώστας Π., δ.φ.: *Πλάτωνος Πρωταγόρας*. Εισαγωγή, σχόλια, ασκήσεις. Λευκωσία, 1980, 20Χ14, Σελ. 42.

Λαογραφία

ΞΥΣΤΟΥΡΗΣ, Σάββας Κ.: *Η Κωμόπολη της Λύσης*. Ιστορική, Κοινωνική, Γεωργική και Λαογραφική επισκόπηση. Λευκωσία, Κύπρος, [(Οκτ.) 1979] 1980. 24.5Χ17.5, Σελ. xxii+348.

Ποίηση

ΖΑΦΕΙΡΗΣ, Μιχάλης: *Ταξίδι στο θάμπωμα του χρόνου*. Λευκωσία, [Ιούλης] 1980, 23Χ15.5, Σελ. 102.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ, Αρτέμης: *Το Άσμα των Αγνοουμένων*. Λεμεσός, 1980, 24Χ17, Σελ. 32.

ΚΑΡΜΙΟΣ, Χρήστος: *Το λέειν της καρκιάς-μου*, Τζυπριώτικα Τραούδκια. Ποιήματα στην κυπριακή τοπολαλιά. Εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα, [Γενάρης] 1980, 24Χ17, Σελ. 44.

ΚΑΡΝΕΡΑΣ, Κ.Θ.: *Ποιητικά άπαντα*. Έκδοση Υπουργείου Παιδείας-Μορφωτικής Υπηρεσίας, Σειρά Κυπριακής Λαϊκής Ποίησης, Αρ. 3, Λευκωσία, [Αύγουστος] 1980, 24Χ17, Σελ. 135. [Πρόλογος: Δρ. Χρ.Α.Σοφιανός, Υπουργός Παιδείας. Εισαγωγή, γλωσσάριο, επιμέλεια: Δρ. Κ.Γ.Γιαγκουλλής.]

ΚΟΛΟΚΑΣΗΣ, Χ. - ΚΟΥΒΑΡΟΣ, Ν.: *Λιοπετρίτικα Τραούδκια*. Βιβλιοθήκη

Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, Αρ. 9, Διευθυντής-Επιμελητής: Δρ. Κ.Γ.Γιαγκουλλής. Λευκωσία, 1980, 23.5Χ16.5, Σελ. 60.
[Εισαγωγή: Δρ. Κ.Γ.Γιαγκουλλής. Ποιήματα: Χ. Κολοκάση, Ν. Κούβαρου, Στ. Ξαξιούρα, Παρ. Τταπάκκου.]

ΚΩΣΤΟΜΑΛΛΗΣ, Π.Κ.: *Τα ποιήματα ενός τυφλού*. Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, Αρ. 10, Διευθυντής-επιμελητής- [εισαγωγή]: Δρ. Κ.Γ.Γιαγκουλλής. Λευκωσία, [Σεπτέμβρης] 1980, 24Χ17, Σελ. 63.

ΛΟΤΑΡΙΔΟΥ, Άντρη: *Ηχοπερίβλημα*. [Λεμεσός] Κύπρος, 1980, 25.5Χ17.5, fol 40, χ.α.

ΜΑΒΡΗΣ, Χρήστος: *Οι θέσεις του Απρίλη*. Λεμεσός, Απρίλης 1980, 17Χ12, Σελ. 62.

ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Θεοδόσης: *Πεπραγμένα*, ποιήματα. Κύπρος, [Απρίλης] 1980, 23Χ15, Σελ. 45.

ΠΑΠΑΓΓΕΛΟΥ, Ρόης: *Ήχοι*. Ελληνική Ποίηση, Διογένης. Αθήνα, [Ιούλιος] 1980, 25Χ17, Σελ. 38.

ΡΟΔΙΝΗΣ, Άνθος (Διογένης): *Απ' την καλή κι απ' την ανάποδη*. Κύπρος, [Μάρτης] 1980, 24Χ17, Σελ. 78.

ΡΟΥΣΙΑΛΗΣ, Ζένιος: *Φκιόρα που το τζηπίν-μου*. Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, Αρ. 7. Διευθ. Επιμέλ. Εισαγ.: Δρ. Κ.Γ.Γιαγκουλλής. Λευκωσία, [Ιούνης] 1980, 24Χ17, Σελ. 51.

ΣΑΒΒΙΔΟΥ, Μόνα: *Ενεστίαση*. Λευκωσία, [Μάιος] 1980, 22.5Χ15.5, Σελ. [8]+ ξ+[3].

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Κύπρος: *Αροδαφνούσα* (η λυρική άποψη). Σχ. εξωφ.: Α. Λαδόμματος. «Πνευματική Κύπρος», Λευκωσία, 1980, 24Χ17, Σελ. 16.

ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Κύπρος: *Ποιήματα του Απελευθερωτικού αγώνα της Κύπρου 1955-1959*. Μελοποίηση: Γιάγκος Μιχαηλίδης. Έκδοση «Ελληνικού Πνευματικού Ομίλου Κύπρου», (Διεθνές Έτος Παιδιού), Λευκωσία, 1979, 26Χ19.5, Σελ. 80.

Πεζογραφία

ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ, Νέαρχος: *Διηγήματα Φαντασίας*. Κύπρος, [Γενάρης] 1980, 21Χ15, Σελ. 105.
[«Διηγήματα πολιτικής και επιστημονικής Φαντασίας».]

ΝΙΚΟΛΑΙΔΗΣ, Νίκος: *11 διηγήματα* (επιλογή). Εκδόσεις Σίσυφος, Αθήνα, 1980, 21Χ14, Σελ. 255.

ΠΑΥΛΙΔΗΣ, Κώστας: *Από τη Σκύλλα στη Χάρυβδη* (Ιστορίες της ζωής). Εξωφ.: Τζούλια Γιόκκα. Λευκωσία, 1980, 24Χ17, Σελ. 73.
[«Εικοσιδυό ιστορίες: κάθε ιστορία και μια εμπειρία».]

ΠΡΟΥΣΗΣ, Κώστας Μ.: *Μικρή αγωνία*, και άλλα διηγήματα. Εκδόσεις Χρυσοπολίτισσα, Λευκωσία-Κύπρος, [Απρίλης] 1980, 24Χ17, Σελ. 79.
[Δέκα διηγήματα πρωτοδημοσιευμένα στο περιοδ. «Κυπριακά Γράμματα» 1934-1953. Βιβλιογραφικό σημείωμα.]

Ανθολογίες

ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ, Κ.Γ., δ.φ.: *Ανθολογία Κυπριακής Λαϊκής Ποίησης*. Έκδοση Υπουργείου Παιδείας-Μορφωτικής Υπηρεσίας. Σειρά Κυπριακής Λαϊκής Ποίησης, Αρ. 2, Λευκωσία, [Μάης] 1980, 24Χ17, Σελ. 241.
[Πρόλογος: Χρ. Α. Σοφιανός, Υπουργός Παιδείας. Επιλογή Βιβλιογραφίας. Εισαγωγή. Βιογραφικά σημειώματα. Γλωσσάριο.]

Αμμόχωστος - Βαρώσι. Έκδοση Συνδέσμου Μητέρων Εκτοπισθέντων Μαθητών Αμμοχώστου, [Κύπρος], Μάρτης 1980, 22Χ29, Σελ. 24.

[Ανθολόγηση κειμένων και φωτογραφιών.]

Πέντε νέοι Κύπριοι ποιητές: Γ. Μολέσκης - Θ. Συμεού - Κ. Χρήστου - Π. Αναγιωτός - Κ. Βερεσιές. Έκδοση Κ.Σ. ΕΔΟΝ, [Λευκωσία] Κύπρος, [Φλεβάρης] 1980, 20.5Χ15, Σελ. 68.
[Έκδοση αποτελεσμάτων ποιητικού διαγωνισμού προς τιμή των τριανταπεντάχρονων ΑΟΝ-ΕΔΟΝ. Πρόλογος: Θ. Στυλιανού.]

Ώρες της Λευκωσίας στην ποίηση των Κυπρίων. Φιλολογική-Εκδοτική επιμέλεια: Νίκος Σ. Σπανός. Έκδοση Δήμου Λευκωσίας (Χορηγία Ελληνικής Τραπέζης Λτδ.), Λευκωσία, [Απρ.-Ιούνιος] 1980, 24Χ17, Σελ. xxiv+396.
[Πρόλογος: Λέλλος Δημητριάδης, πρόεδρος Δημοτικής Επιτροπής Λευκωσίας. Εισαγωγή-προλεγόμενα: Ν.Σ. Σπανός.]

Μελέτες

ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗΣ, Κ.Γ., δ.φ.: *Κυπριακή Λαϊκή Ποίηση,* Συναγωγή Μελετών (1974-1980), Βιβλιοθήκη Κυπρίων Λαϊκών Ποιητών, Αρ. 6, Λευκωσία, [Απρίλης] 1980, 23.5Χ17, Σελ. 106.

ΠΕΡΝΑΡΗΣ, Α.: *Αναδρομές.* Πρόσωπα και Απόψεις. Λευκωσία, [Γεν.] 1980, 24Χ17, Σελ. 148.

ΣΕΜΕΛΙΔΗΣ, Παύλος, Μ.Α.: *Παιδαγωγικές Αντιλήψεις* στην Κλασική Ελλάδα (Πλάτωνας - Αριστοτέλης). Λάρνακα, 1980, 23.5Χ16, Σελ. 90.

Θέατρο

ΚΑΤΣΕΛΛΗ, Ρήνα: *Γαλάζια Φάλαινα.* Θεατρικό έργο σε δυο πράξεις. Εκδόσεις «Χρυσοπολίτισσα, Λεφκοσία, Απρίλης 1980, 29Χ21, Σελ. 47 (πολυγραφημένη έκδοση).
[«Πρωτοπαίχτηκε το 1980 στο μικρό θέατρο του Ρ.Ι.Κ. από το Θεατρικό Οργανισμό Κύπρου (Θ.Ο.Κ.) με τον τίτλο ΕΝΔΟΣΚΟΠΗΣΗ.»]

Παιδικά

ΠΕΤΡΩΝΔΑ, Ευγενία Παλαιολόγου: *Νίκος Νικολαΐδης ο Κύπριος.* Μια ζωή σαν παραμύθι. Λευκωσία, [Απρίλης] 1980, 20Χ14, Σελ. 82.
[«Η ιστορία της ζωής ενός Μεγάλου Παιδιού της Κύπρου, γραμμένη για τα νέα παιδιά του νησιού-μας.»]

Ιστορία

ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ, Κυριάκος: *Η Αρχαία Κύπρος εις τας Ελληνικάς πηγάς,* τόμος Δ, Μέρος Α'. Συμπληρώματα εκ των ελληνικών επιγραφών και των λατινικών κειμένων. Εκδόσεις Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, επι των έτει Παλιγγενεσίας. Λευκωσία, [Ιούνιος-Ιούλιος] 1980, 24Χ17, Σελ. ii+427.

Περιοδικά/ Ετήσιες εκδόσεις

ΒΛΑΣΤΟΣ: *Κατάλογος γραμματοσήμων της Κύπρου.*/Vlastos: Catalogue of Stamps of Cyprus. Έκδοσις 1981 Edition. Αθήναι, 1980, 23.5Χ17, Σελ. 108.

ΖΗΝΩΝ, *Δελτίο* της Φιλοσοφικής Εταιρείας Κύπρου, Αρ. 1, Έκδοση της Φιλοσοφικής Εταιρείας Κύπρου, Λευκωσία, [Ιούνιος] 1980, 24Χ17, Σελ. viii+165.
[Πρόλογος: Κ.Π. Μιχαηλίδης. Μέρος Α: Ανακοινώσεις. Μέρος Β: Η Ελευθερία ως αίτημα της εποχής-μας. Μέρος Γ: Αναφορά στις φιλοσοφικές εκδόσεις. Μέρος Δ: Η Φιλοσοφική Εταιρεία Κύπρου.]

Ιερή Μητρόπολη Πάφου: *Μηνιαίο Δελτίο* Κηρυγμάτων, Έτος Α', Αρ. 2, Αύγουστος 1980.

Κυπριακή Φιλοτελική Εταιρεία: 1959-1979. Είκοσι χρόνια από την Ίδρυσή-της. Έκδοση Κυπριακής Φιλοτελικής Εταιρείας, Λευκωσία, [Μάιος] 1980, 26Χ21, Σελ. 143.
[Λεύκωμα με κείμενα στα Ελληνικά και Αγγλικά. Καταστατικό. Κατάλογος μελών.]

ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΛΟΓΟΣ, (Διευθ.: Πέτρος Στυλιανού), Λευκωσία, Χρονιά 12η, Αρ. 67-68, Γεν.-Απρ. 1980 (διπλό τεύχος).

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, τετραμηνιαίο λαογραφικό περιοδικό, (επιμελείται και διευθύνει: Χρύσανθος Στ. Κυπριανού), Λευκωσία, χρονιά Ι', Γεν.-Δεκ. 1980, τ. 28-29-30.

Λάρνακα - Κατακλυσμός 1980. [Ετησία περιοδική Έκδοση Δήμου Λάρνακας, Λάρνακα, Ιούνιος 1980], 32.5Χ24

ΝΕΑ ΕΠΟΧΗ, διμηνιαίο περιοδικό Σύγχρονης Σκέψης, (υπευθ.: Αχιλλέας Πυλιώτης), Λευκωσία, τ. 140 (Γεν.-Φλεβ. 1980), τ. 141 (Μάρτης-Απρ. 1980), τ. 142-143 (Μάης-Αυγ. 1980).

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ, μηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό, (υπεύθ.: Κ. Χρυσάνθης), Λευκωσία, χρονιά Κ', τ. 232 (Γενάρης 1980), τ. 233-234 (Φεβρ.-Μάρτ. 1980), τ. 235-236 (Απρ.-Μάης 1980), τ.237-238 (Ιουν.-Ιουλ. 1980)

ΣΤΙΒΟΣ 79, Cyprus Athletics Annual. Έκδοση Athletics Publications, Λευκωσία, [Απρίλιος] 1980, 28Χ20.5, Σελ. 62.

Οδηγοί

5η Διεθνής (Κρατική) Έκθεσις Κύπρου/ 5th Cyprus International (State) Fair, Λευκωσία 24η Μαΐου - 8η Ιουνίου 1980/Nicosia 24th May - 8th June 1980. Επίσημος Κατάλογος. Επιμέλεια - Συντονισμός εκδόσεως: Ανδρέας Ε. Ιακωβίδης, Τουριστικαί και Οικονομικαί Εκδόσεις, Λευκωσία, Μάιος 1980, 21Χ14.5, Σελ 560.

First Commonwealth Film and Television Festival, Cyprus 21-31 August 1980, 20Χ21, Σελ. 60, χ.α.

KESHISHIAN, Kevork K.: *Ρομαντική Κύπρος.* Fifteenth Edition, Revised. Nicosia, Cyprus, 1980, 21Χ14, 320 p

ΝΙΚΟΚΛΗΣ: *Πρωτόκολλο και κατάλογος επισήμων της Κυπριακής Δημοκρατίας.* Εκδ. οίκος Νικοκλής, Λευκωσία, [Γεν.] 1980, 16.5Χ11.5, Σελ. vi χ.α+89.

Δημοσιεύματα στον Ελλαδικό τύπο

Ευστρατιάδης, Γεώργιος: Ανοικτή επιστολή της Εθνικής Πατριωτικής Ενώσεως Κυπριακού Αγώνος (Ε.Π.Ε.Κ.Α.) προς τον Πρόεδρο των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής κ. Τζίμμυ Κάρτερ. Η ελληνικότης της Κύπρου, δικαιολογεί πλήρως την ανεξαρτησίαν και εδαφικήν-της ακεραιότητα. Περ. «Φωνή της Προόδου», Αθήνα, τ. 95, Μάρτιος 1980, σ. 2-5.

Καζάζη, Σοφία: Σύγχρονη Κυπριακή ζωγραφική. «Τομές», Χρόνος 6ος, τ. 56, Γενάρης 1980, σ. 61-62.
[Κριτική για την έκθεση κυπριακής ζωγραφικής που έγινε στη Θεσσαλονίκη, στα πλαίσια των «Δημητρίων», 16-31 Οκτ. 1979.]

Κεχαγιόγλου, Γιώργος: Η νεότερη κυπριακή λογοτεχνία μέσα στο πλαίσιο των ιστοριών της νεοελληνικής λογοτεχνίας. «Αντί» Αθήνα, Περίοδος Β', τ. 151, 9.5.1980, σ. 32-35.
[Ανακοίνωση στο Συνέδριο Νεοελληνικού Πολιτισμού που οργάνωσε το Κυπριακό Υπουργείου Παιδείας στη Λευκωσία, 20.9.1979.]

Ονουφρίου, Αντρέας: Τα παιδιά και τα πουλιά (Του ξεριζωμού.) Διήγημα από την προσφυγιά της Κύπρου. «Ελεύθερο Πνεύμα», Γιάννινα, Χρόνος 9ος, τ. 36, Απρ.-Ιουν. 1980, σ. 333-335.

Στεφάνου, Κώστας Δ.: Βιβλιοθήκες στην Κύπρο. «Ελληνική Βιβλιογνωσία», Περίοδος Β', τ. 1, Ιαν.-Απρ. 1980, σ. 1-6.

Τηλικίδης, Στέφανος: Γράμμα στον Αζίζ Νεσίν (ποίημα). «Ελεύθερο Πνεύμα», Χρόνος 9ος, τ. 36, Απρ.-Ιουν. 1980, σ. 326.
[«.......
Κι όσο για το μνημείο, λέω αδερφέ-μου, να ιστορά το σύμπλεγμα

Κείνων των δυο παιδιών της Κερήνειας -
του Σουκρή και του Γιώργη,-
Π' ως σήμανε η ώρα του αποχωρισμού,
τότες με τον «ΑΤΤΙΛΑ»,
Μαρμάρωσαν, κειδά, σφιχταγκαλιασμένοι,
Κ' ήτανε δύσκολο πολύ, να τα χωρίσουν.»]

Παπαχρήστου, Δημήτρης: Κύπρος, η άλλη πραγματικότητα. «Διάλογος», Λεχαινά, τ. 8, Γεν.-Μάρτ. 1980, σ. 10-16. [Το κείμενο περιλαμβάνει φωτογραφίες από την Κύπρο, και δυό ποιήματα του Λεύκιου Ζαφειρίου.]

Βιβλιοκριτική

Αφρικανοί Πεζογράφοι [μετάφραση, εισαγωγή, παρουσίαση: Ντίνα Κατσούρη] Βασίλης Αγγελικόπουλος, «Διαβάζω», Αρ. 31, Μάιος 1980, σ. 84.

Γαλάζη, Πίτσα: *Υπνοπαιδεία* (ποίηση). Γιώργος Μαρκόπουλος, «Τομές», Αρ. 57, Φλεβάρης 1980, σ. 61.

Ιωαννίδης, Πάνος: *Η Αθέατη Όψη* (διηγήματα). Δ. Σιατόπουλος, «Η Βραδυνή», 4.3.1980.

Κυθρεώτης, Ιάκωβος: *Τον καιρό του Λεοντόκαρδου* (πεζογρ.) Βίτω Αγγελοπούλου, «Καθημερινή», 21.2.1980.

Μουρτζής, Μάριος: *Η μαγειρική στην Κύπρο.* Βασίλης Αγγελικόπουλος, «Διαβάζω», Αρ. 28, Φεβρ. 1980, σ. 79-80.

Νικολαΐδης, Νίκος: *11 Διηγήματα. Κ.Ι. Τσαούσης, «Ελευθεροτυπία», 24.4.1980.*

Χριστοφίδης, Ανδρέας: Οι Ομιλίες της νύχτας (ποίηση). Βασίλης Αγγελικόπουλος, «Διαβάζω», Αρ. 31, Μάιος 1980, σ. 80.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΥ ΠΗΡΑΜΕ

Γιαννόπουλος, Κων. Γερ., δικηγόρος: Η Δημοτική στα Ελληνικά Συντάγματα και τα Νομικά. (Ιστορικός και Βιβλιογραφικός οδηγός). Ανάτυπο από το περιοδικό «Το Σύνταγμα», Ιαν.-Μάρτ. 1980, τ.10., έτος Στ'. Έκδοση Αντ. Ν. Σακκούλα, Αθήνα/Κομοτηνή, Σελ. 104-128.

Δούκαρης, Δημήτρης: Ανθρώπινη εκδοχή (δοκίμια). Εκδόσεις «Τομές», Αθήνα, 1978, Σελ. 206.

Δούκαρης, Δημήτρης: Το πέτρινο πρόσωπο (ποίηση). Εκδόσεις «Τομές», Αθήνα, 1979, Σελ. 37.

Κεχαγιόγλου, Γιώργος: Προτάσεις για τον «Πόρφυρα» του Σολωμού. Ανατ. από το Αφιέρωμα στο Λίνο Πολίτη, Θεσσαλονίκη 1978 [= 1979], Σελ. 153-184.

Νικηφόρου, Τόλης: Το μαγικό χαλί (τριάντα ερωτικά ποιήματα), Θεσσαλονίκη, 1980, Σελ. 43.

Φαϊτάς, Βασίλης: Γράμματα στον Κόσμο (ποίηση). Θεσσαλονίκη, 1960, Σελ. 31.

ΔΙΑΓΩΝΙΟΣ, τετράμηνο λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό περιοδικό.
Εκδότης: Ντίνος Χριστιανόπουλος. Θεσσαλονίκη, περίοδος τετάρτη, τόμος 2, τεύχος 4, Ιαν.-Απρ. 1980.
ΔΙΑΛΟΓΟΣ, τρίμηνη έκδοση της Μορφωτικής Ένωσης Λεχαινών «ο Ανδρέας Καρκαβίτσας». Λεχαινά, τ. 8, Γεν.-Μάρτ. 1980.

ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ. Ιδρυτής-Διευθυντής: Λάμπρος Μάλαμας. Γιάννινα, χρόνος 9ος, τ. 35 (Γεν.-Μαρτ. 1980), και τ. 36 (Απρ.-Ιουν. 1980).
ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ. Έκδοση του Καλλιτεχνικού και Πνευματικού Εντευκτηρίου Βόλου. Βόλος, 1980, τ. 7.
ΣΚΙΑΘΟΣ, τρίμηνη Σκιαθίτικη επιθεώρηση. Εκδότης-Διευθυντής: Χρήστος Β. Χειμώνας. Σκίαθος/Αθήνα, χρόνος 5ος, τ. 16 (Γεν.-Μάρτ. 1980), τ. 17 (Απρ.-Ιουν. 1980).
ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ, περιοδικό του Συνδέσμου Κρητών Επιστημόνων. Αθήνα, έτος Α', τ. 1, Ιούν. 1980.
ΤΟΜΕΣ, μηνιαίο περιοδικό πνευματικού προβληματισμού. Διευθ.: Δημήτρης Δούκαρης. Αθήνα, χρόνος 6ος, τ. 56 (Γεν. 1980), τ. 57 (Φλεβ. 1980), τ. 58 (Μαρτ. 1980), τ. 59 (Απρ. 1980), τ. 60 (Μάης 1980), τ. 61 (Ιουν. 1980), τ. 62-63 (Ιουλ.-Αυγ. 1980).
ΥΔΡΑ 25-26 ΟΣΤΡΑΚΑ. Διευθ.: Σωκρ. Λ. Σκαρτσής, Πάτρα, Δεκ. 1979.
ΦΑΙΑΔΕΡΩΝ. Επιμ. ύλης: Βασίλης Αναστασιάδης - Παντελής Βουτουρής, Θεσσαλονίκη, τ. 2, Μάιος 1980.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

—Από το «Ινστιτούτο Διάδοσης του Ελληνικού Βιβλίου» της Αθήνας, ετοιμάζεται και θα κυκλοφορήσεί μέσα στα 1981 «Επίτομη Ιστορία της Κυπριακής Λογοτεχνίας».

Παρακαλούνται όλοι οι Κύπριοι Λογοτέχνες να στείλουν βιβλία-τους και Βιοβιβλιογραφικά-τους σημειώματα στη διεύθυνση του συγγραφέα: Πάνο Ν. Παναγιωτούνη, Σταδίου 61, Αθήνα Τ 111, ή Ιλιάδος 116, Παγκράτι, Αθήνα.

—Το περιοδικο ΚΥΚΛΟΣ ετοιμάζει αφιέρωμα στο ζωγράφο Γ. Πολ. Γεωργίου και παρακαλεί όσους έχουν έργα-του, κείμενά-του ή άλλα στοιχεία και κείμενα που θα ήταν δυνατό να περιληφθούν, να έλθουν σε επαφή με το περιοδικό.

—Συνεργάτης-μας ετοιμάζει εργασία για τα κυπριακά φιλολογικά ψευδώνυμα και παρακαλεί όσους διαθέτουν σχετικά στοιχεία ή πληροφορίες να τα στείλουν στο περιοδικό-μας. Οποιαδήποτε εκτενής συμβολή θα αναφερθεί επώνυμα.

— Αγοράζονται παλιά κυπριακά περιοδικά (πλήρεις σειρές, τόμοι, ή μεμονωμένα τεύχη. Παρακαλούμε απευθυνθείτε στο περιοδικό.

ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

Ambroise Firmin Didot: βλ. σ. 102—103.

Μεσεβρινός: Φιλολογικό όνομα του Αντώνη Μυστακίδη (1908). Η καταγωγή-του από την Μεσημβρία του Εύξεινου Πόντου. Νεοελληνιστής. Δίδαξε στο Βουκουρέστι, Θεσσαλονίκη, Κάϊρο, και από 1957-1975 στα πανεπιστήμια *Lund* και Κοπεγχάγης. Υπέρμαχος της δημοτικής και του μονοτονικού συστήματος. Από το 1968 εκδίδει τα «Τετράδια του Ρήγα», μέσο διαφώτισης και πνευματικής καλλιέργειας του απόδημου ελληνισμού. Αρκετά «Τετράδια» αναφέρονται στην Κύπρο, ή είναι γραμμένα από Κύπριους. Έργα: «Δώδεκα ποιήματα για την Κύπρο», 1968, «Η Βασιλεία στην Ελλάδα», 1968. «Η προδομένη γλώσσα», 1973. «Το πρώτο αναγνωστικό-μου» (σχολικό), 1974. «Σωστή δημοτική», 1978. Μεταφράσεις: Γρ. Ξενόπουλου: Ο κόκκινος βράχος (μεταφρ. στα Ρουμάνικα), 1932. Διηγήματα Νεοελλήνων συγγραφέων, Ποιήματα Νεοελλήνων ποιητών (στα Ρουμάνικα), 1934—1940. Μετ. στα

ελληνικά: *Edith Sodergan:* Ποιήματα, 1958. *Par Lagervist:* Εκλογή, 1959. *Albert Wifstrand:* Δύο μελετήματα, 1966. *J.J. Bjornstahl:* Το οδοιπορικό της Θεσσαλίας 1779, 1979. Μελέτες, άρθρα, μεταφράσεις, δημοσιευμένες σκόρπια στον Ελλαδικό και τον Κυπριακό περιοδικό τύπο.

Τάσος Στεφανίδης (Λευκωσία, 1917). Ποιητης, πεζογράφος και ζωγράφος. Ασχολήθηκε επίσης με την κριτική θεάτρου, τέχνης και βιβλίου. 'Εγραψε επιθεωρήσεις στα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. 'Εργα: «Ανησυχίες», ποίηση, Λευκωσία, 1955. «Ο Γυιός των Υδάτων», νουβέλλα, 1960. «Ανέκδοτες σελίδες από τον Ξεροπόταμο», ανέκδοτο πεζογράφημα. Εκθέσεις (ατομικές): Λευκωσία (1964, 1979, 1980), (ομαδικες): Λευκωσία (1955—1960, 1972), Αθήνα (1962, 1967, 1972, 1980), Αλεξάνδρεια (1968), Λονδίνο-Εδιμβούργο ('Εκθεση Κοινοπολιτείας, 1970).

Πάνος Ιωαννίδης: (Αμμόχωστος 1935): Αποφοίτησε από το Παγκύπριο Γυμνάσιο κι εργάστηκε σα δημοσιογράφος, δημόσιος υπάλληλος, και στο Ραδιοφωνικό 'Ιδρυμα Κύπρου. Μετεκπαιδεύτηκε στις ΗΠΑ και στον Καναδά. Σήμερα είναι Αν. Διευθυντής Προγραμμάτων Ραδιοφώνου του ΡΙΚ. Πεζογράφος, ποιητής και θεατρικός συγγραφέας. 'Εργα-του μεταφράστηκαν στην Αγγλική, Γαλλική, Ιταλική, Βουλγαρική, Πολωνική, και άλλες γλώσσες. 'Εργα: Ποίηση: «Ποιήματα», Αθήνα, 1966. «*Poemes*», μετ. Γκαστόν-Ανρύ Ωφρέρ, Γαλλία, 1968. Πεζά: «Στην Κύπρο την Αέρινη», διηγήματα, Αθήνα, 1964. «Κύπρια 'Επη», διηγήματα, Α' Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας, Κύπρος, 1968. «Κρόνακα Ι», 1970, «Κρόνακα ΙΙ», 1972, νουβέλλες και διηγήματα, Κύπρος. «Απογραφή», μυθιστόρημα, Α' Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας, Κύπρος, 1973. «Η Αθέατη 'Οψη» διηγήματα, Κύπρος, 1962. «Συ που σκοτώθης για το φως», Κύπρος 1963. «Πυγμαλίων και Γαλάτεια», Κύπρος 1963. «Γκρέγκορυ», Κύπρος 1973, Βραβείο Θεατρικού 'Εργου (5ο Διεθνές Φεστιβάλ Σόφιας, 1976). «Τρία Θεατρικα», Κύπρος, 1977. Ανθολογίες: «Ανθολογία Κυπριακου Διηγήματος» (με τον Ανδρέα Χριστοφίδη), Κύπρος, 1969. «Ανθολογια του Αγώνα», ποιήματα, πεζά, θέατρο, Κύπρος 1973.

Γιάννης Κατσούρης: (Λευκωσία, 1935): Σπούδασε φιλολογία στην Αθήνα. Βοηθός Μορφωτικός Λειτουργός του Υπουργείου Παιδείας. Το 1959 πρωτοστάτησε, μαζί με άλλους στην ίδρυση του περιοδικού «Κυπριακά Χρονικά». 'Εγραψε μελέτες για το Κυπριακό θέατρο και τις πηγές της νεότερης Κυπριακής Λογοτεχνίας. 'Εργα (διηγήματα): «Τρείς 'Ωρες», Λευκωσία, 1966. «Το σταθερό σημείο» Α' Κρατικό Βραβείο Πεζογραφίας, Λευκωσία, 1973. «Δος Ημιν Σήμερον», Αθήνα, 1979.

Χρήστος Κάρμιος (Μόρφου, 1913): 'Εζησε πολλά χρόνια στο εξωτερικό. 'Εργα: «Ο φίλος-μου, η Αγγέλα κι Εγώ», διηγήματα, Λευκωσία, 1937. «Τύποι και Μορφές». διηγήματα, Αθήνα, 1979. «Το λέειν της καρκιάςμου», ποιήματα, Αθήνα, 1980. Σκόρπια εργασία-του δημοσιευμένη σε περιοδικά και εφημερίδες (πεζογραφία, ποίηση).

Θελξινόη Κοντογιάννη: Γεννήθηκε στη Λευκωσία και μεγάλωσε στην Αμμόχωστο. Ανήκει στη νεότερη γενιά. Σπούδασε φιλολογία και εργάζεται στην Αθήνα ως βοηθος καθηγητου. Πρωτοδημοσιεύει.

Νίκος Νικολάου (Βασίλι, 1948): Σπούδασε μαθηματικά. Ασχολείται με τη ζωγραφική. Εκθέσεις: Ομαδική (Αθήνα, 1976), Ατομική (Λάρνακα, 1980).

Κώστας Κατσώνης: Βλ. τ. 1

Η Ομάδα: **βλ. τ. 1**

White Lady
SEMELI
Rose Lady
Pink Lady
Blonde Lady
The finest products of a proud tradition
ETKO
ETKO
wines
since 1844
OMEN